

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

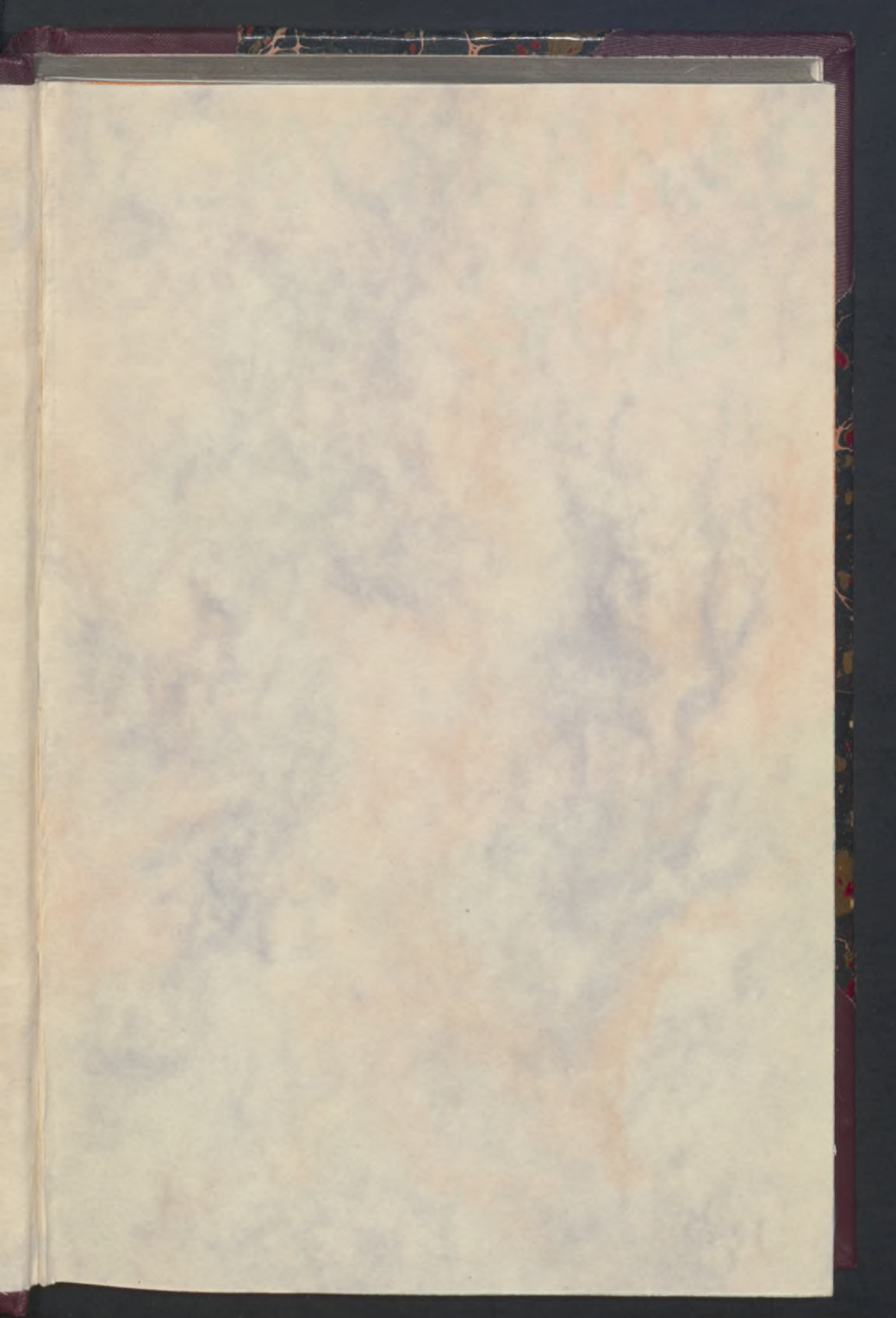

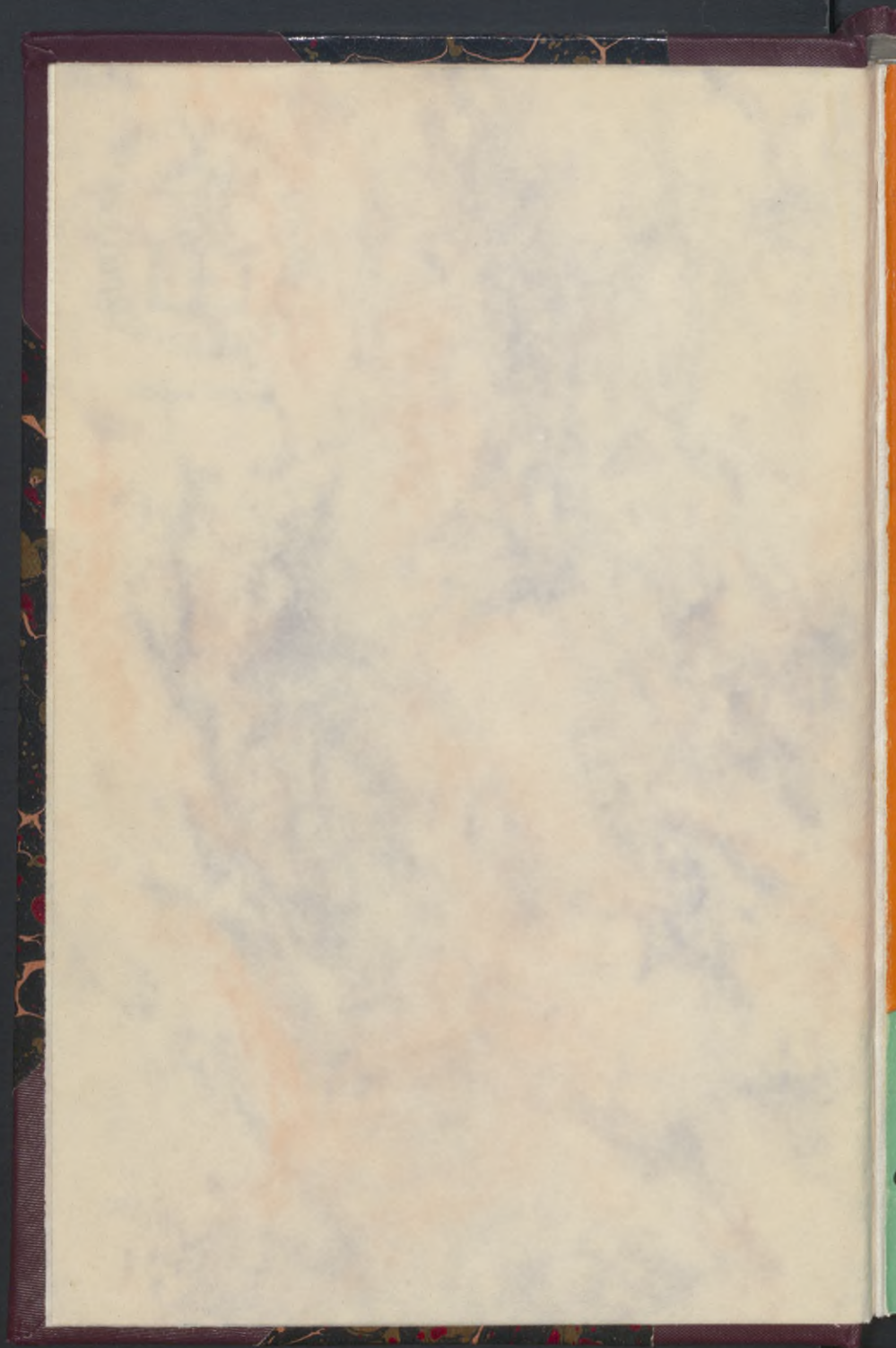

Allmänna Sektionen

Litt.
Sv.

ROBOTARNAS

lit.
So.
GUD

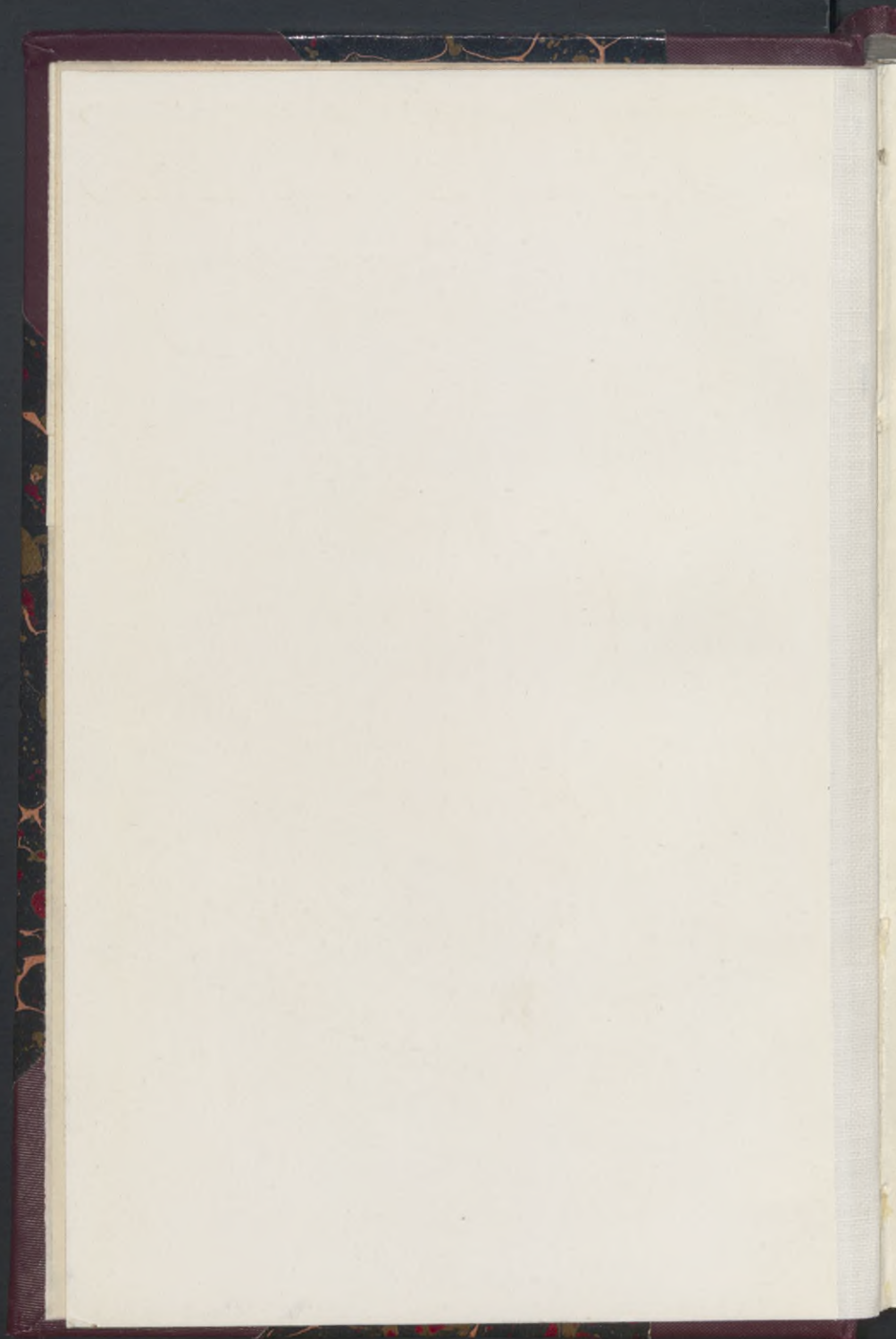
JUST. DE

AV ELFRED
BERGGREN

Borniero

ROBOTARNAS GUD

ELFRED BERGGREN

ROBOTARNAS GUD

ELIEN REEDON

LOHOTTANNA GUD

ROBOTARNAS GUD

ROMAN

AV

ELFRED BERGGREN

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

ROBOTARNAS GUD

AV

ALBERT BONNIER

Copyright. Albert Bonnier 1932.

STOCKHOLM

ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1932

I.

I dag överraskade mig Andréen. Han kom in på mitt rum under förmiddagens lopp med några mikroskopiska preparat, som han ställt i ordning, och när han lagt glasen på bordet, blev han stående och tittade ut genom fönstret. Så sade han: — Har du sett, att det börjar bli vår nu äntligen. Och därpå gick han utan att vänta på svar.

Av någon annan hade det inte varit något märkvärdigt, men ur Andréens mun var det häpnadsväckande. Det kan faktiskt gå åratals utan att vi tala med varann om någonting, som inte rör arbetet, och ändå betraktar jag honom lika mycket som vän som assistent och betald medarbetare. Det finns ett drag av noli-me-tangere över honom, som gör, att man gärna lämnar honom själv i fred och nöjer sig med vad han gör.

Hur som helst så måtte hans reflektion ha slagit rot i mitt undermedvetna och distraherat mig, ty en stund senare märkte jag, att jag inte hade uppmärksamheten fäst på vad det vänstra ögat såg i mikroskopets synfält, utan att det var det högra, som observerade — och vad? — jo, en solstråle, som smugit sig in i rummet och kom

krypande fram mot stativfoten och min högra hand med reservoarpennan.

Det är underligt vad intresset betingas av småsaker. Sedan jag upptäckt den där solstrålen, ville det inte bli mera arbete av. Jag försökte koncentrera mig på vad jag såg i mikroskopet, men tankarna gled undan från mig som vattenpärlor, man försöker hålla kvar i händerna, jag slöt ögonen och försökte suggerera fram intresset igen, men jag upptäckte snart, att det var ingenting att göra åt saken, så jag tog mitt parti, slog upp fönstret, tände pipan och ställde mig att titta ut på gårdsplanen, där gubben Andersson, som jag utnämnt till chef för utarbetena, höll på att göra vårsnyggt med kratta och spade.

Andréen hade alldeles rätt. Våren hade verkligen kommit. Nästan all snö var borta, bara här och där i skrymslen, som solen inte kommit åt, låg den kvar som svarta smutsiga isstycken, och gårdsplanen, som lutar mot söder, var fullkomligt torr som hade det varit riktig sommar.

Det var roligt att se Andersson gå och stöka. Födandets och växandets under upphör att vara mysterium och blir nästan banalt för söderns folk, som äro mera bortskämda än vi, men för Andersson, som för några dagar sedan bekymrat betraktade de späda gräsbrodden, som tittade upp genom bäddar av fjolårslöv och skräp, är det undret framför alla under, och med litet fantasi kan man i honom nästan se en gammal

tandlös faun med vasspipan undanstucken i bakfickan och gumshornen gömda i knallhatten, som en gång sett bättre dagar i min garderob.

— Våren är sen i år, men få vi bara några sådana här dagar skall vi snart vara ifatt igen, säger Andersson.

Och jag nickade, tar min mössa och en kapp och går på vårpromenad.

*

Innan det kan bli vår, måste det ha varit vinter och höst och sommar och vår många gånger förut, tänker jag. Men det är underligt huru litet jag egentligen märkt av det. Jag har gått omkring på laboratoriet, jag har tolkat tusentals preparat i mikroskopet, jag har läst och skrivit och tänkt, jag har med ett ord arbetat, det är faktiskt flera år som jag inte tittat upp från arbetet, tycker jag, dag och natt, och sommar och vinter ha glidit förbi utan att jag märkt det på annat sätt än att ibland dagsljuset har räckt längre på eftermiddagarna, ibland mindre länge. En dag som i dag vet jag mig inte ha upplevt på mycket länge. Jag antar, att en björn, som kryper ut från sitt vinteride, skall känna något liknande. Jag är som berusad av luften och solen, och den friska vårstormen kommer mig att tänka på sjön och en god segelbåt.

Jag kramar kappen och tar ut stegen på vägen, som här ligger våt och smörjig i skuggan av ett

skogsband, jag plumsar genom pölarna utan att bry mig om att leran stänker högt upp på byx-benet — en skolpojke som rymt från skolan!

Vid väggkanten ser jag en liten rörande scen. Snön ligger kvar i ett band, och ett litet stycke framför bandet, bara tre till fyra meter, ha de första krokus stuckit upp sina klara huvuden. Det är alldeles förvånansvärt hur liten latituden mellan döden och livet i själva verket är. Här är den tre till fyra meter. Våren är en kraftig stimulans. Och om den förmår väcka blommor nästan inne i isen, då är det ingenting förvånande, att den väcker mig inne på ett laboratorium.

Det behövs bara att man skall gå ut en dag som denna för att man skall bli full av argument mot Ritter.

Ritter är en idiot. Det vill säga egentligen är han berömd professor i Berlin och framstående biokemist, men i ett avseende är han idiot likafullt. Jag har gått någon tid och samlat material mot hans senaste uppsats, men om jag bara finge ta honom med mig ut en sådan här dag i naturen, skulle det inte vara någon konst att visa, huru fel han har.

Ritter har begått samma fel som så många andra före honom, nämligen att tro, att "livet" och "äggvitan" är samma sak, därför att det ena alltid förutsätter det andra. Det är visserligen sant, att vi inte kunna ge en verklig definition

på livet, det enda vi kunna säga är att utan äggvita — intet liv, men därav följer väl knappast omvändningen: så snart det finns äggvita finns det liv. Det är det han tror. Och han tror, att han skall bli i stånd att bygga upp ett äggviteämne på sitt laboratorium, som är så komplicerat att det lever. Framställa liv på laboratorium!

Vore han med mig i dag skulle han begripa, att livet inte är ett statiskt problem, som han tror, utan ett dynamiskt. Att hans ynkliga lilla laboratorium inte räcker till för att göra, vad naturen själv kanske behövt årmillioner att älska och piska, att svettas och frysa fram. Att livet är någonting, som den döda materien varit tvungen att lära sig i naturens skola, och att de enda elever, som voro nog intelligenta att lära sig leva, voro de urceller, som gävo upphov till oss som leva nu. Att det behövs ett tålamod, som sträcker sig över geologiska tidsåldrar för att lära någon leva, som inte redan gör det. Och det tålamodet tror jag inte ens titulus Ritter besitter.

Jag skäms nästan för mig själv, där jag strävar vidare i solskenet, för att jag tagit i så hårt med den stackars Ritter, som kanske i själva verket är en hedersprick. Men just nu tycker jag problemet ligger så klart, att där inte finns några dunkla punkter, och varför skall han då ha andra åsikter än jag.

Kanske det inte är riktigt bra att isolera sig på ett laboratorium, som jag gjort för så lång tid. Man blir bitter i argumenteringen.

*

En massa skräp har samlat sig i diket och dämt upp, så att vattnet står över vägen. Vad har man käpp för, och varför har man skolpojksledigt, om inte just för att leka vattenbyggnadsingenjör? Det är snart ordnat, och det lössläppta vattnet forsar nedåt, sopar med sig allt löst ett stycke upp på kanten och bryter några små hinder, som annars kunnat växa upp till riktiga fördämningar. Just när vattnet får fart, ser jag, att det ligger några uppyckta krokus i sörjan. Något barn, som roar sig med att rycka upp blommor och kasta bort dem. Det är bra brutalt. Men döden är nu en gång brutal. För resten, vad den saken beträffar, så är den knappast brutalare än födelsen. Det är bara det, att vi aldrig tala om födelsens brutalitet. Livet är en så underbar sak, att vi finner oss just i den brutaliteten utan att bråka.

*

Jag hade tänkt gå upp på utsiktsplatån, men jag måste stanna och pusta ett slag i backen. Jag är tydligen i dålig form. För mycket stillasittande. När yrselkänslorna givit med sig och

hjärtat arbetar lugnare, fortsätter jag en smula försiktigare. Vägen slingrar sig i skogen, så man bara ser några meter framför sig, och så kommer man plötsligt ut på toppen och har hela den vida utsikten framför sig. Det ger något av samma känsla, som när man hoppar i skidbacke, just när man lämnat guppet.

Naturligtvis fanns det folk där, det stod en grå ulster framme vid kanten, men jag brydde mig inte om honom utan ställde mig vid hans sida och tittade ut.

Att se på jorden från ett berg eller en flygmaskin ger mig alltid en särskild sensation. Antagligen beror det på att jag så mycket tittar i mikroskop. För den, som är van att syssla med detaljer, känns det som en njutning att få frossa i överblickar och stora linjer, en fullkomligt normal reaktion för resten. Jag står och super in anblicken av hus och människor, så långt borta att jag knappt kan urskilja dem, vägar och vattendrag och längst ut kustlinjen med öar och holmar ända tills jorden tar slut och bara himmeln är kvar.

Jag känner mig som Gulliver bland liliputerna.

Plötsligt känner jag, att ulstern fixerar mig. Jag vänder mig åt sidan och ser att det är Blom. Vi voro en gång skolkamrater och vänner, om man nu skall kalla sådana vänner, som man umgås med på grund av yttre omständigheter och inte

av fritt val. Sedan vi skildes, träffas vi nästan aldrig, vi ha kanske talat med varandra fem gånger på lika många år.

Han säger: — Jaså, du är ute på vårpromenad. Du tillhör bestämt de där människorna, som ta sig en ordentlig promenad varje år, vare sig de behöva det eller ej.

Jag har just ingenting att svara. Naturligtvis har han rätt. Jag är verkligen inte mycket ute.

Jag säger lamt: — Det är underbart vackert i dag, eller hur?

Och han säger ironiskt: — Är du verkligen så sällan ute, att du behöver få bekräftelse av mig, om det är vackert eller ej!

Egentligen skulle jag bli förargad, men han är läkare och man hyser trots allt en liten respekt för läkare. Man må känna dem personligen, och man må vara alldeles övertygad om, att de stå praktiskt taget hjälplösa inför de flesta sjukdomar, det faktum, att de i sin dagliga gärning syssla direkt med liv och död, ger dem i alla fall en särställning jämfört med oss andra. Man inbillar sig, att de stå de centrala livsproblemen närmare än vi andra.

Blom börjar tala igen: — Vet du av, att du håller på att fördärva dig fullständigt av för mycket arbete och stillasittande. Man behöver inte vara läkare för att se, att du snart faller ihop, ifall du inte bättrar dig.

— Säger du det?

— Ja, det säger jag. Jag såg dig en gång i en spårvagn — du lade inte märke till mig. Hade du konsulterat mig då, skulle jag ha ordinerat ett par timmars friluftsliv varje dag och i säng klockan tio varje kväll. Nu råder jag dig utan konsultation att packa din kappsäck, lämna allt vad du har för händer och ge dig i väg någonstans, ju längre bort dess bättre, och när solen har skinit på dig ett par tre månader, kommer du att känna dig som en människa igen.

— Anser du, att det är allvarligt?

— Nej, men det kan bli.

Man är allt bra löjlig. Detta är alltså Blom, som brukade komma hem till mig, när vi gingo i skolan, och skriva av hemtal och få översättningarna dragna, och som jag då betraktade som mer eller mindre hopplös. Nu har han erfarenhet och auktoritet, han har makten att göra människor glada och sorgsna, människor hänga vid hans läppar, när han uttalar sina domar och komma sig helt enkelt inte för att sätta hans omdöme i fråga.

Han är säkert en duglig läkare, inte därför att han kan mer än andra, men därför att han får folk att göra som han vill. Jag är alldeles övertygad om att jag kommer att resa. Om jag stannade, skulle jag varje dag gå i dödlig ångest att träffa honom och bli avslöjad som olydig.

Vi ha vänt och gå nedför stigen igen. Med en spontan gest griper han mig i armen, en sådan

där gest, som värmer en inombords, och som kommer mig att tänka någonting sådant som: kanske han i alla fall kom inte bara för att få skriva av hemtal utan för något annat också.

— Jag har läst ditt arbete om "Livet och dimensionen" nyligen och det intresserade mig ofantligt.

— Har du läst kritiken också?

— Äsch, han jagade bort en obefintlig fluga med handen, det gör ingenting, det visar bara, att de äro rädda för dig. Du är ute tjugu år för tidigt. Jag för min del tror, att dina idéer komma att betyda något för en del vetenskapsgrenar.

Jag känner mig fullkomligt blidkad. Om en person har andra åsikter än vi själva, säga vi, att han inte begriper sakerna — åtminstone skulle jag ha sagt det om Blom — men har han samma åsikter, tilltror man honom omdömesgiltighet.

Vi gå hela vägen ned tillsammans, och när vi skiljas utanför min grind och skaka hand, säger han :— Glöm inte vad jag sagt. Packa dina kappsäckar och res. Du har skyldigheter mot ditt arbete också.

Och jag lovar att ge mig i väg, så fort jag kan.

II.

När jag kom in, låg ett telegram på skrivbordet. Det var från Tore och var i sin enkelhet ganska karaktäristiskt. Det löd:

Come Chartoum stop needed stop machine meeting stop

Tore

Jag undrar, om det finns någon människa i världen, som skulle kunna åstadkomma ett sådant telegram utom Tore. Han bor nere vid ekvatorn, det bör vara omkring sextusenfemhundra kilometer dit ner, och han telegraferar och beställer mig dit ungefär som om det rörde sig om en spårvägsresa. Han har den moderna människans suveräna nonchalans för avståndet.

Jag undrar, vad det kan vara han kallar på mig för. Att säga att jag behövs är idiotiskt, när han inte säger, vad jag behövs till. Kan det vara någon vetenskaplig undersökning han håller på med, någonting annat vet jag mig inte kunna vara honom behjälplig med. Men å andra sidan förstår jag inte, att han skulle kunna behöva hjälp, han av alla. Såvitt jag vet, finns det ingenting, som han inte kan göra lika bra och bättre än jag.

Naturligtvis blir det ingen annan råd än att jag reser. Tores önsknings har alltid haft karaktären av kategoriska imperativ, som man åttlytt, inte bara därför man funnit dem förnuftiga utan mera därför att — hur skall jag uttrycka saken — Tore är Tore. Det ligger en särskild kraft över vad han vill och gör, en kraft som rycker andra människor med sig. Han är en personlighet i högre grad än någon annan människa, jag känner. Jag får ett telegram från honom, och i och med detsamma är det, som om rummet vore fullt av honom, som om han vore närvarande, läste mina tankar och besegrade mina invändningar, innan jag ännu uttalat dem.

Det är två år sedan jag hörde senast från honom. I en bordslåda finner jag kortet, ett litet vanligt kort, som talar om, att han mår bra och hälsar. Naturligtvis faller det honom inte in att skriva ett långt brev, berätta om sin utveckling och annat, som skulle kunna intressera mig. Och likväl är jag säker på, att när vi träffas om några dagar, komma vi att börja samtala ungefär som om vi skilts dagen förut.

Låt mig se. Vi ha nu 1975. Det var 1967, som han reste. Det är åtta år sedan vi träffades senaste gången under så underliga omständigheter. Åtta långa år fyllda av arbete och arbete, då jag inte en gång sett upp — kanske därför att jag inte vågat för minnenas skull.

Han kom ut till mig en dag på hösten, en grå

dag med regnplask, för att säga adjö. Nu hade jag förut hört glunkas ett och annat om att han skulle resa, men jag hade tänkt mig saken som en längre tjänstledighet, för att han skulle få tillfälle att vila upp sig efter ett par mer än vanligt uppslitande arbetsår. Därför blev jag en smula överraskad, när han linjerade upp sina planer på en farm i Centralafrika med naturligt levnadssätt och vetenskaplig forskning som hobby vid sidan av det praktiska arbetet.

Jag hade aldrig kunnat tänka mig Tore som vetenskaplig farmare. De yttre förutsättningarna saknade han nog inte, fysiskt är han en praktfull typ. Men tanken var mig i alla fall så främmande, mig kanske mest av alla därför att jag på så nära håll följt hans verksamhet och framgångar.

Det händer någon gång inom en institution, att det uppträder någon ny man, ett nytt namn, som välvilliga gudamakter tyckas ha skänkt allt, geni, arbetsförmåga, förmåga att leda och planlägga. Tore var en sådan. Ofta bli de redan från början betraktade ungefär som Israel betraktade sina profeter, åtminstone blev Tore det. Redan vid unga år var han den, som alla fäste sina förhoppningar vid, och som också såg ut att infria dem. Han är ett odisputabelt geni. Allt vad han rörde vid, alla experiment han gjorde, alla tankar han framkastade, fördjupade våra gamla synpunkter eller gävo helt nya. De verkade befruktande på

angränsande områden på ett sätt, som vi knappast då anade, och i ett par fall ha hans idéer framtvungit en fullständig revision av vår uppfattning. Det var underligt att se, huru han kunde ta upp en gammal idé, som vi känt till kanske i hundratals år och tillämpa den på splitt nya saker, som vi haft under näsan, men aldrig sett från den synpunkten.

Han är spekulativ och intuitiv. Han såg eller rättare kände samband, som vi andra först efter mödosamt arbete kunde räkna oss till, och därför kunde han gå genvägar, som vi aldrig skulle ha funnit utan honom.

Men det underbaraste med honom var i alla fall hans mentala rikedom. Han kunde aldrig hushålla med idéer och uppslag, han gömde aldrig på sådant för att ha till hands senare, utan han slösade med dem, strödde dem omkring sig, som om han haft ett outtömligt förråd att ösa ur. Jag tror snarast att han inte kunde spara. Det var hans hjärnas normala sätt att arbeta.

Jag satt och tänkte på allt detta, och på allt vi väntade av honom den där höstdagen, medan han gick omkring i mitt lilla laboratorium, glödande av entusiasm, och berättade om huru han tänkte sig sin framtid nere i Centralafrika. Jag tänkte på, att han var den starkaste personlighet jag någonsin träffat, och att vi behövde honom därför. Att vi behövde någon att följa. Det är lättare

att följa en människa än en princip. En profet betyder mera än dussintals heliga böcker.

Att tala om den framtid han kastade bort tjänade inte mycket till. Det vore ungefär som att locka ett lejon med pannkaka. Överhuvud fanns det ingenting, som kunde fresta honom, sedan han fått denna idé i huvudet.

— Är det kulturleda du är gripen av? frågade jag i en paus.

— Jag vet inte, vad jag skall kalla det, sade han. Jag vet bara, att jag inte kan stanna. Jag skulle gå under och för resten inte kunna göra något, om jag inte finge ge mig i väg. Ni tycker naturligtvis jag är konstig, men jag rår inte för det. Jag har bara att lyda. Om några år kommer jag kanske tillbaka, och då finns det kanske en liten plats för mig igen.

Jag följde honom till dörren, när han gick. Vi hade skakat hand för sista gången när han sade: — För tusan, jag måste vara hemskt tankspridd, men det har varit så mycket att stå i. Jag höll på att glömma bort det viktigaste. Jag skulle tala om för dig, att jag gifte mig i går. Det har gått med blixtfart. Jag friade och gifte mig på mindre än två timmar. Nästan rekord, eller vad tror du? Men det var för att hon skulle kunna följa med. Kan du gissa vem det är? Det kan du säkert inte. Det är Irène. Hon fick inte tid att söka upp dig för att säga adjö, så hon bad mig lämna en biljett.

Ett ögonblick senare såg jag hans långa gestalt försvinna genom grinden, och jag hade styrka nog att vinka farväl och sedan gå in och sätta mig vid skrivbordet.

Irène var min fästmö.

*

Ens minne är ganska bristfälligt i vissa avseenden. Man minns till exempel ej en smärta, allt man minns är sin egen reaktion inför densamma. Man kan ej i minnet genomleva, vad man erfor när ett slag träffade, icke den första chocken, som är inlindad, därför att man blir halvt bedövd, inte heller vad man känner när olyckans hela vidd går upp för en eller när den börjar avta. Vad man minns är — utom ett visst obehag — bara att man slet sitt hår eller krossade stolar eller tog morfin. Själv gjorde jag intetdera. Jag hade ett stort arbete att falla tillbaka på, och det har varit otroliga arbetsorgier, som jag hängivit mig åt, innan jag kom ut ur mörkret. Strängt taget har jag kanske inte kommit ut förrän i dag, efter åtta långa år. Och just i dag får jag telegram som kallar mig till Tore. En parentes är avslutad, och texten löper vidare, som om parentesens aldrig funnits.

I bordslådan, som står öppen, finner jag också Irènes biljett.

Jag har ingenting att säga till mitt försvar, skrev hon, utom att jag ingenting har att för-

svara. Jag är ohyggligt ledsen att behöva göra dig sorg, men jag kan inte handla på annat sätt. Du får inte förebrå järnfilspån, att det dras till magneten, det är så dess natur. Om jag aldrig träffat Tore, hade detta aldrig inträffat, men jag kan inte ens säga, att jag önskar att så vore. Mektub, det är skrivet. Jag har bara en önskan, att det inte måtte göra dig bitter.

Och sedan ett P. S.:

Tore vet inte att det varit något emellan oss, och han behöver aldrig få veta det.

Åtta år är lång tid. Den reflektion, jag gör nu, när jag läser igenom biljetten, är: Underligt att en kvinna aldrig kan skriva ett brev utan P. S.!

*

Klockan är halv ett, och det finns praktiska detaljer att ordna för en resa. Jag ropar på Andréen, som sitter i sitt lilla krypin och katalogiserar preparat. Han kommer, ljudlöst som vanligt, en smula torr och skrynklig för att höra, vad jag vill.

— Jag skall resa bort, säger jag. Till Chartoum. Vet du, var det ligger?

Andréen vet allt. — Det ligger vid Vita och Blå Nilens sammanflöde.

Själv visste jag bara, att det låg någonstans i övre Egypten.

— Är det inte där i trakten doktor Wagge slog sig ned?

— Det är just till honom jag skall resa. Han har telegraferat och vill jag skall komma.

Namnet Chartoum föresvävar mig som bekant. Har det inte hänt någonting där en gång i tiden? Andréen kommer mig till hjälp: — Det var där en general, som hette Gordon, blev nedhuggen under ett uppror för bortåt hundra år sen. Så var det, ja. Några sådana risker löper man väl knappast nu.

— Ring till en resebyrå och fråga, hur man reser enklast, och bed dem ordna med biljett.

Andréen hade hunnit nästan till dörren, innan jag fick min idé.

— Säg, sade jag, skulle du ha lust att följa med kanske?

Hans rynkiga kinder blevo en aning skära — tecken på stor sinnesrörelse — och hans magra gestalt vajade som ett vasstrå i vinden.

— All right, sade jag, beställ två platser. Förmodligen få vi arbeta där nere, men annars kan vi ju ha gjort oss förtjänta av en liten semesterresa.

Jag undrar, vad det är Tore kan vilja mig, men jag är glad, att det är just mig han kallat på.

Andréen står i dörren.

— Det finns principiellt två vägar: antingen över Istanbul—Alexandria med tåg och flyg eller också över Marseille. Från Marseille går numera

Transafrikaexpressen, som bara landar på ett ställe på vägen till Capetown, nämligen just i Chartoum.

— Är det de nya stratosfärmaskinerna?

— Ja visst. Det är lite mer än fyra timmar mellan Marseille och Chartoum.

Det låter lockande.

— Finns förbindelse härifrån?

— Det går trafikplan till Marseille från Stockholm klockan 12 i natt.

— Vi fara över Marseille.

Det ser ut, som om jag upptäckt en ny människa bakom den gamle Andréen. En reseroman-tiker.

Det skall bli skönt att komma i väg.

III.

Klockan var nätt och jämnt elva, när en vaktmästare från luftbolaget visade Andréen och mig in i vår lilla hytt på nattexpressen. Vi skulle ej starta förrän klockan tolv midnatt, men jag hade tänkt klä av mig och gå till sängs genast för att få åtminstone några timmars sömn, innan vi inträffade i Marseille klockan halv sju på morgonen. Av erfarenhet vet jag nämligen, huru starkt snabba klimatbyten verka på min fysik, och huru stort behov av sömn jag har på resor.

Denna gång gäller det en resa på över sextusen kilometer på ett halvt dygn, från ett kallt eller åtminstone tempererat klimat till ett tropiskt. Den mänskliga organismen är så utomordentligt väl utförd, att den kunnat anpassa sig för existens i alla klimatområden på jorden, men fråga är, om man kan gå ännu ett steg längre och anpassa den för själva förändringen. Det är kanske inte så säkert.

När vi lagt oss och tänt en sista cigarrett, som vi rökte i ljuset från flygfältet utanför, började Andréen prata.

— Det är nu åtskilliga gånger, jag tänkt ge mig ut på långresa, sade han, men det har alltid

kommit någonting emellan. Ofta i sista ögonblicket. En gång till exempel föll jag omkull och bröt benet på vägen till järnvägsstationen, och en gång blev min far sjuk samma dag, så jag kunde inte resa för den skull. Nu ligger jag bara och väntar, att planet skall falla sönder, så att det inte kan bli någon resa av nu heller.

— Du är bestämt full av förväntningar, sade jag.

— Ja visst, mycket mer än du anar. Saken är den, att jag nog har en mycket egendomlig uppfattning om världen. Jag har inte fått den genom att läsa i tidningar eller böcker, utan jag fick den, när jag var liten pojke, av min morfar. Gubben var gammal sjökaptän, och jag brukade krypa ihop i soffhörnet och höra på, när han pratade minnen med någon sjökamrat. Han hade varit kaptän på en gammal kofferdiseglar, när seklet var ungt. För honom existerade följaktligen bara världen som en kuststräcka runtomkring havet, besatt med städer, där man lossade och lastade och blev lurad av skeppshandlare, och så havet där det ibland stormade och var kallt, ibland var ljuvligt under varma nätter i passadvinden. Du kan ungefär föreställa dig, huru han lärde mig se världen. Den bild, han gav mig, har jag sen aldrig kunnat bli fri från. Och det hjälper inte om jag läser ekonomisk geografi eller reseskildringar. Jag ser alltid världen med en gammal kofferdiseglars ögon.

Därför är jag nu förväntansfull, när jag får jämföra bilden med verkligheten.

Jag börjar nästan ångra, att jag aldrig förut försökt komma Andréen närmare inpå livet. Han har nu i flera år varit ett troget inventarium på mitt laboratorium, han har rört sig stilla mellan värmeplattor och dragskåp, analysvågar och mikroskop. Så stilla i själva verket, att jag nästan upphört att betrakta honom som person och i stället sett honom som den fullkomliga maskinen, som löser sina förelagda problem utan gnissel och bråk.

Nu när han ligger där i sin koj och pratar, en smula försagd, söker ord ibland, tvekar, som om han vore rädd att gå för långt, slår han en osynlig bro över till mig, som på några ögonblick för oss närmare varann än vad långa års gemensamt arbete kunnat göra. Förväntningens intensitet har rört upp hans inre, så att han känner ett behov att blotta sig.

— Gubben dog 1945, men han hade inte seglat på de sista trettio åren. Under hans tid hade ändå jorden en viss utsträckning. Ett fartyg behövde mer än tre månader för att segla från Australien till London, och lastångarna höllo omkring tio knops medelfart. Detta var verkligheten för gubben. Han accepterade aldrig utvecklingen av kommunikationerna. Ännu fram mot sin död hade han inte upphört att betrakta flygmaskiner som en betydelslös ohyra.

Jag brukar göra det tankeexperimentet att sätta gubben in i det förhållandet, att det nu finns maskiner, som gå med en hastighet av tusen kilometer i timmen eller, om man hellre vill uttrycka saken så, att det numera inte finns någon resa, man kan göra, som behöver ta längre tid än ett dygn. Jag är säker på, att gubben inte skulle ha förstått den springande punkten i resone-mangnet. Han skulle bokstavligen ha känt det, som om jorden blivit mindre. Han skulle aldrig kunna sätta sig in i, att det är samma jord, som han behövde sex månader att komma runt, som man nu flyger runt på ett par dygn.

Det ligger kanske något i vad Andréen säger. I själva verket är naturligtvis en hastighet, som man dagligen är i beröring med, ett bra mycket påtagligare faktum än jordens dimensioner, som man bara läser om i böcker eller hör omtalas.

Jag kommer att tänka på, att detta förhållande kanske har ett visst ansvar i, att de senaste hundra årens maskinkultur kunnat verka så upplösande på samhällsband och samhällsordning. Av ålder har människan mätt tiden med rummet och rummet med tiden, när det gällt vanliga vardagsförhållanden, och det har hon kunnat göra, därför att i historiska tider de brukliga hastigheterna varierat inom så trånga gränser. När alla människor använde samma transportmedel, är begreppet en dagsresa en rätt fixerad sträcka. Maskinkulturen verkade nu mest revolutione-

rande genom att nyskapa kommunikationsväsendet. Men därigenom, genom att det infördes en hel ny skala av praktiskt användbara hastigheter från vanlig gånghastighet upp till flygmaskinernas svindlande fart, upphörde förhållandet mellan rum och tid att vara så enkelt som förut. Detta skänkte människorna en känsla av osäkerhet och otrygghet och bidrog i sin mån till att spränga de gamla formerna och tvinga oss att söka nya.

— Det är nog ur den synpunkten, man får se det nya tidsbegreppets uppkomst också, säger Andréen, det nya tidsbegrepp, som skapades av den matematiska fysiken i början av århundradet. Det var nog inte enbart teoretiska resonemang, som förde dit, det låg nog i själva tidsandan.

Det finns inte mycken likhet mellan en resa på den tiden, innan maskinerna gjort om världen, och nu. Då var en resa en händelse med utsträckning, som band samman två platser i ens liv. Nu har den upphört att vara en händelse och är bara en förflyttning. Nu lägger man an på att göra den till en tidlös tillvaro mellan de två platserna. Tidlös, därför att så litet som möjligt bör hända. Naturligtvis kan man inte heller komma i något som helst personligt förhållande till den trakt, man passerar. I bästa fall reser man så fort, att man inte hinner, ofta är man så långt från marcken, att den därför är oåtkomlig. Var finns nu

den reseromantik, som man talade så stort om förr i tiden?

Jag tycker nästan jag ser, hur Andréen skakar på huvudet.

— Romantiken ha vi inom oss, säger han, den påverkas inte av hastigheten. Det är sant, att vi numera inte kan stiga ur och plocka en blomma vid väggkanten, men vårt romantiska sinne ford-
rar inte just det heller. Vår romantik visar sig på andra sätt. Att vara romantisk är det inte egentligen förmågan att uppleva saker starkare än andra förmå? Om det är så, då är jag för ögonblicket mera romantisk än vilken som helst av sjuttonhundratalets diligensfarare, som man läser om i litteraturen.

*

Jag sov gott, och när jag vaknade på morgonen, hade jag bara ett dunkelt minne att aeroplanet lyft och gått ned ett par gånger, riktigt vaken hade jag aldrig varit. Vi gjorde en hastig toalett, och under tiden landade vi på flygfältet några kilometer från Marseille.

Det var ingen tid att förlora. Vi störtade oss till restaurangen och kastade i oss en hastig frukost, och sökte därefter reda på den maskin, som i ett jätteskutt skulle föra oss ända till ekvatorialtrakterna.

Vi fingo våra platser bredvid varandra till höger om den passage, som längs hela kabinen

skilde stolraderna åt, två på vardera sidan. Ungefär på mitten var en skiljevägg av någon glasartad materia anordnad, och längst bak närmast oss fanns en kombinerad bar och byffé.

Vi hade nått och jämnt satt oss, när dörrarna stängdes igen och skruvades till lufttätt, vilket ju är nödvändigt med hänsyn till de stora höjder, detta slags maskiner trafikera. Starten kändes som en serie lätta stötar, som föllo tätare och tätare för att till slut bli omöjliga att urskilja, och samtidigt pressades kroppen häftigt bakåt mot stolsryggen. Detta räckte ungefär en kvarts timme, men därefter var det ej längre möjligt att avgöra, om man verkligen befann sig i rörelse. Planet gick i själva verket så jämnt, att det kändes som om det legat kvar på marken. Ljudet av explosionerna, som varit ganska besvärande vid starten, var nu knappt iakttagbart på grund av hastigheten.

Jag vände mig till Andréen och sade, att det var synd, att maskinen inte hade några fönster, då han fäste min uppmärksamhet på en detalj, som gått mig förbi. Framför varje stol fanns en nedfällbar bordskiva, men vad jag ej sett var, att under en lös övre platta låg en skiva av mattglas, som tjänstgjorde som fönster. Tydligt fanns någonstans en öppning mot jorden och en televisor var installerad vid varje plats. På mattglaset var upplinjerat ett stort kors, och i korsets centrum angav en liten cirkel nadir: medan alltså

korset och cirkeln syntes stå stilla, rusade jorden fram över mattglaset ungefär så hastigt, som en fluga kan springa.

— Karta i ungefär femtiotusendels skala, sade Andréen. Om det är tjugufem kilometers höjd, borde skalan bli ungefär sextiotusendels. Man ser reliefen briljant.

Det hade han verkligen rätt i. Vi svävade på stor höjd, luften var fullständigt klar och genomskinlig, och under oss sträckte sig kuststräckan öster om Marseille, belyst från sydsydost av morgonsolen, som lät de belysta sidorna av strandlinjen skimra i en svagt dämpad, något blåaktig färgton, medan de frånvända sidorna av höjder och berg tecknade sig som streck och plumpar av tusch i landskapet. Små byar och städer gledo raskt undan, och när Toulon, som lätt kändes igen på de karakteristiska linjerna i sina befästningar och de små millimeterlånga regelmässigt ordnade, nätt och jämnt urskiljbara fläckar, som den franska medelhavsflottan gjorde på den orörliga vattenytan, var passerat, stirrade vi ned på en mörkblå yta, som lika gärna kunde ha varit en himmel som ett hav.

— Dum leksak, sade Andréen och fällde ned bordskivan.

— Hur så? Varför det?

— Typiskt exempel på maskintänkande. Den, som gjort anordningen, saknar de elementäraste kunskaper i psykologi. Ett fönster, som ligger så

långt ifrån det, man betraktar, att man inte kan urskilja personliga detaljer, folk eller vad som helst, måste vara så placerat, att man kan se en horisontlinje av något slag. Annars intresserar inte utsikten i längden. Man måste ha något, som man önskar se på andra sidan av, som man kan tro, det finns något bakom. Något som kan fylla en med förväntan.

— Men man vet ju, att det är likadant bakom horisonten.

— Det gör ingenting, för där finns en ny horisont, och för den glömmer man, vad man väntat sig och att bli besviken. Det är av samma skäl som landskapsfotografier aldrig kunna fånga intresset för längre stunder: man har ingen längtan att gå utanför ramen, man väntar sig inte finna något annat där.

Jag kom med en svag invändning:

— Huru är det då med konstverk, målningar till exempel. Nu har folk gått i hundratals år och tittat på Mona Lisa i Louvren, de ha inte känt något behov att fortsätta utanför ramen, och likafullt ha de blivit fängslade. Var har du där din horisontlinje?

Andréen vände sitt asketiska ansikte mot mig.

— Horisontlinjen finns där nog, men den går i en femte dimension, som kanske inte är så påtaglig som de andra fyra.

Man har inte mycket känsla av att resa, när man väl blivit installerad i en stratosfärmaskin. Snarare då att man sitter i ett något trångt men trevligt klubbrum på terra firma. En och annan går till baren och får en sandwich eller ett glas, ett par telefonhytter finnas för dem, som önska, några ha satt på sig radiolurar och avlyssna något program, gudvet varifrån, Paris, New York eller Yokohama. Avståndet spelar ju i detta sammanhang ingen roll.

Denna maskin, som glider fram så högt över jordytan i stratosfären, så nära friktionslöst man kan komma, kan gott stå som symbol för tiden och dess strävanden. Vårt ideal är att kunna göra allting så friktionsfritt, så arbetsbesparande som möjligt. Varje sandkorn, som gnäller i maskineriet, varje handling, som utförs på annat sätt än det enklaste, äro hädelser mot tidens gud, effektiviteten.

Tiden saknar alltså inte ideal. Det sorgliga är bara, att idealen ej äro våra egna utan våra föräldrars, som vi fått i arv och av pietet behållit.

För våra föräldrar låg saken så till, att det var ett framsteg, om en människa, som behövde arbeta fjorton timmar av dygnets tjugufyra för att livnära sig, kunde organisera sitt arbete så, att han kunde utföra det på tolv. Det var otvivelaktigt ett framsteg också, därför att en människa, som arbetar fjorton timmar varje dag för bröd-

födan, knappast kan sägas föra en människo-
värdig tillvaro.

Nu säger man: om det var ett framsteg, då är det ett ännu större framsteg att kunna reducera arbetstiden från sju till fem timmar. Saken kan emellertid sättas i fråga. Och om det gällde att reducera arbetstiden från fem till tre timmar, anser jag, man gjorde ett kapitalt baksteg. Om idealet är att göra allting så enkelt och perfekt, att vi kunde skapa nog nyttigheter för att leva genom endast några minuters arbete varje dag, så måste vi skaffa oss ett nytt ideal. Vi kunna inte reda oss utan arbete. Det skulle förr eller senare föra större delen av oss till nervkliniker. Om vi minska den tid, vi behöva arbeta, måste vi skaffa en hobby i stället vid sidan. I ett avancerat samhälle skulle man mycket väl kunna tänka sig följande fall inträffa: en skicklig båtbyggare arbetar två timmar varje dag i sin verkstad och förtjänar tillräckligt på det för att leva. Sedan arbetar han sex timmar varje dag i sin trädgårdstäppa. Det är nämligen hans lilla hobby. Hans närmaste granne är trädgårdsmästare, han arbetar två timmar varje dag i sin trädgård, och hans hobby är båtbyggeri, som han ägnar sex timmar av sin lediga tid.

När man kommit så långt, förefaller det mig enklare att stryka effektivitetsidealet och kasta en näve sand i maskineriet.

Jag är mitt uppe i mina funderingar, när

Andréen frågar: — Har du läst den där artikeln, som förekom häromdagen i Dicksons Review, om "Utvecklingen och framtiden"?

Jag kan inte påminna mig.

— Författaren tillhör tydligen den klassiska, doktrinära typen av utvecklingsprofeter, säger Andréen. Jag tror, han skulle roa dig. I slutet låter han skina igenom en uppfattning, att människan är en atavism i sin nuvarande form, och att hon utvecklas i riktning mot maskinen. Han går ändå längre, han säger, att detta skall bli hennes räddning.

Vad är egentligen skillnaden mellan människor och maskiner? Kan man kanske enklast uttrycka den så, att maskinen alltid handlar logiskt, den handlar alltid på ett visst sätt under givna förutsättningar, men det gör inte alltid människan. Hon har privilegiet att ibland vara ologisk. En människa kan göra dumheter, men det kan inte en maskin.

Men är det nu så säkert, att vi gå mot släkten, som bli mer och mer medvetna, handla mer och mer efter logiska resonemang? Jag är inte säker på det. Tvärtom tycker jag, det finns många tecken, som peka i motsatt riktning. Och jag är glad över det. Ty det finns en människa i världshistorien, som alltid varit mig uteslutande motbjudande, och det är Sokrates. Han måste vara denne professors — han var tysk, eller hur? — ideal, en människa, som närmar sig

maskinen i fullkomning, som alltid vet, vad han skall göra, och som alltid gör det, vars logik krossar alla andras små åsikter, och som alltid har rätt. Nej, länge leve atavismen!

— Men du kan inte neka till i alla fall, att det moderna samhället premierar denne tyske professors älsklingar. Vårt liv är nu så omgärdat, att om vi följa våra instinkter i stället för vår bristfälliga intelligens, så hamna vi förr eller senare på dårhus eller i fängelse. I vilket fall som helst ha vi då inte framgång. Se till exempel på den där typen — en medelålders gentleman passerade just våra stolar på väg ned mot telefonhytten — jag har diagnosticerat honom till kung av något slag i Central- eller Sydafrika. Guld eller koppar eller strutsplymer eller vad som helst. Han är en god representant för vår tid. Spänstig, intelligent, djärv. Emellertid har han så mycket att göra, att han till och med på denna resa på två timmar tagit tre telefonsamtal. När skall en sådan man få tillfälle att använda sina instinkter? Han har ju aldrig tid, om han också har lust!

Dörren till telefonhytten står på glänt, och vi höra de första orden sedan han fått förbindelse.

— Hello, Kid, I cannot wait . . .

Jag ger Andréen en blick. Det finns kanske hopp om människosläktet i alla fall. Så länge gud Eros lever, är det ingen risk för oss själva.

IV.

Maskinen tog land utan stöt, och några minuter senare, när luckorna skruvats från, så vi kunde komma ut, satte vi vår fot för första gången på Afrikas jord. Vi hade endast hunnit avlägsna oss ett par steg, då jag tilltalades av en ung man i tropikhjälm och dito kläder. Han hälsade med handen och sade:

— Doktor Ek, förmodar jag?

Jag jakade.

— Jag är doktor Wagges privatsekreterare, sade han, jag heter Mac Logan, och jag har kommit er till mötes för att föra er till rätta.

— Men hur visste ni, att jag skulle komma just nu?

Mac Logan log.

— Uppriktigt sagt, så var det bara en gissning med sannolikheter. Chefen sade: "Känner jag doktor Ek rätt, så kommer han omgående, så det är bäst, du tar maskinen och flyger in och väntar på honom." Jag kom hit i går kväll, och i dag på morgonen upplyste man mig på kontoret, att två platser voro beställda i ert namn

Sedan var det ju inte så svårt att känna igen er på beskrivning.

Mac Logan är en ganska spenslig ung man av vanlig anglosaxisk typ, sådan man är van att se den utkläckt från deras skolor och universitet, med den modifikation av typen, som betingas av de afrikanska förhållandena, spänstig som en fjäder, huden brunbränd och garvad av sol och luft, med ett trevligt leende, som låter de vanliga rynkorna i pannan försvinna och nya komma till omkring ögonen. Den lite vårdslösa indolens, som brukar vara så vanlig hos unga engelsmän, finns det inte ett spår av hos honom.

Vi drogo oss över en brunbränd gräsplan bort mot en bil, som han tydligen hade stående för vår räkning, medan han pratade på:

— Vi kan inte starta förrän i morgon bittida, så vi måste ligga här i natt. Jag måste få ett par bitar i motorn utbytta. Hur långt? Omkring sex timmars flygtid. Om vi starta klockan halv sju, äro vi framme strax efter tolv. Det är ingen snabb maskin, egentligen ganska gammalmodig, men den är bra för att den kan både landa och starta nästan vertikalt. Under vissa tider på året är gräset på savannen så högt, att det inte skulle gå annars. Nu har jag emellertid föreslagit chefen att köpa en ny maskin, och jag tror han är intresserad.

Hettan var tryckande. Andréen tog upp sin näsduk och torkade svettremmen i hatten. Mac

Logan är tydligen en omtänksam ung man. Han sade:

— Det är första gången någon av er är i tropikerna? Och ni har naturligtvis inga kläder, som passa för klimatet? Jag antog det, så jag har givit order, att man skulle skicka upp ett litet urval till hotellet. Ni är strax där.

Det var någonting smittande friskt över honom, som verkade sympatiskt. Jag frågade:

— Är ni född i England?

Först senare förstod jag, att det var en taktlös fråga. Han stelnade till en smula.

— Nej, jag är afrikan. Jag är född i Kenya och har familj där.

— Men ni rubriceras väl i alla fall som engelsman?

— Vi föredra att rubriceras som afrikaner. Så bytte han plötsligt samtalsämne. Har ni något program för i dag?

Andréen sade, att han gärna skulle vilja se Omdurman, eftersom vi hade tid till i morgon.

— Då föreslår jag, sade Mac Logan, att ni först sköljer resdammet av er och får bättre kläder, sedan luncha vi och ta en siesta till klockan fyra. Att gå ute de närmaste timmarna, när solen står högt, kan aldrig vara något nöje för er. Så använda vi resten av dagen att titta på staden och omgivningarna. Eftersom vi starta tidigt, är det ingen mening, att göra det till en sen kväll. Jag antar, att resan gjort er en smula trötta

också. Det är för resten inte mycket att se här heller, som ni inte kan se i vilken stad av denna storlek som helst i världen.

*

Jag somnade som en stock efter lunchen och vaknade med ett ryck först när mitt fickur ringde fyra. Jag sköljde sömnen ur ögonen och gick ut på spaning efter mina reskamrater, vilka jag fann nästan omedelbart — vägled av en ofelbar instinkt — i baren, där de sutto som enda gäster uppspetade på höga stolar mittemot bartendern.

— Hallå, sade Mac Logan, där är ni ju! Jag hade nästan tänkt skicka upp en boy och påminna er om tidens flykt. Vill ni låta mig göra er bekant med den högst kvalificerade giftblandaren mellan Cairo och Cap. Vi, som ha äran att räknas till hans vänner, kalla honom Alexander, som en av hans stora förfäder, för alla andra är han mister Adrianopolos eller vad som helst för resten.

Mac Logans behov av sömn är förmodligen inte så stort, att han behöver använda siestan till att sova på.

— Nu, Alexander, skall ni lägga ett nytt veck på hjärnbarken till de redan förefintliga och skaka fram en Ekvatorspecial, som endast ni förstår det, så att mr Eks eventuella tvekan om huruvida han anlant till Afrika definitivt för-

svinner. Själv skall jag önska honom välkommen hit i mina förfäders oblandade brygd. Med all aktning för er konst, Alexander, finns det dock ingenting, som går upp mot en ren visky.

— Jag måste påminna er om, vad ni nyss påpekade, sade Alexander stillsamt, att två visky är ungefär två och en halv gånger så bra som en visky. Är detta ert första besök i Afrika? Verkligen. Då kan ni skatta er lycklig, att ha fått mr Mac Logan till introduktör. Det finns inte många personer, som vet så mycket om Afrika som han. Vad han inte vet, är knappt värt att vetas.

Han sysslade med sina mystiska flaskor och mixturer och hällde till slut upp en gulaktig drink över en isbit i ett glas ur shakern.

— Jag vet inte om kunskaper kunna vara medfödda, men faktiskt vet han mera, än vad man på grund av hans ungdom har rätt att vänta.

Alexander är en medelålders grek, en smula fetlagd och skinande, som folk av levantinsk blandras gärna blir, och av en typ, som det brukar vara oerhört svårt att imponera på. Men när han betraktar Mac Logan, är det med en nästan respektblandad tillgivenhet, som gör ett underligt intryck på just det ansiktet. Ser ut, som Mac Logan är populär.

— Naturligtvis är Afrika medfött hos mig, kom det från denne själv. Det finns folk, som äro födda boxare eller byråkrater eller boskaps-

uppfödare. Jag är född afrikan. Det är ett sjätte sinne hos mig. Jag har Afrika i blodet. Jag är lika hemmastadd i Cap som i Kenya eller Sudan. Jag begriper mig på negrer. Inte bara så att jag kan tala med dem, utan så att jag förstår, hur de tänker och känner, hur de resonera och handla, ungefär som om jag vore svart själv. Jag talar en massa dialekter. Jag är immun mot alla tropiksjukdomar, nu sedan vi äntligen blivit fria från trypanosomerna, och jag kan dricka hur mycket visky som helst, utan att det påverkar mina högre centra. Vilket är en afrikansk dygd. (Han sänkte rösten för att ge eftertryck åt sina ord.) I själva verket är jag en av de första representanterna för en nationalitet, som ännu inte finns, men som kommer att växa upp inom de närmaste femtio åren.

Tro mig, det är en ny mentalitet, som håller på att krypa fram i dessa trakter av världen.

Mac Logans lovprisande av sig själv hade icke karaktären av skryt och uppfattades ej heller som sådant, det innebar endast ett påpekande av vissa fakta för att göra andra fakta klara.

— Vilken är er politiska trosbekännelse? frågade Andréen. Kan ni koncentrera den i en formel — Afrikas förenta stater till exempel?

Mac Logan lämnade sin lätta ton, och hans rus snarare underströk allvaret i hans ord:

— Afrikas förenta stater! Ja, varför inte, det är en formel lika så god som någon annan. Var-

för skulle inte Afrika också få sin chans att stå på egna fötter? Hon är tillräckligt gammal för det. Hittills har man skickat hit kolonister och tagit en bit här och en bit där och förtjänat pengar på oss, men det är slut med det nu. Afrika har rätt att leva sitt eget liv, att lösa sina egna problem och bära sina egna bördor. Och om det kommer att behövas entusiasm för att genomföra ett nytt sakernas tillstånd, när den dagen randas, skall den också finnas.

— Men hur tänker ni då lösa ert rasproblem? Negerfrågan blir väl oerhört besvärlig för er?

— Mycket sant. Den är nog den svåraste av alla frågorna. Det gäller att finna ett modus vivendi. Men jag är säker på, att det skall lyckas, om det också kommer att gå över krossade rasfördomar och nedärvda komplex.

Han drog fram en tobakspung och fyllde pipan.

— Apropå rasfördomar skall jag berätta er, hur jag definitivt blev fri från mina. Det var några år sedan. Vi voro ute på safari i det inre, tre goda vänner, med något tjugotal boys. Nu är det alltid så, att på kvällen efter middagen sitter man vid lägerelden och pratar och röker en stund före sängdags. Vid ett sådant tillfälle berättade en av vännerna, som är docent i Oxford i klassiska språk, att han just någon tid förut varit i tillfälle gå igenom en brevväxling mellan en romersk adelsman på Julius Caesars eller Augustus'

tid och en hans uppsyningsman på ett gods i England.

I ett av breven skriver han ungefär på följande sätt: "När du nästa gång sänder slavar, så sänd inga av anglernas stam, ty de äro lata och odugliga." När jag så såg upp, såg jag boyarnas vita tänder och ögon glimma i eldskenet, lägrade som de lågo i en vid ring omkring elden, medan deras svarta ansikten förblevo nästan osynliga mot skogens dunkel. Och på ett ögonblick lärde jag mig mer historia än jag gjort hela mitt föregående liv! Så var det för tvåtusen år sedan. Hur tar det sig ut tvåtusen år härefter?

Jag känner, att jag börjar tycka om Mac Logan. Han har entusiasm, vilket kanske inte är så underligt, inte äldre än han är, men dessutom har han förvärvat något som är sällsyntare: lite ödmjukhet. Jag kommer att tänka på en av mina vänners definition på en vis man: vis är man, när man är ödmjuk inför människan utan att vara det inför människorna.

— Har ni hört någonting nyligen från er far? frågade Alexander. Mår han bra?

— Jag hade ett brev häromdagen. Han står på sig. Min far har en farm i Kenya inte långt från Nairobi, tillade han förklarande för oss.

— Jag minns på den tiden jag hade jobb i Nairobi, sade Alexander. Han brukade komma in ibland på lördagskvällarna i en gammal kärra till bil, som såg ut, som om han försökt bestiga

Kilimandjaro i den och lyckats, och dricka några viskypinnar. Han var rätt tystlåten, men ibland lyckades vi lura honom att berätta. Det gick många historier om honom. Han ansågs vara en av de finaste jägarna och vildmarkskännarna som fanns. Och i hans ungdom var gamet fritt nästan överallt.

Alexander polerade patetiskt silverbeslaget på disken, som om han personligen vore ledsen över att villebrådet nu är fridlyst inom mycket stora reservations.

— Apropå historier, är det sant att senior bara bett till Gud en gång i hela sitt liv?

— Den historien känner jag bestämt inte till, sade Mac Logan.

— Jo, det var så, att en gång under någon jakt på buffel eller elefant eller noshörning råkade det bli en verkligt kritisk situation, och senior tyckte, att en liten bön i alla händelser inte kunde skada. Han mumlade mellan tänderna: "Gode Gud, jag brukar inte besvära dig ofta, och jag skall göra det så enkelt som möjligt för dig nu också, om du tycker, det är för mycket att hjälpa mig, så låt åtminstone bli att hjälpa buffeln."

Mac Logan hoppade ned från sin stol:

— Historien är ganska bra, sade han. Den publicerades första gången i en av de första årgångarna av den icke alldeles okända skämttidningen Punch, fast då handlade den icke om en Mac Logan, utan om en irländare, som antag-

ligen hette Pat, den utspelades inte i Afrika utan i Klippiga bergen, och det var ingen buffel utan en grizzlybjörn. Annars var den riktig.

Alexander ryckte på axlarna.

— Jag har aldrig påstått, att historien har inträffat, sade han, men det vet varenda människa, som känner Mac Logan senior, att den är sann. De sannaste historierna äro just sådana som aldrig inträffar.

*

Vi besågo Chartoum och Omdurman, utan att åtminstone jag blev imponerad. Skillnaden mellan olika folks kultur tenderar nu till minskning till den grad, att det numera snart inte är någon skillnad mellan en västerländsk metropol och en österländsk. Omdurmans basarer voro fordom sevärdheter, men numera likna de på pricken just vad jag väntade av dem, och det var inte mycket. Någon stämning av "tusen och en natt" kunde jag i alla händelser inte få in i det rörliga livet under de elektriska lamporna. Men för Andréen, som i varje back-sheesh-hungrig ung arab såg en presuntiv Aladin med lampan och i varje fetlagd, värdig profetens anhängare en förklädd Harun-al-Raschid, var det hela en svindlande dröm, och jag såg, hur han absorberade intryck med varje sinnesorgan, som en skorpa suger åt sig kaffe.

Jag hade svårt att koncentrera mig. Gång på

gång gledo mina tankar bort till ändamålet med den resa, som fört mig hit, jag försjönk i vaga funderingar över varför Tore kunde ha kallat på mig, och kände en intensiv förväntan att få träffa honom så snart. Det var inte mer än ett dygn sedan jag lämnat Stockholm, och jag var redan så nära målet.

Det förändrade luftstrecket och alla de nya intrycken hade bragt mig ur jämvikten. Jag kände mig upphetsad och samtidigt trött, nästan som om jag vore en åskådare till mig själv, och redan tidigt sade jag god natt till mina följeslagare och åkte tillbaka till hotellet.

Jag hade sovit en evighet, när Andréen och Mac Logan kommo tillbaka. Jag vaknade av att de stodo under mitt fönster, och Mac Logan försökte lära Andréen att sjunga någonting på ett okänt tungomål. Senare fick jag veta, att det var "God save the King" på swahili.

Andréen är lycklig. Han har femtio års stillasittande och resor i fantasien att ta igen i verkligheten.

Mac Logan är lycklig, han har idéer och entusiasm. Och jag själv?

Jag undrar, vad det kan vara Tore vill mig.

V.

Vi sväva högt över Nilen. Snett bakom och under oss ligger Chartoum och Omdurman och rakt under oss Vita Nilens flodfåra, som vi skola följa under de första timmarna. På vänster hand avlägsnar sig Blå Nilen mer och mer mot sina källor i de abyssinska högländerna. Under oss löper också Cap—Cairojärnvägens raka band, som imperiebyggaren Cecil Rhodes' geni såg som en nerv i ett imperium, men som, ifall bara Mac Logan får hållas, kanske i stället blir kroppspulsådern i ett panafrikanskt välde.

”Det engelska imperiet började dö i samma ögonblick, som imperietanken föddes.” Mac Logans formulering förefaller en smula tillspetsad, men möjligen ligger det något i den.

Själv sitter Mac Logan på förarplatsen och styr. Aeroplanet är visserligen automatiskt stabiliserat och försett med ”självstyre”, men lufttrafiken i Nildalen är alltför tät, för att han ännu skulle våga släppa spakarna och ratten. Det är i själva verket en stråkväg vi följa, både på jordytan och därovanför, och dess nuvarande såväl som dess framtida betydelse ligger i öppen dag.

Mac Logan vänder sig om och uppmanar oss med tecken att sätta på hörlurarna. Han är prat-sam, och medan vi passera över städer och byar, ger han små karakteristiker eller episoder från historien, som här tycks inskränka sig till mer eller mindre svårartade infödingsoroligheter samt upptäcktshistoria. Namnen Gordon, Stanley, Slatin och andra få i hans mun något av den historiens patina, som vi tillägga namn från historiskt betydligt avlägsnare skeden. Men å andra sidan, om vi mäta dessa traktors historia icke i år utan i utveckling, så måste vi säga, att upptäckandet och utforskandet båda lågo i den grå forntiden.

Vi passera över Gebel Aulia, som visar sig vara en kulle av otvetydigt vulkaniskt ursprung, med den därintill belägna dammbyggnaden, som blivit en så mäktig hävstång för dessa traktors läggande under kultur, el Dueim, som är residensstad för provinsen omkring Vita Nilen, och därpå kommer en sträcka full med minnen från mahdins, den falska profetens, tid, Aba Island, varifrån han började det korståg, som förde honom till maktens och ärans tinnar, och där han utkämpade sin första drabbning med guvernementets trupper och strax därefter Fashishoja på vänstra stranden, där en sten ännu visar den plats, varest hans hus stod och han själv försörjde sig med båtbyggarens lugnare men betydligt mindre ärofulla yrke, innan kallelsen kom till honom att "befria" landet.

4. — *Berggren, Robotarnas gud.*

Häriifrån börjar landets karaktär förändras, arabbefolkningen övergår i negerdito, landet blir mindre uppodlat, och skogar börja utbreda sig under våra fötter. Här och där i vattnet finnas stora ansamlingar av papyrus, och så småningom visar Nilen en tendens att alldeles växa igen, så när som på en smal segelränna i mitten. Efter ett par timmars flykt sväva vi över Fashoda, och Mac Logan berättar med syn- och hörbar för-tjusning om den sammanstötning mellan franskt och engelskt kolonialintresse, som här ägde rum för sjuttiofem år sedan, och vars bestående resultat blev sammanhang mellan det anglosaxiska inflytandet i Sydafrika och vid Medelhavet.

Här lämna vi nu Vita Nilens flodfåra för att under någon timme flyga efter kompass, innan vi nå inom verkningsområdet för den privata radiofyr, som Tore har invid sin bungalow.

*

Jag ber Mac Logan, och han är endast alltför villig, att berätta om Tore. Själv har jag ju under de åtta år vi ej träffats fått så få underrättelser från honom, att jag endast kunnat bilda mig en mycket vag föreställning om de yttre dragen av hans liv.

Det är tydligt, att han kom hit ut med ganska klar uppfattning om vad han ville, att bli farmare eller plantageägare, och han hade turen att strax i början få övertaga en medelstor odling,

vars ägare blivit ruinerad. Enligt vad Mac Logan säger beroende på visky och misskötsel.

Om det alltså var en smula tur i början, så blev det energi, arbetsförmåga och initiativ, som bar upp honom i fortsättningen. I Mac Logans tal lyser det igenom, vilken oerhörd beundran han hyser för Tore. Han har i honom funnit inte bara den överlägsne chefen, som tänker en noslängd framför alla andra, utan också en god vän för livet. Vad som emellertid djupast förenar de två, det tror jag inte Mac Logan förstår, det är nog den pionjärmentalitet, som innerst inne karakteriserar dem båda. Den mentalitet, som driver människor att gå vägar, som ingen förut gått och beså fält, som aldrig förut plöjts.

— Det måste ha visat sig redan efter ett par år, säger Mac Logan, att Wagge sprängde ramen för en vanlig kolonial farmare. Han blev så småningom den, som alla frågade om saker och ting, och som alltid kom med de nya idéerna. Numera är farmen bara en bisak, som han inte ens sköter själv utan har utarrenderad, och själv har han en inofficiell befattning inom guvernementet, som ger honom tillräckligt mycket frihet att göra ungefär vad han vill, och som gör honom tillräckligt bunden för att han inte skall behöva känna ledsnad av brist på ansvar. Han är guvernementets expert på allting, som de vanliga experterna inte rå med. Han har satt i gång med försöksanstalter på flera ställen för att utröna

de olika trakternas möjligheter, han har infört kromosomforskning för att försöka få fram nya varieteter, och han har arbetat ganska mycket med olika bestrålnings verkan på växter.

När jag kom från högskolan, fortsätter Mac Logan, behövde jag praktik och av en lycklig händelse — jag kan inte beskriva det bättre — blev det just jag, som fick platsen som hans personliga medhjälpare bland en massa medsökande. Det är den bästa chans jag haft i mitt liv. Att arbeta hos Wagge är ungefär som att ha ett universitet i huset. Han sätter mig in i sina idéer, han drar upp riktlinjer för huru utvecklingen skall gå, och i vilken riktning vi måste söka påverka den. Det lustigaste med hans idéer är, att när han lägger fram dem, har man känslan, att man själv haft just de idéerna i många år. De förefalla alltid så lätta och påtagliga.

Om femtio år eller så kommer det att visa sig vad Wagge i själva verket betytt för landet.

Jag faller i funderingar medan Mac Logan pratar på. Vad allt detta är likt Tore! Beskrivningen passar så exakt på honom. Samma storstilade, frikostiga natur som förut, som sår idéer med bägge händerna, där en annan får vara nöjd med att åstadkomma en liten planta, naturligtvis en centralfigur, han kan överhuvud inte komma någonstans utan att bli centralfigur, som alltid får som han vill, därför att alla inse, att han har rätt.

Att han har börjat intressera sig för biologiska problem är egentligen bara vad jag väntat mig, det måste komma förr eller senare. Just livsproblemet är det problem framför andra, som måste fånga en vetenskapsman av Tores resning. Hans specialitet förr i tiden var en del områden inom den fysikaliska kemien, men att därifrån gå över till biologi är nog kortare väg, än man i allmänhet tror. Jag föreställer mig, att han så småningom kommit fram till den uppfattningen, att vi kunna lära känna godtyckligt mycket om naturen, den oorganiska naturen vill säga, att vi kunna lösa upp de mest komplicerade fysikalisk-kemiska skeenden i deras element och reda ut deras samband med varandra utan att stöta på andra gränser än dem, som ligga i vår egen kunskapsförmåga, i det faktum, att vi måste använda en hjärna för att tänka. Inom de gränserna möter oss visserligen stora svårigheter här och var, men omöjligheterna komma först när vi införa begreppet "liv" i resonemanget. Ty då inträffar det märkliga, att kalkylerna inte längre stämma, det är en ny faktor av något slag, som kommit in, som vi ej kunna göra oss reda för i vanliga termer, och som har den egenskapen, att den gör summan av delarna annan än det hela. Vi veta överhuvudtaget inte, huru vi skola behandla den faktorn. Det förefaller, som om vår hjärna inte vore det lämpliga redskapet för att förstå livet. Andréen uttryckte en gång saken så,

att vi sakna en dimension i hjärnan, som är nödvändig, om vi skola lyckas lösa det problemet. Men just detta, att problemet är olösligt, gör det så lockande för oss. Överhuvud är det väl så, att endast de olösliga problemen äro värda, att man ägnar sina krafter åt dem. Andréen, som under det senaste dygnet visat sig vara lika mycket filosof som naturvetare, och följaktligen borde älska att briljera i mystiska samband, skulle kanske uttrycka saken så, att vad som fascinerar oss i problemet om livet är detsamma som fascinerar oss i Lionardos Mona Lisa: det går en horisontlinje där någonstans.

— Vad arbetar doktor Wagge med nu, frågar jag, har han några speciella undersökningar i gång?

Mac Logan vrider på ratten, drar på en spak och tittar på kompassen. Sedan säger han:

— Det är kanske bäst, att chefen själv får tala om de där sakerna.

Först senare kommer jag att tänka på, att vi inte nämnt ett ord om Irène.

*

Vi ha nu kommit över ett typiskt savannlandskap med grässlätter utbredande sig så långt ögat kan nå, avbrutna av smärre dungar, ofta bara bestående av ett par träd eller buskar, men ibland bildande smärre skogar. Långt borta höja sig blå berg över slätten.

Mac Logan har hållit noggrann utkik med kikare en stund, trots att vi automatiskt styra mot målet efter de radioimpulser, som sändas från farmen, och plötsligt griper han ratten och låter maskinen gå nedåt med minskad hastighet.

— Titta ut, säger han.

Under oss ha vi en hjord antiloper, som beta utan att låta sig skrämmas av maskinbullret. Halsarna och huvudena röra sig rytmiskt, då och då står någon orörlig en sekund, lyssnar och vädrar, det klipper i öronen bakom de två fot långa hornen, så rycker det i svansen, och han fortsätter. De äro fulla av vaksamhet men tillika av förtroende till sin egen snabbhet, och miss-tänka ej, att en möjlig fiende svävar över dem i den enda riktningen, där de ej hålla vakt.

— Kongoni, säger Mac Logan. Jag tror det är Jacksons Hartebeest, men jag är inte riktigt säker. Vänta skall ni få se. Han gör en liten lov bakom dem, vi sväva nu nästan utan hastighet några sekunder och just då kastar han ut en näve småsten, som han haft på golvet i kajutan. Starten går så blixtnabbt, att jag knappt hinner uppfatta, att de satt sig i rörelse, förrän de äro långt borta.

— Jag brukar alltid kasta sten på dem, när jag har tid, säger Mac Logan lite urskuldande, det är för att få dem att springa. De springer så förbaskat vackert.

En minut efteråt ha vi återtagit vår färd på lagom höjd.

VI.

Tore stod mitt ute på gårdsplanen, för att ta emot oss, när planet landade vid bungalowen på savannen.

Det är underligt med möten. Skilsmässor anses ha privilegium på att vara vemodiga, men fråga är, om inte möten med gamla vänner borde tillskrivas denna egenskap i ännu högre grad. I en tillvaro, vars utmärkande beståndsdel är livet — en utpräglat dynamisk företeelse — ha vi minnet, som är enbart statiskt. Ett minne är en sten i en fors, och en sten i en fors är alltid oförändrad, den ligger där den ligger, utan att forsen kan rubba den ur läge, vad som förändras är bara vår utsiktspunkt: ju längre tiden går, desto mera driva vi bort från stenen, och desto svårare ha vi att urskilja dess detaljer.

När man möter en vän igen, tänker man inte på, att det bara är minnet av honom, som är stenen i forsen, att han under tiden har drivit lika långt med strömmen som man själv.

Därför är den vän, man möter, en helt annan än den, man väntade att möta. Och i början urartar det hela till en kurragömmalek, där man

springer och letar efter de gamla kända dragen bakom nya, som kommit till under årens lopp, och som i sin mån äro lika karakteristiska för den nye, som dem, man letar efter, voro det för den forne vännen. Jag intalade mig, innan jag ännu sett Tore, att när man inte sett en människa på åtta år, borde man först som sist göra klart för sig, att det är en ny bekantskap, man gör, och inte blanda ihop honom med den gamla. Det blir kanske en smula arbetsammare, men borde i grunden löna sig bättre.

Emellertid tycktes mina farhågor vara ogrundade. Jag fann ej Tore mycket förändrad. Fysiskt måtte tropikerna ha bekommit honom väl. Som han stod där på gräsmattan, lång och reslig i sin vita tropikdräkt med hjälmen skjuten tillbaka i nacken och pipan mellan tänderna, var han en praktfull exponent för vår ras. Afrikas sol hade bränt honom brun, och Afrikas slätter och skogar hade skänkt hans rörelser den samling och koordination, som följer med ett liv ute i markerna. Muskler arbeta inte på samma sätt, om man går på en asfaltgata eller på en savann.

Vi underkastade varann en tämligen närgången okulärbesiktning, när vi skakade hand, och Tore sade:

— Du ser nästan ut, som om du behövde lite ombyte. Är du överansträngd?

Jag sade, som sanningen var, att hans telegram

träffat mig i grevens tid, och att jag kanske sökt upp honom, även om det aldrig kommit.

— Du skall få se, att det skall göra dig gott att vara här, var hans reflexion, och du kommer inte att behöva göra mer än du själv vill.

Och se där, har du tagit Andréen med dig, din gamle famulus! Hur står det till, Andréen? Det är några år nu, sedan vi samarbetade uppe på institutionen. Minns du, när du lärde mig de första grunderna i metallmikroskopering för, Gud vet, hur många år sedan?

— Och när lärjungen överträffade läraren på rekordtid, log Andréen. Det var år 1955 på våren. Men nu har du hållit dig undan så länge, att vi förlorat dig ur sikte.

Tore hade tagit oss en under vardera armen och förde oss upp mot byggnaden, medan vi småpratade om saker och ting, som föllo oss in. Vid trappstegen, som förde upp på verandan, hejdade han sig ett ögonblick och ropade till Mac Logan:

— Vi måste in till Nairobi i dag, Mac Logan. Kan du vara färdig till klockan halv tre?

— Ja visst, blir det bara för dagen, eller blir det längre uppehåll?

— Vi kommer tillbaka i morgon igen. — Han vände sig till oss. — Strängt taget har jag nu någonting, som skulle kunna kallas "tjänstledighet för enskilda angelägenheters vårdande", men de

ville jag skulle titta in ett slag, och vägen är ju inte så lång. Apropos, hade Mac Logan några svårigheter att finna er i Chartoum?

— Jag tror inte det. Det är för resten en trevlig privatassistent du har.

— Han är ett verkligt fynd. Jag kunde inte finna en bättre, om jag också försökte, sade Tore. Har han talat med er om Afrika? Jaså, jo, det gör han gärna, när han fått ett par viskypinnar. Det är hans stora idé, som möjligen kan vara värd att leva för om också inte att dö för. Han har en utomordentlig hand med maskiner.

Jag hörde inte på vad Tore pratade, ty uppe på verandan, dit två, tre trappsteg ledde, stod Irène för att välkomna oss.

Irène är underbar. När hon räckte mig båda händerna till hälsning, var det med en så spontan hjärtlig gest, att jag kände det som en hemvändande efter långa, långa år borta.

Man vet inte, vad ett hem är, förrän man kommer dit.

När man inte kan ge en definition, på vad livet är, huru skulle man då kunna beskriva en kvinnas charme? Irène är vacker, men man tänker inte på hennes utseende, när man är tillsammans med henne. Det är någonting annat, som fånglar. Jag har försökt fånga denna egenskap i ord eller formel, men det har aldrig lyckats mig. Det är någonting ogripbart, som skiftar gestalt i varje ögonblick, hemlighetsfullt som livet självt.

— Du är dig lik, sade Irène. Hon har kanske rätt. Det, hon ser hos mig, är möjligen sådant, som aldrig förändras.

*

Dagen har varit händelserik, och när jag ligger här i mörkret utan att kunna sova, låter jag allt, som skett, passera revy för mig. Det är en hel evighet, sedan jag lämnade Stockholm, fastän det mätt på klockan bara är ett och ett halvt dygn. Men för sig själv mäter man ju inte tiden i timmar utan i upplevelser, och när upplevelserna äro så friska som nu, blir deras händelsevärde stort, och tiden förefaller oerhört utdragen. Jag känner mig bragt ur jämvikten, som i en dröm, då man ej kan hålla fast vid verkligheten utan känner, hur den i varje sekund är i färd att glida en ur händerna. Jag kunde nästan tänka mig att vakna upp i mitt eget laboratorium igen och konstatera, att allt varit en dröm.

Det är en ganska underlig sak att vara vetenskapsman. Det är inget yrke i vanlig mening utan snarare en inställning. Man föds med lusten att analysera, vad man ser och upplever, att renodla fakta och dra musten av dem. Eller rättare sagt: man föds med oförmåga att låta bli att analysera och så vidare. Man lämnar till slut ingenting i fred, ingenting blir heligt för den verkliga vetenskapsmannen.

Hur var det nu, när jag träffade Irène? Jag vågar påstå, att jag aldrig gått till botten med mina känslor för henne, sedan vi skildes, därför att jag kanske omedvetet misstrott min egen styrka, men nu, när vi mötas, faller det hindret automatiskt bort, och genast sticker observatören upp huvudet. Det var mina två hälfter, som mötte Irène: en som handlade, och en som iakttog, en som sträckte fram handen och sade: "Roligt att se dig!" och en som tänkte: "Huru varmt håller du i de där händerna egentligen, huru mycket lägger du in i ordet roligt?"

Sedan tar observatören hand om de fakta, han fått, ordnar dem och lägger in dem i respektive fack, där de få ligga till dess omständigheterna göra, att de behövas igen. Det är en kallblodig herre, den där observatören! Han säger: "Om du inbillar dig, att du går med ett hjärtesår, så missar du dig. Det är läkt för länge sedan. För resten skall jag tala om för dig en sak, som alla människor få lära sig förr eller senare: Det är inte, vem du älskar, som betyder något, utan att du älskar. Föremålet för din kärlek betyder mindre, kärleken själv är huvudsaken. Du har betraktat kärleken som en sjukdom och lidit av den, i verkligheten är den bara ett symptom."

Man får dyka djupt, mycket djupt, om man skall finna vackra pärlor!

Natten är ljum utan att vara för varm, och de lätta filtarna vila utan tryck på mig. När jag

vänder huvudet en aning åt vänster, ser jag ut genom fönstret, där kanten på det framskjutande verandataket och markens avlägsna horisontlinje begränsa ett synfält av kvällshimmeln. Det är så mörkt, att den enda skillnaden mellan himmel och jord är stjärnorna, som sitta på den förra — en avsevärd skillnad för resten — dessa klara afrikanska stjärnor, som lysa från sin blåsvarta bakgrund, klarare än några stjärnor, jag förut sett lysa. Tystnaden är så djup, att den känns full av alla möjliga röster, det är inte tystnaden hos en tom tunna utan tystnaden hos en dunkudde. Är det kanske så, att tystnaden har toner likaväl som ljudet? Ett ljud utifrån, kanske något vilddjursläte, stör inte stillheten utan smälter in i den, som en ton i en harmoni.

Stjärnorna föra mina tankar på något sätt till Tore.

Vi åto lunch tillsammans, innan han och Mac Logan startade, och jag fick tillfälle att titta lite närmare på honom. Det finns någonting hos honom, som inte är den gamle Tore från fordom. Vi pratade på ganska friskt under måltiden. minnen från förr haglade i luften och gamla vänner och bekanta fingo passera revy, men hela tiden hade jag en känsla, att Tore var långt därifrån, försjunken i egna tankar, fastän han pratade och skämtade lika friskt som vi andra. Förmiddagen var så stark, att jag till slut började söka efter förklaringsgrunder, dock utan att finna

någon. Jag tänkte ett ögonblick, att det kanske kunde vara någon liten familjeosämja, som var orsaken, men jag behövde endast observera det utmärkta samspelet mellan Tore och Irène för att förstå, att så ej kunde vara fallet. Förhållandet mellan de två måste vara perfekt, deras äktenskap en fullträff, sådan man ytterst sällan ser den, två individualiteter som komplettera varann så väl, att de utåt göra intryck av ett system i fullkomlig jämvikt.

Vi hade i skolan en elektricitetsmaskin av den klassiska typen, ett monstrum med runda ebonit-skivor, silverlameller och en stor kula av mäs-sing, ur vilken vi kunde få fram godtyckliga mängder elektricitet genom att dra på veven. Men när vi ville göra de verkliga, långa gnistorna, som voro vår förtjusning, måste vi ta till hjälp en leydnerflaska, som kunde uppsamla maskinens elektricitet i större kvantiteter. Dessa två apparater falla mig i minnet, när jag tänker på förhål-landet mellan Tore och Irène. Hon är för honom kraftkällan, i hennes armar får han det krafttill-skott, som sätter honom i stånd att lysa och blända oss andra, och hos henne har han det stöd, som även den starkaste man behöver för att kunna vara sig själv.

Ett ögonblick kom det också för mig: Vad hade du haft att bjuda en kvinna som Irène? Hade du kunnat frigöra hennes personlighet och väcka till liv all den potentiella kraft, hon bär

inom sig, såsom Tore gjort? Skulle hon ha blomstrat under dina händer som under hans?

Det är kanske bäst, som sker.

Jag väcktes ur mina funderingar av Tores röst:

— Jag antar, du är en smula undrande och förvånad över att så helt plötsligt befinna dig här?

Jag protesterade svagt. När man nått mina år och sysslat med sådana saker, som jag, blir man inte alltför lätt förvånad, men naturligtvis är jag nyfiken att få veta ändamålet med resan. Det är ju inte varje dag, man gör en resa halva jorden runt utan att veta varför.

— Jag hade tänkt sätta dig in i saken nu genast, men eftersom jag måste in till Nairobi i dag, få vi vänta en smula. Jag vill inte göra några antydningar, det skulle bara fördärva saken, så du får ge dig till tåls, tills jag kommer tillbaka. Men jag är övertygad om att du blir intresserad.

Det låg någonting brännande i hans ögon just då, och med ens förstod jag, varför han var distraherad: alla hans tankar äro bundna vid någonting han håller på med, och det är nått och jämnt, han ryckt sig lös så mycket, att han kunnat välkomna oss. Jag har sett den där blicken förut hos män av Tores kaliber.

Irène såg ned i tallriken. Jag kunde inte riktigt

tolka uttrycket i hennes ansikte, men det var åtminstone inte gillande.

— Det är tydligen någonting, som intresserar dig åtminstone, sade jag lamt.

— Intresserar mig! Hans svar kom som en explosion. Jag säger dig, att allt, vad jag hittills gjort, inte är värt ett ruttet lingon mot vad jag nu håller på med! Det görs en stor, en verkligt stor vetenskaplig upptäckt en gång vart tusende år. Och om det går, som jag tror, är detta en sådan. Kopernikus gjorde en stor insats på sin tid, men hans påpekande rörde sig dock bara om jordens ställning i världsalltet, medan detta . . .

Han hejdade sig lika häftigt, som han börjat, och såg bort, ut genom fönstret. Därpå kom det, en smula lugnare:

— Du skall få se, när jag kommer tillbaka, om du inte ger mig rätt.

Jag måste ge Tore det omdömet, att han i regel aldrig själv försöker trissa upp värdet av sina rön och upptäckter utan ser på dem med ganska klar och ogrumlad blick. Så mycket mera påfallande är det intresse och de förhoppningar, han nu tycks hysa. Är det bara en tillfällig brist i omdömet, som kommer honom att överskatta, vad han har för händer, eller är det något verkligt revolutionerande, han håller på med? Jag vill inte neka till att jag är oerhört intresserad.

*

Jag har fått lära mig dagordningen i huset. Under dagens helaste timmar hålla alla en siesta, men som kompensation börjar dagen i stället så tidigt som klockan sex på morgonen. Målen signaleras på en gonggong, som man kan höra på en kilometers avstånd. För övrigt får var och en sköta sig själv utan inblandning från värd-folkets sida. Förnuftig regel.

Efter siestan tog Irène Andréen och mig med på en rundvandring genom huset och omgivningarna för att visa oss till rätta. Det är naturligtvis svårt för en som är fullständigt obekant med tropikerna att yttra sig med säkerhet, men det förefaller mig, som om man i en anläggning av denna typ i stort sett upphävt tropikernas nackdelar och ytterligare framhävt deras fördelar, att man gjort tropikerna ej enbart beboeliga för vita utan rentav behagliga att bebo.

Bungalowen, som ligger på en liten kulle, vilket inom parentes lär vara av en viss betydelse under de stundom ganska häftiga regnen, är av en typ, som visst kallas "shrined house", det vill säga de öppna verandorna, som löpa runt nästan hela huset, äro omgivna av ett fint metalltrådsnät, som låter den friska luften passera ganska obehindrat, men utestänger insekterna. Huset har bara en våning. Det består av en central del, omfattande vardagsrum och sovrums, samt två flyglar, den till vänster, sett från framsidan, köksavdelning, den till höger laboratorium.

Ungefär femtio meter från huvudbyggnaden ligga ett par smärre hus för boyarna, det svarta tjänstefolket, och ett maskinhus, med bland annat en större explosionsmotor och en elektrisk generator samt ett kraftigt tilltaget ackumulatorbatteri av mycket modern typ. Här bor också maskinskötaren, som inte är helsvart utan av ljusare schattering.

Jag hade fruktat att behöva lida mycket av värmen, men Mac Logan hade lugnat mina värsta farhågor i det avseendet. Som i alla modernare boningsanläggningar — man drar sig för att använda ordet hus om en bungalow av denna typ, som innehåller så oändligt mycket mera än husets fyra väggar, golv och tak — finns det här ett system för avkylning av rummen. Ett elektriskt drivet kylmaskineri reglerar automatiskt rummens temperatur till aderton grader. Mac Logan var mycket noga med att framhålla, vilken oerhörd betydelse detta i själva verket hade för Afrikas bebyggande. Man kan mycket väl uthärda en ganska hög temperatur ute under arbetet, om man bara får vila ut i ett lagom gradtal, i relativt svalka. Förr kunde vita män inte härda ut många år i tropikerna utan att ådraga sig allvarliga hälsorisker, därför att kroppen inte fick tillfälle till verklig avspänning annat än vid de relativt sällsynta semestrarna i hemlandet. — I själva verket, sade Mac Logan, har införandet av konstgjord svalka betytt lika mycket som någonsin

utrotandet av malaria och sömnsjuka. Försök bara att göra intellektuella ansträngningar i trettiofem till fyrtio graders temperatur, så skall ni förstå vad jag menar.

Mina rum ligga framför matsalen, mot husets framsida alltså, och Irène och jag slogo oss ned där utanför på verandan efter middagen, medan Andréen drog sig tillbaka för att sova.

Det blev ett lite underligt möte. Vi sutto där och småpratade, som man gör, när man möts efter lång skilsmässa, förtroligare än någonsin. Man är alltid förtroligare med en kvinna, som delat ens förflutna än med en, som skall dela ens framtid. Mörkret var så tätt, att vi nätt och jämnt urskilde varandras gestalter. Det är lätt att tala då. Vi läto orden falla, som de ville, och följde associationernas nyckfulla gång utan att pressa fram någon bestämd avsikt med vårt samtal.

— Har du varit lycklig? frågade jag.

Hon dröjde en smula med svaret. — Vad är lyckan egentligen? Äktenskaplig lycka? Naturligtvis ha Tore och jag varit gränslöst lyckliga tillsammans. Jag tror för resten inte, att något äktenskap behöfde vara olyckligt, om bara båda parterna försökte bära mera än sin del av bördan och aldrig talade om det. Men när man var ung, menade man i alla fall andra saker med lyckan. Något, som man inte kunde definiera, men som man kände fanns. Nu tycker jag mig ha upptäckt, att den lyckan alltid är någonting annat.

Man erövrar en position för att upptäcka, att lyckan lagt sig bakom en annan, och så håller man på utan att komma den närmare.

Vet du, vad det är jag tackar Gud för? Därför att jag alltid haft lust att erövra nästa position och kraft att erövra den.

Hon var tyst ett ögonblick, och när hon talade igen, var det med rösten hos en ung flicka. — Just nu håller jag på med en ny position, gränslöst viktig för resten. Jag var in till en doktor i Nairobi i förra veckan, och kan du tänka dig, vad han sade? Jag skall ha en baby.

Irènes baby! En gammal ungtkarl reflekterar inte så noga över, vad en baby är, men nu tycker jag mig få en glimt av de stora linjerna: en baby, som föds, innebär ingenting mindre än kosmos skapelseunder ur kaos, människosläktet, som lever om sitt liv på nytt, och världshistorien, som rullas omigen. För att få något begrepp om vad en baby i själva verket är, måste man utan tvivel se den ur kosmisk synpunkt.

Irène lägger handen på mitt knä. — Vet du, vad det är jag alltid tyckt bäst om hos dig? Det är ditt leende.

Frunttimmer äro konstiga. Hur tusan kan hon se, om jag ler eller ej, när det är nästan kolmörkt?

VII.

— Här har du mitt laboratorium!

Tore steg åt sidan och lät mig passera före sig genom den öppna dörren.

— Det är inte så värst stort, som du ser, men för mina privata behov är det fullt tillräckligt, och om det gäller, så är Mac Logan en trollkarl att sätta ihop nya apparater av vad som helst. När det gäller större saker, så samarbetar jag ju med praktiskt taget alla statliga och de flesta privata laboratorier i hela Centralafrika och Sydafrika ända ned till Cape town. Detta laboratorium är kanske mera en hobby, fast den nu blivit allvarlig.

Rummet var ganska långsträckt och försett med väggfasta skåp och bänkar av vanlig laboratorietyp. Den nedre delen av rummet, där vi befunno oss, tycktes vara ägnad åt kemi, medan den övre gjorde ett mera allmänt intryck. Så när som på oss två var ingen där, men det susade svagt av omröraren i en kraftigt tilltagen termostad, och då och då smällde det till, när regleringsmekanismen till ett elektriskt värmeskåp utlöste. Rummet hade för övrigt denna air av

slarvig hemtrevnad, som gamla inrökta laboratorier så lätt få: ett provrörsställ med smutsiga, halvfulla provrör, stod på bordet intill min armbåge, några av dessa runda, trebenta stolar, på vilka alla världens experimentellt inriktade vetenskapsmän få förnöta sina liv — och byxor — stodo kvarlämnade, där de senast använts, några syrefrätta handdukar lågo vårdslöst kastade i ett hörn, där en gammal laboratorierock också gått till vila.

Tore öppnade en dörr in till ett litet rum vid sidan: — Här har jag vågarna — ett par goda analysvågar och en grövre — och mikroskopet, och den dörren för till en fotografisk mörkskrubb.

Jag visade på en instrumenttavla, som upptog en hel vägg i vågrummet. Den var fullsatt med elektriska mätinstrument, svitchar, säkerhetsmetaller och annat, och jag uttalade min förvåning över dess storlek.

— Jag har koncentrerat hela husets elektriska manövrering hit, förklarade Tore. Härigenom går i själva verket all elektrisk ström, vare sig det gäller pumparna till trädgården eller fruns elektriska krustång. Negerboys äro visserligen bra i sitt slag, men de ha ännu inte vuxit upp till en praktiskt oklanderlig uppfattning av elektriciteten.

Vi hade kommit tillbaka in i laboratoriet, och han visade på en avlång lucka i väggen av alu-

minium. — Där inne har jag ett par apparater, som jag skall visa dig så småningom. Du kommer förmodligen att få rätt mycket att göra med dem i sinom tid. Nu skall jag emellertid tillfredsställa din nyfikenhet, som trots dina försök till självbehärskning hela tiden lyst fram i dina ögon: jag skall tala om, varför du blivit kallad hit. Se här skall jag avslöja mitt problem för dig!

Han gick bort mot hörnet nere vid dörren, som var avskärmat med ett grått förhänge — jag hade trott, att det var en toalett — och ryckte undan tygstycket, som gled på metallringar på en järnstång.

Ett ögonblick gick, innan jag förstod, vad det var, han hade stående där bakom. Jag urskilde blanka metallytor, några rörliknande detaljer, som tillsammans påminde om två av medeltidens riddarrustningar — ja visst, det måste vara två robotar.

Underligt nog var detta de första robotar av människotyp, jag någonsin sett. Jag erinrade mig ha läst i tidningarna, att man lyckats göra så stora konstruktiva förbättringar på de typer, som redan förekommo för några tiotal år sedan, särskilt i Amerika, att de numera verkligen kunde göra skäl för namnet konstgjorda människor. Men jag hade i själva verket aldrig betraktat dessa försök att kopiera människan annat än som ett tekniskt tidsfördriv för någon vriden konstruktör,

jag hade aldrig gjort klart för mig, huruvida de verkligen kunde tänkas få någon praktisk betydelse.

Vad jag erfor, när jag nu så plötsligt konfronterades med två exemplar av typen — jag höll på att säga släktet — var en liten chock, och en svag känsla av äckel.

Jag kommer att tänka på, huru det kändes, när jag första gången fick se en gorilla. Naturligtvis hade jag då sett bilder av gorillor och andra människoliknande apor förut, och jag kände till descendensläran och hade accepterat vår påstådda släktskap med aporna, utan att det kostat mig någonting av självövertvinnelse. Men det är skillnad att veta en sak med huvudet och med hjärtat. När jag fick se gorillan, först då gick det upp för mig med full styrka, vad sambandet mellan oss två egentligen innebar, och det träffade mig med en chock så stark som om det varit en jordbävning. Vad jag upplevde då, var inte bara mötet med en fattig usling till släkting, nej, det var mera, på en sekund upplevde jag hela utvecklingens skam, skammen att ha lågt stående föräldrar. I en blink upplevde jag hela utvecklingskedjan, som sträckte sig bakåt genom tidsåldrarna, och längst borta i fjärran simmade min ururfader som en protoplasmaklump omkring i urhavet.

Underligt nog blev denna skamkänsla så småningom en av mina värdefullaste tillgångar: den

sublimeras och övergick i samhörighetskänsla med det levande och kanske också lite ödmjukhet. Till en liten, liten del har den helige Franciscus av Assisi varit mitt ideal från den dagen räknat.

Det var en chock av liknande slag, jag erfor nu. Det dök vagt upp för mig som en tanke: är detta också någonting, man är släkt med? Äro vi kanske, när allt kommer omkring, också anförvanter till maskinerna? Nej, och tusen gånger nej! En människa är en människa, och en maskin är en maskin. Gränsen är knivskarp. Det kan inte ens tänkas tvevelaktiga fall, en bastard mellan människa och maskin, vilken löjlighet! Att skapa en maskin, som faktiskt försöker härma människan inte bara i utseendet med armar och huvud och bål utan i sättet att uppträda, att gå och stå och röra sig, det är inte endast att sänka människans nivå, det är att häda. En apa är på sitt sätt en karikatyr på människan, men en karikatyr med hjärta och varmt blod, som åtminstone har humorns ingredienser, men var finns någon humor hos en robot?

Jag tittade till slut upp på Tore. — Det är otäckt, sade jag, det är äckligt på något vis.

Tore log. — Du tycker inte om mina vänner, sade han och lade armen med en trofast gest runt den enes axlar, du lider av biologens vanliga idiosynkrasi mot maskinen. Så länge maskinen nöjer sig med att förlänga dina fingrar eller

skärpa dina ögon eller bära din kropp och dina tankar, reagerar du inte, men när den ger sig på att ställa dig ansikte mot ansikte med dig själv, då vill du inte vara med längre. — Han tystnade ett ögonblick. — Jag har ändå lärt mig mycket av dessa två medhjälpare, vilket visar, att man inte bör förakta någon, inte ens våra stumma vänner maskinerna.

— Vad ha de då lärt dig för sanningar? frågade jag.

Tore blev helt allvarlig. — De ha ställt upp ett problem för mig, sade han, de ha visat mig på ett problem, som jag känt till hela mitt liv, men som aldrig lyckades gripa mig, förrän jag såg det i deras formulering, nämligen livets problem.

Du tycker det vara självklart, att livet är ett problem, det har varit i dina tankar, så långt tillbaka du kan minnas, och hela ditt liv har du ägnat åt att närma dig det från olika håll. Men gör det experimentet att tänka dig alla maskiner borta, skall du få se, att livet i viss mån upphör att vara problem och blir axiom. Så var det för stenåldersmänniskan. Hon kände, att hon levde själv, hon såg att djuren levde och växterna och träden, och därav drog hon helt enkelt den slutsatsen, att allt levde på sitt sätt, forsarna, stenarna och bergen. Hur skulle livet kunna bli ett problem för henne, när hon inte hade någon bakgrund att se det mot, ingenting mot vilket det kunde

teckna sig? Nej, livet har blivit maskinålderns stora gåta, och det är maskinen, som varit nog vänlig att kasta den gåtan i ansiktet på oss, så vi bli varse huru viktig den är.

Emellertid skall vi inte diskutera den saken nu, utan i stället låta William Shakespeare visa dig, huru en väluppfostrad robot uppträder. Mac Logan har döpt dem, den ena kallade han George Washington, därför att han aldrig sagt en osanning — han kan nämligen inte tala — och den andra döpte han till Bill Shakespeare, därför att han tycker namnet låter pittoreskt.

Tore rörde vid ett handtag på den ena robotens rygg, och den började surra svagt som en broms eller en humla.

— Det är gyron, som börjar snurra, sade Tore. Jämviktsorganet är lika viktigt för en stackars robot som för en människa, och det måste alltid vara i funktion, när strömmen inte är avkopplad. Här ser du en visselpipa. Det är hans egen, och den använder man för att kalla på honom. Jag skall nu ta ut honom på golvet. Ge akt nu!

Tore ställde sig mitt ute på golvet och blåste i pipan, en kort signal; som ett eko svarade roboten med en likadan signal, så lutade den sig framåt så att tyngdpunkten kom över högra foten, flyttade därpå den vänstra foten och upprepade serien tills den efter tre steg blev stående framför Tore, som om den avvaktade vidare order.

— Du ser förvånad ut, sade Tore, du tycker

det är oförklarligt, att han kom fram till mig och blev stående i stället för att gå rakt på mig, men du vill inte visa dig imponerad. I själva verket är det inte alls invecklat. Det är helt enkelt så, att ju starkare signal man ger, det vill säga ju närmare man står, desto kortare sträcka går han. Hade jag stått på hundra meters avstånd och kallat med samma signal, hade han gått hundra meter utan att tveka om vägsträcka.

Passa på att titta lite närmare nu. Du kan inte neka till, att det är ett ganska fint litet arbete. Nu är ingen av mina robotar någon egentlig salongsrobot, utan de äro avsedda för grovarbete, och det gör, att de ej utrustats med subtilare detaljer. Jag har sett en experimentrobot, som var så allmänbildad, att när man frågade om vädret, svarade den med grammofonröst, hur högt lufttrycket och temperaturen var. Han kunde göra en massa saker på direkt kommando, men var å andra sidan rätt ömtålig.

Jag hade varit här ute något år, när jag fick idén att skaffa hit några stycken av denna typ för att se, om jag kunde ha någon användning för dem i jordbruket. Du tycker idén verkar vansinnig? Det är du inte ensam om. Att jag slutade med experimenten berodde emellertid inte så mycket på, att de inte gävo resultat, utan mera på att problemet inte var aktuellt. Det är ju inte mycket mening att införa arbetsbesparande me-

toder, när man har mera gott om arbetare än om arbete.

Du förstår väl, huru de äro konstruerade i princip? Drivas av små elektriska motorer, matade från ett ackumulatorbatteri. Orsaken till att robotidén, som är så gammal, nu först börjat slå igenom, sammanhänger just med att det är först nyligen, vi fått fram lämpliga ackumulatortyper. Så länge vi endast hade bly- eller nickeljärnackumulatörer var problemet olösligt. Numera, när man med moderna batterier kan få ut en effekt på ungefär en kilowatt under åtta till tio timmar utan omladdning ur en tiokilos ackumulator, alltså lika mycket som vad en kraftig häst kan prestera, ligger saken helt annorlunda till.

— Men hur är det möjligt, frågade jag, att en robot kan göra mera än en sak? Den måste ha ett visst rörelseprogram och detta kan endast vara ganska begränsat. Några större variationsmöjligheter kan den väl knappast erbjuda?

— Rörelseprogrammet är inte så inskränkt, som du tror. Se här! — Han öppnade en lucka på baksidan och visade en skymt av interiören. — Du ser alla dessa olikformade skivor, som äro uppträdde på en axel. Stansningen hos var och en motsvarar en viss rörelseföljd, och när den roterar, avges alltså startimpulser till alla de organ, som äro i verksamhet under rörelsen, till "musklerna". Sedan kan du kombinera ett

godtyckligt antal av dessa lameller efter varann. Om du vill, kan jag till exempel släppa ut honom på gården och låta honom gå i cirkel, medan han slår en kullerbyttva vart fjärde och vart nionde steg. Och om dessa variationer inte räcka till, så kan jag, eller rättare sagt Mac Logan, stansa ut huru många nya lameller av olika form jag vill. Det finns knappast någon gräns för variationerna.

— Sant, sade jag, och när den gått igenom sin serie, har den att börja om från början igen. En egenskap, som den för resten har gemensam med de flesta människor.

Jag började få viss respekt för Tores robotar. Jag gick runt denna och tittade. Ansiktet var egentligen det minst mänskliga hos den. Där fanns bara två hål, det ena över det andra. (Öga och öra, sade Tore, men ögat använder vi aldrig, så det är urkopplat.) Hals saknade den fullkomligt, huvudet övergick direkt i den grova bålen, som upptill avslutades med ett kraftigt skulderparti. Axlarnas kulleder måste vara grovt tilltagna, av godsansvällningen att döma, och armarna bastanta. Huru "musklerna" arbetade kunde jag ej se, men Tore nämnde något om snäckhjulsväxlar och kuggdrev, tekniska detaljer, som jag inte brydde mig om att lägga på minnet. Händerna voro utformade som två fingrar, som gingo mot varandra som en tång, och partiet kring handlovarna var utfört med en plan järn-

klump som hammare. Bålen bildade en tillplattad cylinder med ansvällning kring lederna, och fötternas hälparti var utbildat som tåpartiet, så att benet alltså var fäst mittpå foten. I ryggen satt manöverapparaturen: tre små kontrollervevar och en krans av benknappar.

— Hur mycket väger den? frågade jag.

— Omkring etthundrafyrtio kilo.

Jag lade handen på robotens axel och tryckte till. Den gjorde motstånd mot trycket men vek sig något i fotleden.

— Tryck hårdare, sade Tore.

Jag ökade trycket. Vinkeln blev större och större och jag väntade i varje ögonblick, att den skulle förlora balansen och falla, men plötsligt tog den ett steg åt sidan och reste sig upp.

— Balanssinnet är briljant, sade Tore.

Otvivelaktigt är den konstruktivt fulländad. Men vad menade Tore med att roboten var hans problem? En maskin kan i och för sig inte vara ett problem. Den är kristallklar. De tankar, man lägger ned i konstruktionen, återfinner man i maskinens verkningssätt. Om en robot är konstruerad att göra en sak, så gör den just den saken, och om den inte gör det, så är där ett fel någonstans. Men ett problem kan roboten aldrig bli, åtminstone ej i den meningen Tore och jag fatta ordet.

Jag sade detta till Tore. Han satte sig på en

bänk och lät de långa benen dingla samt tände pipan.

— Det är inte i själva roboten problemet ligger, sade han.

— Var är det då?

— Jo, sade han och smålog, det är så, att jag satt hjärna på mina robotar.

VIII.

Naturligtvis förstod jag inte först, vad han menade. När man talar om hjärnan på en robot, kan man väl knappast mena någonting annat än de delar av maskineriet, som fördela arbetet till robotens olika "muskler", som kommer armarna att röra sig och benen att förflytta kroppen. Men detta är ju ett rent ingenjörstekniskt problem, som Tore — ifall han också hade förutsättningar att lösa det — knappast skulle ha lust att syssla med, så långt utanför hans intressesfär, som det ligger. Och varför skulle han då ha kallat på mig, som förmodligen är ännu mindre intresserad och absolut saknar alla förutsättningar?

Jag nöjde mig med att sätta upp ett frågande ansikte.

— Jo, upprepade han, det är faktiskt så. Jag har monterat — alltså inte konstruerat — in hjärna på mina robotar. William Shakespeares hjärna tillhörde i livstiden en av mina boys, som hade olyckan att falla ned från taket och bryta nacken av sig, jag vet för resten inte ännu vad han hade där uppe att göra, George Washingtons hjärna tillhörde en av byborna — har du reda

på att det ligger en negerby två miles härifrån? — som blev dödad på en jakt. Enligt vad det påstods, av våda. Jag hoppas, att ingen hundra procentig amerikan får reda på, att det är en negerhjärna i en robot med namnet GW. Han skulle kanske uppfatta det som en förolämpning mot nationen.

Jag kände mig betydligt förvirrad.

— Men vad i all världens namn har givit dig idén att montera in en hjärna, en människohjärna, på en robot? Och vad skulle det tjäna till? Vad är meningen?

Jag måste nästan ha skrikit fram frågan, ty Tore lyfte avvärande på handen.

— Så här framkastad utan motivering låter saken en smula egendomlig, men om du vill låta mig komma med en liten förklaring, som tyvärr blir en smula långdragen, kanske du får en litet annan syn på problemet.

Det är bäst jag börjar från början. Du vet ju, att det nu är ganska länge sedan en amerikansk biolog, som hette Harrison, om jag inte minns alltför orätt, lyckades få vävnad från en kyckling att leva och växa utanför organismen i näringslösningar av särskild sammansättning. Jag tror det var någon gång på tio- eller tjugutalet. Upptäckten var mycket sensationell för den tiden. Han förvarade kycklingbiten i en burk, och när den växt tillräckligt, klippte han bort en bit, och så vidare. Jag vet inte, om biten

lever ännu, det är inte i och för sig omöjligt, och i så fall borde den nu ha producerat kött för åtskilliga tusen kycklingar. Emellertid fortsatte biologerna på den inslagna vägen, och sedan några år tillbaka är tekniken så förfinad, att de lyckats bibehålla inte endast stycken av vävnad levande utanför djurkroppen utan hela organ, vilket är en betydligt mera komplicerad uppgift. Där gäller det ju bland annat också att ersätta den normala cirkulationen med en artificiell, som tillför näring och för bort avfallet, såsom när organet fungerar i djurkroppen.

Hjärnan var ett av de organ, man lyckades tidigast med. Det var en japan, som för några år sedan lyckades hålla en marsvinshjärna vid liv på sitt laboratorium i sex månader. Och att den verkligen var vid liv, det visar den mikroskopiska undersökningen efteråt, det hade inte ägt rum någon som helst degeneration i cellerna.

Nu är det visserligen intressant att konstatera, att en hjärna kan leva utanför en djurkropp någon tid, men det vore tusen gånger intressantare, om man kunde visa, att hjärnan fortfarande arbetar under sådana förutsättningar. Det har gjorts en massa undersökningar över just den saken, den ena mera omsorgsfullt utförd och fulländad än den andra, men alltid med negativt resultat. Vi ha ju inte möjlighet att direkt påvisa tankeverksamhet, men de elektriska impulser, som åtfölja det psykiska arbetet, äro ju av den

storleksordningen, att våra instrument skulle ge utslag, om det verkligen finnes någon form av tankeverksamhet. Men, som sagt, vi få inga utslag. Vi stå inför den paradoxala situationen, att ett faktiskt levande organ visar alla symtom av liv utom verksamhet. Vi kan inte undgå att fråga varför.

— Det vill säga, sade jag, en religiös människa kan ju alltid ge dig svar på den frågan. Hon svarar helt enkelt, att när själen givit sig i väg, är hjärnan död, om du också med vissa konstgrepp kan förhindra förruttnelse.

— Mycket sant, men vi kunna ej slå oss till ro med ett sådant svar. Problemet ligger till på ett annat sätt för vetenskapen: vi vet, att hjärnan inte fungerar sedan den skilts från kroppen, men är det allt vi kunna veta? Vi måste söka oss fram på olika vägar, kanske vi i alla fall kunna få ett svar någonstans. Vi få inte förutsätta, att någon ting à priori är omöjligt.

Nu kan man ju gå fram efter olika linjer och undersöka, huruvida det existerar några medel, som kunna sätta en ensam hjärna i funktion, om man med andra ord kan reta den till verksamhet. Man kan ju tänka sig sådana av olika slag. Själv fick jag idén att undersöka, huruvida vanlig eller ovanlig elektromagnetisk strålning skulle ha något inflytande. Det är ju inte långt från mitt gamla gebiet, och jag tänkte, jag möjligen just därför kunde göra något av saken.

Idén är i och för sig ganska enkel, och det är omöjligt att på förhand profetera, huru det skall gå: det kunde hända, att man fick utslag, det kunde hända, att man inte fick, men ett negativt resultat måste i varje fall också tillmätas ett visst, icke ringa värde.

Du känner till nervsystemets mekanik; vad först beträffar de inåtgående nerverna, som alltså börja i ett sinnesorgan och sluta i hjärnan, så gå igenom dem oavbrutet svaga strömstötter av storleksordningen mikroampère till ett antal av ett par hundra i minuten. Om sinnesorganet blir retat, t. ex. genom att man trycker på huden, så ökas antalet stötter, och just genom denna ökning blir hjärnan varse, att någonting är på färde. På ungefär motsvarande sätt förhåller det sig med de utåtgående nerverna, fastän impulsen här går från hjärna och till den muskel, som hjärnan önskar sätta i rörelse. Det är ju enbart med dessa senare nerver, jag här har sysslat, eftersom det är hjärnan, vi undersöker, och inte något sinnesorgan.

Vi ordnade alltså försöken enligt klassisk förebild: jag dissekerade fram ett par utgående nerver och anslöt ett par enskilda nervtrådar till ett par ampèremetrar av spegelgalvanometertyp. I början arbetade jag med antilophjärnor. Impulserna få själva teckna av sig på en filmremsa, som glider förbi med konstant hastighet; i fall det blir positivt resultat, synes det som spetsar

på en för övrigt rät linje, är hjärnan, vad man kan kalla "tanklös", blir det bara denna räta linje.

Vi arbetade en tid på så sätt, men då sade Mac Logan en dag: "Varför inte ta och montera in hjärnan i en robot? Det kan väl inte möta oöverstigliga svårigheter att leta reda på de nerver, som bestämma rörelsen hos armar och ben, och koppla ihop dem med robotens egen rörelsecentral?" — "Men räcker de elektriska impulsernas styrka till?" frågade jag. — "Nej", sade han, "men det är lätt ordnat: vi sätter bara in en radioförstärkning i kretsen. Likaväl som man kan förstärka impulser, så de höras i högtalare, kan man förstärka dem, så att de påverka en robotmekanism." Jag tog mig en funderare på saken. Idén var i själva verket inte dum. Om man får hjärnan att arbeta med bestrålning, så säger detta i verkligheten ganska litet, ifall man bara kan konstatera ström-nervimpulser på en eller annan nervtråd, och ifall jag då ville arbeta med ett flertal nervtrådar samtidigt, det skulle jag förr eller senare bli tvungen att göra, skulle det möta nästan oöverstigliga svårigheter att synkronisera och jämföra en mängd långa filmremsor. Genom att använda en robot som observationsmaterial finge jag lättare arbete, roboten skulle själv göra de rörelser, hjärnan "tänkte". Ätminstone approximativt, och jag kunde i varje ögonblick med ett enda ögonkast

få reda på hjärnans verksamhet i mycket stora delar, nämligen alla de centra som behärskade de inkopplade musklerna.

Du kommer ihåg den så kallade Rolandsfåran, *sulcus centralis rolandi*, den djupa fåran i hjärnbarken, som ligger något framom mitten av båda hjärnhemisfärerna, och som sträcker sig från hjässan och ner längs sidan. Längs rolandsfårans bakkant ligga känselcentra lokaliserade, längs dess framkant rörelsecentra. Kommer du ihåg, huru gubben Pil i skolan brukade rita upp en gubbe, som stod på huvudet längs fåran för att ange, att huvudets rörelsecentra lågo längst ned och fötternas längst upp?

Med den teknik, som hjärnforskningen numera erbjuder, var det inte mera än ett rätt besvärligt arbete att dissekera fram nerverna för extremiteternas rörelser, och sedan anslöt Mac Logan dem via en radioförstärkare till utlösningmekanismen för robotens armar och ben.

Det blev en ganska originell mekanisk människa, eller hur? Om hjärnan arbetade, vore han en döv, stum, blind människa utan smak, lukt och känsel, men med förmåga att röra armar och ben, och utan möjlighet att bli medveten om, att han gör det. En blott önskan hos honom att röra armen, måste utlösa denna rörelse. Vidare är denna människa ganska kraftig jämförd med vanliga människor, och har moraliska egenskaper, som vi kanske inte alls böra vidröra.

Tore tystnade. Hans min och röst, som under talet då och då lyst upp, när han berörde någon intressant detalj eller originell idé, hade så småningom medan berättelsen fortskred blivit allvarligare och allvarligare, som om han blivit mer och mer varse, att saken ej tillåte skämt, som om detta, som han börjat i en nästan lättsinnig sinnesstämning — Tore börjar gärna sina undersökningar på det sättet — fört fram mot allvarligare konsekvenser, än han kunnat förutse och ana.

En vetenskapsman, som ser hur en undersökningsserie vrider sig lös från den bana, han trott den följa, och ger sig i väg i helt annan riktning, känner sig ungefär som en fader, som ställts inför en initiativkraftig son och inte vet, varthän dennes initiativ skall föra, till ont eller gott.

Tore samlade ihop sig igen.

— Var slutade jag? Jo, det var sant. Vi fortsatte alltså med strålningsförsöken. Vi hade gått igenom hela serien av vanliga radiovågor från mycket hög våglängd ända ned till de ultrakorta, vissa fraktioner behövde vi ju ej generera själva, så full med radiovågor som rymden är, vidare förbi spektrums osynliga och synliga delar, till och med alltså det vanliga ljuset och det ultravioletta togo vi med för säkerhets skull, och in i röntgenstrålarnas område utan att få några positiva utslag. Vi kunde överhuvud inte peka

på någon enda sak, som visade huruvida vi voro på rätt spår.

Men så inträffade sensationen en dag. Vi hade då kommit in på det våglängdsområde, som ligger utanför de egentliga röntgenstrålarnas, men som ännu inte nått upp till de hemlighetsfulla kosmiska strålarnas, ett område, som kan karakteriseras som "mycket hårda röntgenstrålar", eller "mycket mjuka gammastrålar", och som ligger på gränsen för våra inskränkta jordiska möjligheter.

Om jag blir tusen år, glömmer jag inte bort den dagen. Jag hade ju tänkt mig in i huru det skulle ta sig ut, ifall vi finge positivt resultat, men det hela var så fantastiskt, att jag inte förstod, vad det var fråga om, när det verkligen kom.

Vi ha strålningsgeneratoren bakom aluminiumluckan i rummet där inne, men i själva verket gör det ingenting, ifall luckan är tillskjuten, strålarnas genomträngningsförmåga är nog stor att besegra flera väggar. På instrumenttavlan finns det nu en så kallad frekvensreglerare. Den ser ut som en vanlig voltmeter med vridbar visare och en graderad skala, på vilken man ställer in våglängden. Uttrycket är för resten felaktigt. Det går inte att välja en viss våglängd, utan man får hålla till godo med ett helt område, men genomsnittsvåglängden sjunker i alla fall, ju längre jag vrider visaren medsols.

Nu hade vi alltså i små etapper hunnit ungefär första fjärdedelen av skalan runt, utan att något inträffat. Jag hade suttit och fört anteckningar och reste mig från skrivbordet för att gå in i vågrummet och vrida visaren över till nästa intervall.

När jag kom tillbaka, stod roboten och höll armen rakt utsträckt framför sig.

Seså, för tusan, tänkte jag, nu har någon kontakt lossnat i mekanismen, så det blivit kortslutning, varpå jag gick in och slog ifrån generatorn. Medan jag höll på vid instrumenttavlan, kom Mac Logan in. Han var alldeles blek och såg upprörd ut. Jag trodde, att solen gjort honom illamående, så jag frågade: "Hur är det fatt?"

"Herre Gud", sade han, "jag råkade titta genom fönstret. Jag såg det också."

"Såg vad?"

"Att roboten rörde sig!"

Och han hade alldeles rätt. Roboten hade rört sig.

Det var första gången det inträffade. Sedan dess ha våra fortsatta experiment klarlagt, att det finns ett våglängdsområde, vars övre gräns vi ännu ej fixerat, som har förmågan att röra mina robotar, eller om du hellre vill uttrycka saken så, som påverkar döda människors hjärnor, så att de fungerar.

Tore hade börjat gå fram och tillbaka på golvet, rastlöst, medan han talade. Han såg minst

av allt ut som en framgångsrik vetenskapsman, som just gjort en kanske — vad vet jag? — epokgörande upptäckt. Snarare såg han ut som någon, som handlat oöverlagt och ångrar, vad han gjort, och inte ser någon utväg att komma ur klämman. Som när vi en gång i vår gemensamma ungdom stulit äpplen i en trädgård, och Tore blev ertappad med fickorna fulla.

Jag sade: — Jag har naturligtvis inga som helst möjligheter att på rak arm bedöma eller yttra mig om värdet av din onekligen överraskande upptäckt, men om ingen har varit före dig, har du ju i alla fall konstaterat förekomsten av en splitterny effekt, skall vi kalla den "Waggeeffekten"?

Jag antar, att du vill, att jag skall göra efterkontroll åt dig. Det skall bli mig ett nöje att få göra dig den tjänsten.

Tore lade armen om mina axlar med en gest från fordom. — Käre vän, sade han, du kan inte föreställa dig, vilken tjänst du gör mig. Jag är dig mer än tacksam. Dessa fördömda robotar håller på att gå mig på nerverna, jag har svårt att sova, och när jag sover, drömmer jag bara om dem. Du kommer utifrån, utan förutfattade meningar och nykter. Du får gå efter mig nu och korrigera mina slutsatser och knyta upp de lösa ändarna, som jag lämnat efter mig. Faktum är, att jag snart inte vågar lita på mitt eget omdöme.

Jag vet snart inte skillnaden mellan vetenskap och fria fantasier.

Han var mycket upprörd, mera än vad jag strängt taget ansåg, att han hade rätt att vara. Det är inte fråga om, att han inte kommit till sensationella resultat, som kanske i sinom tid komma att lyfta på en del ganska täta slöjor, säkert komma de i alla händelser att påverka vår okunnighet om de dunkla punkterna i frågan om hjärnans sätt att fungera, men å andra sidan kan jag inte låta bli att tycka, att han överdrev oerhört, när han talade om sin upptäckt som årtusendets upptäckt. Att organismen är känslig för olika sorters elektromagnetisk strålning är ju en ganska banal sak, och varför skulle hjärnan vara ett undantag från den regeln?

— Du kan vara lugn för, sade jag, att min kritiklusta icke skall lämna sten på sten av dina stolta försök. Du har väl ingenting emot, att jag tar Andréen till hjälp?

Han skakade på huvudet. — Naturligtvis inte. Jag sätter stort värde på Andréens omdöme. Han ser i många saker djupare än vad folk vanligen gör. Hade han bara haft ordentligt självförtroende, kunde han ha gått långt.

Det skall bli intressant att se, vad ni kommer till för resultat. Antagligen tillåta observationerna flera tolkningar, och jag vågar inte hoppas, att ni skall dra samma slutsatser av dem som jag,

men det där få vi resonera om, när du kommit djupare in i problemet. Du skall få se, att det går, som det gick för mig: det öppnar utsikter, som du aldrig kunde förutse. När du kommit så långt, skall vi ha de verkliga diskussionerna.

IX.

Denna bungalow mitt ute på de ofantliga grässlätterna under Centralafrikas glödande sol är en liten värld i smått. Så när som på en sak finns här allt, som skulle behövas, i fall förbindelserna med yttervärlden blevo avskurna, och en belägring på tre månader skulle med lätthet kunna uthärdas. Vad, som inte produceras i vårt omedelbara grannskap utan måste föras hit på lastvagnar långtifrån, är olja för den elektriska centralen, och det går åt ganska stora kvantiteter sådan, så elektrifierat som allt är. Överhuvud finns det inte många saker, som fordra ett direkt handarbete, det skulle i så fall vara en del arbeten i trädgården, som inte gärna gå att mekanisera.

Jag har inte behövt många dagar fär att smälta in i denna nya och i grunden så främmande tillvaro. Redan efter en vecka tycker jag, att allt omkring mig är gamla välkända saker, jag trycker på knappar och vrider på handtag, när jag vill ha en sak utförd, med en säkerhet, som om jag inte gjort något annat i hela mitt liv, och arbetet intresserar mig i rätt hög grad, om det

också inte förmår absorbera mitt intresse så, att jag glömmer observera min närmaste omgivning.

En av de bästa anordningarna här, tycker jag, är kvällarna. Efter middagen arbetas aldrig. Sedan middagen är avslutad, dra vi oss ut på verandan, där vi dricka kaffe och idka, vad man skulle kunna kalla, sällskapsliv ända till sängdags, vilket inträffar vid tiotiden. Cigarrökning och småprat utfylla kvällen, och om det inte skulle räcka till, ha vi alltid en förstklassig radioapparat med televisor att tillgå för att komma i kontakt med yttervärlden. Men i allmänhet behöva vi aldrig ta till mekaniska nöjen. Vi ha nog mycket att tala om. Livet är så rikt och skiftande och våra intressen så vida, att vi aldrig behöva sakna samtalsämnen. Och ett par minuter före tio kommer en av boyarna med visky och soda för att på ett sympatiskt sätt markera slutet på en behaglig dag.

Det blir lätt personlig prägel på samtalen där ute på verandan. I allmänhet brinner endast en lykta, ett underligt infödingsarbete, som mindre upplyser mörkret än konstaterar det, och där vi sitta eller halvligga i krets i våra easy-chairs, känna vi oss som en del av det täta afrikanska nattmörkret därutanför.

I kväll sade Andréen helt plötsligt:

— Säg, Wagge, när du reste från Stockholm för, låt se, åtta år sedan, var det ingen av oss som egentligen visste, varför du gjorde det. Det

gissades hit och dit, utan att vi förstodo orsaken. Var det bara en nyck, eller var det resultat av lång överläggning? När vi se, hur du nu har det, kan vi inte annat än gratulera dig till ditt val, men för oss verkade det hemlighetsfullt: att lämna en framtid, som erbjöd dig alla möjligheter, för att kasta dig in på något så ovisst, som du gjorde.

Tore rökte en stund utan att svara. Till slut sade han:

— Skall jag vara fullt uppriktig, så vet jag inte själv, varför jag reste. Det kom på mig en gång ett oerhört starkt imperativ, som tvang mig ut i det okända. Jag har försökt reda ut saken för mig själv, men jag är en dålig psykolog, och jag vet inte, om jag tar fel eller ej. Jag uppfattar det emellertid helt enkelt som en kroppens reaktion mot själen.

Tänk dig in i min situation: när jag reste, var jag trettio år gammal. Ända sedan jag var femton år, hade jag levat vetenskap, bara vetenskap, inte så att jag försummat min kropp, men jag hade hela tiden betraktat den som ett redskap för själen och hållit den i form bara för att ge själen alla chanser att kunna utföra sina intentioner och sitt arbete. Så småningom ledsnade kroppen på att vara ett verktyg, ett medel, och sade till, att den också ville vara ett mål, att den *var* ett mål i lika hög grad som själen själv.

7. — *Berggren, Robotarnas gud.*

Tore tystnade och satt eftertänksam en minut. Så fortsatte han:

— Naturligtvis räckte den där striden mellan kropp och själ ganska länge, innan jag upptäckte den, jag gick bara omkring och kände mig på kant med mig själv, mindervärdig och ur led. Men så en gång gick det upp för mig, vad saken gällde, och sedan var det hela lätt. Det gick för resten till så här: någon av er minns kanske, att jag på den tiden hade en liten segelbåt, en trettia, en utomordentlig båt och alldeles lagom att segla ensam. Jag brukade ta mig ut i den, när jag kände behov av ensamhet för att få tänka i lugn och ro, och allt som allt torde den båten ha skänkt mig mera, än vad någon människa gjort, på ett par tre undantag när.

Det här hände nu en söndag, när jag låg ute till havs, det var blekstillta en varm dag, och jag firade och beslog stören och lät båten gunga för focken ensam, medan jag slängde av mig byxor och tröja och gick överbord. Jag tog mig en lång, uppfriskande simtur, jag var i själva verket inte alls rädd att lämna båten åt sig själv, och när jag gått ombord, lade jag mig på däck för att soltorka. Där låg jag alltså raklång med hälar på upplagda på levangen och händerna under huvudet och tittade ut i luften. Mera av en händelse råkade fötterna befinna sig i synlinjen, och bäst det var, upptäckte jag, att jag låg och fixerade ett brunt födelsemärke, som jag har på högra

vristen. Nu vet ni, hur det är. Man kan se en sak ettusen gånger utan att den gör något intryck, men den ettusenförsta gången upptäcker man den på allvar: den får en att reflektera, den öppnar associationsbanor och man ser den i ett helt nytt sammanhang. Det där lilla bruna födelsemärket gjorde, att jag upptäckte min fot, jag såg huden ligga spänd, och jag anade porerna, som öppnade sig mot solen, jag såg genom huden, huru ådrorna löpte därunder, spända och pulserande av rött blod, jag såg senorna väva sin vita vävnad över mellanfotsbenen, och jag såg fotvalvet höja sin stolta båge, valvet, som bär oss själva, urformen till alla de valv, vi låtit bära så många av våra stolta tankar.

Det låter inte mycket, när man årtal efteråt sitter och berättar, att man upptäckte sin egen fot. Men för mig kom det faktiskt med styrkan av en uppenbarelse. Det var inte bara foten jag upptäckte, utan det var det hela: att jag hade en kropp. Förut hade jag varit en ande, som för att kunna arbeta måste ha ett instrument att utföra sina avsikter med, men nu var jag på en gång en kropp, som ville leva sitt eget liv, som hade egna syftemål med att leva, som längtade efter egna stigar att gå och egna verk att forma med sina händer. Det var på något sätt ett omvänt syndfall. När Adam och Eva upptäckte, att de hade en kropp, hängde de på sig fikonlöv; hade jag haft fikonlöv på mig då, skulle jag ha tagit av

dem. Det var en glädje så stark, att jag blev nästan berusad.

Sedan var det inte mycket att göra. När jag kom hem, satte jag mig ned och skrev en avskedsansökan och satte mig samtidigt i förbindelse med en vän, som var expert på Centralafrika. Det kunde ju lika gärna ha blivit Centralasien eller Sydamerika, huvudsaken var bara att komma till en plats, där jag kunde låta kroppen leva och få armbågsrum. Där ha ni den enkla hemligheten med min omvändelse.

Vi rökte några minuter. Jag kastade en förstulen blick på Irène och undrade, om hon skulle säga något. Men hon förblev tyst. Hon visste nog, vilken roll hon spelat i den historia, Tore berättat, att hon varit osynlig närvarande hela tiden, men hon visste också, vilken styrka det är i ett förhållande à deux att veta mera än motparten.

Det finns ingen lärobok i psykologi i världen som förmår lära en intelligent kvinna något, om hon inte är fåfäng.

— Armbågsrum, sade Mac Logan, det finns snart inte mycket armbågsrum kvar på jorden. Om inte folkökningen snart avtar, kommer vi att få det trångt. Nu tvivlar jag inte på att jorden kommer att kunna försörja en oerhörd befolkning, men om vi skulle komma till mättnadspunkten, vad vore då att göra? Hur skulle ett sådant problem kunna lösas?

— Kolonisation av de övriga planeterna, föreslog jag.

— Jag tror aldrig, det kommer att bli nödvändigt, sade Tore. Innan dess har människosläktet dött ut. Vi ha undan för undan förlängt vårt släktes livslängd med konstlade medel, rasblandning och blodutspädning, och på så sätt uppnått nya successiva blomstringsperioder, men en gång kommer möjligheterna till ny blodblandning att vara uttömda, särskilt som vi redan nu veta, att blandning av vissa raser ger underhållig avkomma. I bästa fall inträffar det väl en dag, att hela jordens befolkning har samma schattering, någonting gråaktigt, och vad kan sedan bli människosläktets öde? Utvecklingens uppåtstigande gren har blivit horisontell, vi stelna mera och mera i gamla former, vi leva av farten på grund av och i de organisationsformer våra föregångare skapat. Jag antar, att slutet inte är långt borta då, och väl är det; varför skall man leva, om man inte har eldbranden inom sig, som värmer och lyser?

— Tänk på hur det gått för myrorna, sade Andréen. Vi vet, att sedan tertiär tid ha de ej utvecklats märkbart, under hela denna tid ha de levat på utvecklingskurvans horisontella skänkel, och det måste vara oerhörda tidrymder för ett djur, vars individuella livslängd uppgår till kanske högst ett par månader. Kan det inte tänkas, att vi också komma att realisera något lik-

nande? Att vi komma att leva, eller åtminstone vegetera, genom årmillionerna, medan vi tänka de tankar, våra förfäder tänkt och värma oss vid deras eldbränder, eftersom vi inte själva ha några?

— Du gör mig pessimistisk, Andréen, sade Tore. Men dess bättre tror jag risken är minimal. Myrorna ha kunnat lösa sitt generationsproblem på ett enkelt sätt och jag tvivlar på, att det kan existera någon liknande utväg för oss. Vad som bestämmer, huruvida människosläktet skall fortleva eller ej, är förhållandet mellan kvinnans önskan att få barn och hennes avsky för smärter och besvär som följa med. Jag tar väl knappast fel, om jag påstår, att utvecklingen går i riktning mot en ökning av den senare faktorn och en minskning av den förra. Vid ett visst värde på dessa faktorer måste människosläktet automatiskt begå självmord.

— Så länge kvinnan själv får välja, ja, sade Andréen, det är nog alldeles riktigt, men jag är för min del inte så övertygad om, att myrdrottningen får det.

Andréens torra konstaterande öppnade en åtminstone för mig oväntad och överraskande utsikt. Iréne som kvinna reagerade starkast.

— Ohyggligt, sade hon.

— Det är inte utan vidare klart, sade Andréen, att framtidens människor komma att godta vår uppfattning om ett individuellt människovärde,

och då är det väl inte så säkert, att de komma att betrakta fortplantningen som en privatsak, som vi göra.

— Men säg mig en sak — Mac Logan vände sig till Tore — är inte vår motivering till vårt arbete och vår strävan just att vi sträva för våra efterkommande, att vi lägga sten på sten och ord till ord för att bereda dem en lyckligare existens? Jag har aldrig tänkt den tanken till botten, att människosläktet kunde dö ut, men om det är, som du säger, tappa vi inte fotfästet då, skulle vi inte lägga upp, om vi bleve övertygade om ett sådant faktum? Vad är det egentligen för skillnad mellan att vara den sista människan och den näst sista? Ingen alls såvitt jag kan förstå.

— Ser du, Mac Logan, sade Tore, du tillhör ännu ungdomen, då man tror på motiv som orsaker till handlingar. När du fått vara med tillräckligt länge, skall du antagligen upptäcka, att motivet är någonting som kommer till, sedan man gjort handlingen eller åtminstone bestämt sig för att göra den, endast för att man skall kunna övertyga sig själv att man handlat logiskt. De bästa handlingar, man gör, och de enda, som egentligen borde räknas, är sådana, som man inte kan låta bli att göra. Ett päronträd kan inte själv hjälpa, att det bär mogna päron, men du kan vara övertygad om, att ifall päronträdet kunde tänka och tala, skulle det komma fram med en omsorgsfull motivering för detta faktum.

Felet med oss är, att vi alltid överskattat logiken, och orsaken därtill är väl, att det råkade bli grekerna, som lade grunden till den formella sidan av vår kultur. De greker, som betytt någonting för oss, satte tanken främst och hade egentligen inte en aning om, att det fanns en hel värld i vår själ och utom oss, som inte alls var underkastad så kallade logiska lagar. Eller om de visste av den världen, så försökte de undertrycka den, därför att de ansågo den mindervärdig. Det skulle vara intressant att veta, huru vår kultur sett ut nu, ifall till exempel Aristoteles i stället för att betrakta världen som en logisk-matematisk konstruktion hade gjort klart för sig, att den är absolut irrationell, och att våra försök att sätta den i logisk form ger samma resultat, som när man klipper gubbar ur papper: man får en massa bitar över, som man inte kan använda.

Se på vår kultur! Vi ha inte byggt den, därför att vi inriktat vår vilja och vår verksamhet därpå, utan vi ha byggt den därför, att vi inte kunnat låta bli. Vi ha lekt med stenar och järn och glas, och det blev pyramider och världsstäder, vi ha lekt med tankar, och det blev konst och vetenskap, vi ha lekt med vapen, och det blev historia. Ett motiv — utom det inre motiv, som ligger i att vi äro människor med mänskliga instinkter — kan jag inte finna i det hela. Det är, när vi sluta leka, som vi äro färdiga för sortien. När man blir gammal, slutar man att leka, man genom-

skådar leksakerna och vet, att teddybjörnen bara innehåller trassel, och att leksaksautomobilen drivs av en fjäder, då vet man allt, vad man kan veta, och vad har man då här att göra?

Det var inte första gången, jag hörde Tore lägga fram sin kulturpessimism, men här verkade den starkare på mig än någonsin förut. Kanske behövs det en tropisk natt, då man mer än annars förnimmer livets vallhänta och genialiska strävan att kläda sin tanke i form, för att man skall förstå honom. För honom är det livet, som betyder allt, livet som kraft och som skapare, och liksom vi andra betrakta en enskild människas liv som ett avslutat helt, som kan bedömas och rubriceras, ser han hela jordens organiska liv som ett individuellt liv med början och slut och innehåll, där människans egen saga är en episod, ett strålande friskt äventyr, men som just för att nå fulländningen fordrar ett konstnärligt avrundat slut. Vad jag uppfattat som kulturpessimism är, när allt kommer ikring, ingenting annat än en uppskattning av människan, som sätter henne på alltings topp, som den högsta manifestationen av kosmos' tanke, denna hemlighetsfulla makt, vars spår han söker och finner överallt. Jag säger med avsikt överallt. Ty för Tore finns intet problem, som inte i grunden är kosmiskt.

En halvtimme senare satt jag i Andréens rum. Vi hade dragit oss tillbaka för natten, men när jag klätt av mig, kom jag ihåg, att jag skulle låna en bok, som han hade hos sig, och gick över till honom. Han låg till sängs med ljuset tänd och tittade i taket, och jag slog mig oombedd ned på en stol och rökte en cigarrett, medan jag pratade om vårt arbete. Så småningom märkte jag emellertid, att han verkade förströdd och endast lyssnade till hälften på vad jag sade, och jag tänkte därför taga "god natt" och gå in till mig, när han utan vidare släppte vårt samtalsämne och frågade:

— Är det verkligen sant som Wagge säger, att han är dålig psykolog?

— Jag vet inte vad jag skall säga, svarade jag. Han har aldrig intresserat sig märkbart för psykologi, och i själva verket är nog hans läggning alltför utåtriktad, för att han skulle kunna gå mycket långt inom den branschen. Han har aldrig haft någon upplevelse, som på allvar tvingat honom inom sig själv. Varför frågar du om det?

— Jag ligger och tänker på våra kontrollundersökningar. I grund och botten är ju detta psykologiska experiment, och jag tycker det vore ett sammanträffande, ifall en person, som själv inte är intresserad av psykologi, skulle kasta upp det intressantaste psykologiska problemet i vår tid.

Jag undrar, om det är klimatet som påverkar min hjärna, men det förefaller mig, som om var och varannan människa går omkring och upp-täcker problem, där jag ingenting ser.

— Förklara dig närmare, sade jag. Vi håller på med att undersöka en död hjärna, och vad dess inverkan kan vara på en robot. Om du menar, att Wagge håller på att grundlägga en ny vetenskap, robotpsykologi, så kan jag åtminstone skriva under, att det är den originellaste vetenskapen i vår tid.

Andréen granskade filtens mönster. Till slut sade han dröjande:

— Saken är den, att jag legat och funderat, och nu tror jag, att jag förstår, hur det kommer sig, att Wagge tar så oerhört djupt på dessa saker. Du minns, han talade om årtusendets upptäckt. Och om du observerar honom, när han sysslar med robotarna, skall du se, att han är så full av spänning, att han nästan darrar. Jag har gått förbi saken först, men det beror nog delvis på, att vi använt vaga formuleringar av fakta. Vi ha ju framställt saken så, att gammastrålarna "aktiverat" hjärnan hos roboten, inte sant?

Jag nickade.

— Nu är det emellertid så, att "aktivera" kan betyda två saker: antingen "göra aktiv" eller "göra aktivare". Jag har utan att reflektera närmare över saken använt det i den senare betydelsen. Men det är nog fel. Faktiskt uppstår ingen

alls effekt förrän gammastrålningen kommer till, hjärnan utan strålning är absolut impulslös, eller hur?

Han hade otvivelaktigt rätt i vad han sade, men vart kunde det leda?

Han fortsatte:

— Men om man ser djupt på denna aktivisering, kan man inte frigöra sig från den misstanken, att de impulser, vi registrera i form av rörelser hos roboten, inte är någonting annat än gammastrålarna, omtransformerade på något sätt i robothjärnan.

— Du menar, att hjärnan skulle göra tjänst som transformator?

Andréens ögon fixerade intensivt ett mörkt hörn i rummet.

— Något i den stilen. Eller varför inte taga steget fullt ut och säga, att den tjänstgör som en radioapparat. Åtminstone ligger analogien frestande nära. När radiovågor träffa en radioapparat, omsätts de och förstärkas till variabla elektriska impulser, när gammastrålar träffa hjärnan, omsätts de till variabla elektriska impulser. Observera likheten. De förra tar du ut som ljud i en högtalare, de senare tar du av praktiska skäl ut som rörelser av en robot. Naturligtvis är detta ingen bindande bevisföring, endast ett analogislut, men frågan är, om en människa med fantasi kan underlåta att draga en sådan slutsats.

Andréen lät äntligen sina kloka ögon vila på mig. — Är den människans fantasi dessutom en liten smula konstruktiv, kan nästa steg inte gärna bli annat än en utvidgad slutsats: en hjärna, som sitter i huvudskålen hos en människa — och ett djur också för resten — tjänstgör alltid som en radioapparat, som tar emot en eventuellt elektromagnetisk strålning utifrån och avlämnar impulser, som dirigerar våra rörelser, eventuellt också tankar, känslor och så vidare.

Det blev en tankediger paus.

— Du tycker bestämt, att det låter fantastiskt, fortsatte Andréen. Vad är det för en strålning? frågar du antagligen först. Det vet jag naturligtvis ingenting om. Det kan vara en strålning av något slag, som vi ej känna till, därför att den inte påverkar någon annan jordisk företeelse än just hjärnan, och i så fall kommer vi in i en mycket svår *circulus in demonstrando*, när vi skall bevisa våra påståenden. Men det kan också hända, att den så kallade ultragammastrålningen, den kosmiska strålningen, som vi ännu egentligen inte vet något mera om, än att den existerar, och att den kommer utifrån himlavalvet, har något med saken att göra. Men det blir i alla händelser en senare fråga.

En verkligt bärande invändning kan du emellertid komma med: Om denna hemlighetsfulla kosmiska faktor kan ge impulser i en levande hjärna, där vanliga gammastrålar inte ha någon

inverkan, varför ger den då inte impulser i robot-hjärnan? Där är det i stället ett helt annat slag av strålning, som blir transformerad. Invändningen är i själva verket så bärande, att jag bara kan säga: Det är möjligt, att det inte går att ta ut en hjärna och dissekera fram nerver, såsom Wagge gjort, utan att skada de finare partierna. Radioapparaten har blivit skadad, så att den bara tar emot på annat våglängdsområde än den är konstruerad för. Jag vet ju inte mycket om sådana apparater, men jag föreställer mig, att det är möjligt att tänka sig något ditåt. Naturligtvis är det hela fantastiskt, men i själva verket tycker jag det är oändligt mycket mindre fantastiskt än det faktum, att hjärnan kan tänka och ge order om handling.

Andréen låg stilla och strök med handen över filten. Jag hade känslan, att han ännu bara talat ut till hälften och förberedde någonting ännu mera uppseendeväckande, och så med ens gick det upp för mig som i en glimt, varthän detta resonemang måste leda, om det fördes ut till sina yttersta konsekvenser, och tanken var så vansinnig, men samtidigt så bländande, att jag för ett ögonblick kände en svag yrsel, det var ungefär, som när man hastigt kommer upp på en utsiktsplatå: man känner sig tappa fotfästet, när jorden sjunker ned omkring en, men på samma gång har man ett överväldigande intryck av utsikten, och den överblick den ger.

— Herregud, Andréen, sade jag, vart för oss egentligen allt detta? Är det de konsekvenserna du tänker på? Du påstår, att vi utan denna kosmiska strålning, som du förutsätter alltid vara närvarande, skulle vara lika döda som roboten, när strålningsgeneratorn inte är i verksamhet, att det är dessa strålar, som komma oss att sprattla och ta danssteg på livets dansbana. Men vilken vetenskap är det då, du inför? Det är ju den rena teologien. Om det finns någon eller något, som bestämmer våra handlingar, kan vi ju inte gärna kalla honom mindre än Gud. Och nu påstår du på fullt allvar, att Tore funnit det sätt, varpå Gud verkar på människor, det snöre, som han drar i, när han vill att vi skola sprattla. Har du någonsin hört uttrycket "experimentell teologi" förut? Det blir just vad detta är.

Jag hämtade andan, och Andréen nickade utan ord. Jag återtog:

— Och vad skall vi kalla den strålningsgenerator, som Tore har, och med vars hjälp han får sina robotar att hoppa? Han är ju i sin mån en gud, han också, fastän han bara är en enkel maskin och bara har två undersåtar.

Andréen nickade återigen och det fanns inte en skymt av småleende i hans röst, när han sade:

— Otvivelaktigt. Han måste utan tvivel betraktas som robotarnas gud.

X.

Jag sov inte mycket den natten. Ett samtal, som det jag hade med Andréen, verkar kanske inte så upprörande i skrift, eller när man tänker tillbaka på det efter någon tid — själva skriften och tidsavståndet verka på något sätt som stötdämpare — men när synpunkter och intryck strömma in över en så naket och oförmedlat, som de gjorde i mitt fall, sätts hela ens inre i rörelse, bottenlammet i själen rörs om, gamla åsikter och inställningar, som varit förankrade djupast där nere som omedvetna grundvalar för ens livsfilosofi, flyta upp till ytan och allt bringas i gungning.

Andréens tolkning av Tores experiment gav en fullständigt ny aspekt, vände faktiskt upp och ned på ett centralproblem, det centralaste av alla kanske, frågan om förhållandet mellan människan och de så kallade högre makterna.

Nu är jag inte religiös enligt vanligt språkbruk, religiositet måste väl också innebära en hjärtats inställning till vissa problem, men jag har sett mig tvungen att av rent vetenskapliga skäl acceptera åsikten om existensen av en transcendental verklighet.

Min generation av naturvetenskapsmän intar i själva verket i religiösa frågor en diametralt motsatt ståndpunkt mot närmast föregående. Under naturvetenskapens pubertetsår strax före och efter senaste sekelskiftet, då forskarna sågo det ena problemet efter det andra få sin lösning utifrån de nya synpunkter, som representerades av slagorden: kraft, materia, energi, var det nästan ett axiom, att så småningom alla problem skulle låta lösa sig med rationella metoder och från rationella utgångspunkter. Man såg inga gränser för vetenskapens möjligheter, allt var i själva verket så lätt, att det bara rörde sig om tillräcklig tid och förfinad teknik för att det skulle kunna redas ut. För den tidens forskare hade Gud inte mera än subjektiv existens, en objektiv, verklig Gud ansågs inte nödvändig, och följaktligen inte heller möjlig.

Min generation har nått ett stadium av självbesinning. Vi ha funnit, att det finns en mängd problem, som icke tillåta någon rationell lösning på vetenskapens nuvarande ståndpunkt, och vad mera är, vi slå oss till ro med den tanken, att det aldrig skall lyckas oss att lösa dessa problem. Detta är inte vetenskaplig pessimism, utan vi röra oss med ett postulat, som grundar sig på studium av vår kunskapsförmågas — eller vår hjärnas — gränser. Lika litet som man kan bryta sig in i ett kassaskåp med huru enkla verktyg som helst, lika litet kan man lösa världsgåtorna

8. — *Berggren, Robotarnas gud.*

med ett så enkelt instrument som en människohjärna.

Härifrån till tanken på en universell intelligens bakom företeelserna är steget förbluffande kort. Jag minns, när min gamle lärare i skolan en gång talade om atomernas energiinnehåll och möjligheterna att genom atomspaltning nyttiggöra de energimängder, som äro bundna där. "Det är teoretiskt möjligt", sade han, "men jag är övertygad om, att det aldrig skall lyckas. *Det kan inte vara meningen.* Vi skulle i så fall få för stora kraftbelopp att disponera över, och det vore lindrigt sagt farligt, det vore faktiskt riskabelt."

Det kan inte vara meningen! Förmodligen utan att göra klart för sig vad yttrandet innebar, hade han där stoppat undan en gudstanke, tanken, att där i alla fall fanns någon öververkmästare, som såg till maskineriet i universum.

Vi andra fingo också något av denna inställning. Under vårt arbete stötte vi då och då på en komplex av problem, mot vilket våra egna problem ytterst upplöste sig, och som vi ej kunde bemästra. Dolt i detta komplex ligger naturligtvis, vad man skulle kunna kalla "Gud".

Vår tro på denna vetenskapliga Gud är alltså inte en religiös tro, en hjärtats tro på hans existens, utan snarare en på rationell väg införd faktor X i beräkningarna för att få dem att stämma. Samtidigt har det emellertid aldrig fallit oss in, att det skulle vara möjligt att få någon

kunskap om denna faktor X. Man kan inte upplösa Gud i primfaktorer. Den tanken skulle ha förefallit oss absurd.

Så ungefär är min generations inställning till det problem, Tore nu givit sig i kast med. Och vad är det nu, Tore tänker bevisa? Lustigt nog har jag ju ännu ej hört honom själv lägga fram sina synpunkter men utan vidare antar jag, att han gör sig till talesman för de djärvaste av dem. Han tänker bevisa, att denna faktor X, som vi mycket vagt föreställt oss som "den store urmakaren", vilken en gång har satt verket i gång och nu låter det sköta sig självt efter i huvudsak statistiska sannolikhetslagar, att denna faktor skulle vara en kraft, som oavbrutet verkar på oss, och, det mest otroliga, som vi eventuellt skulle kunna direkt konstatera!

Jag log i mörkret, när uttrycket "experimentell teologi" kom mig på tungan. När man bara kan börja tala om sådana saker, har man väl nästan kommit till gränsen.

Men hela saken är vansinnig. Antag, att det vore möjligt att få en faktisk kunskap om det sätt, varpå Gud förmedlar sina — låt oss säga — tankar till oss. Detta skulle innebära ingenting mindre, än att vi funnit egenskaper hos honom, och hur kan det stämma med, vad vi djupast inne fordra: att han skall vara höjd över allting, egenskapslös. En filosof skulle kanske uttrycka saken så, att ifall vi kunna konstatera egenskaper

hos vår faktor X, så är det inte Gud utan ett väsen som vi själva fastän av högre ordning. Men jag kan inte se, att det skulle göra saken bättre.

Denna egenskap, vad vore den för resten? En kosmisk strålning av något slag, kanske rentav de så kallade ultragammastrålarna, som vi nu känt till i femtio till sextio år, utan att vi egentligen kommit deras hemlighet på spåren. Det var en amerikan, som hette Millikan tycks jag minnas, som studerade dem en av de första på tjugutalet, och det enda, vi ännu kunna säga om dem, är, att de förmodligen icke komma från några stjärnor utan från rummet mellan dem, från världsalltets djup. Att de måste ha någon inverkan på den mänskliga organismen, eller överhuvud på det organiska livet, är ju självklart, men deras genomträngningsförmåga är så stor, och de äro så allestädesnärvarande, där liv finnes — åtminstone såvitt jag vet — ingen vet något om, huru liv undandraget deras påverkan skulle gestalta sig. I alla händelser är det inte utfört några direkta experiment för att utröna saken. Men lika såväl som det skulle kunna vara ultragammastrålar, skulle det kunna vara någonting absolut nytt, vars existens vi inte ens ana. Åtminstone vågar man inte förneka den möjligheten.

I tankarna gjorde jag upp en noggrann inventering av vad jag visste i denna fråga och vad,

som var funderingar och hugskott. Jag satte upp skäl och motskäl på en debet- och creditsida, och sedan jag på så sätt skaffat mig en översikt av frågan, skisserade jag upp en plan för att gå vidare. Den efterkontroll, jag lovat Tore, hade jag tänkt mig av mera formell natur, men efter Andréens avslöjanden, när jag fått frågans räckvidd klar för mig, förstod jag, att saken inte fick göras för enkel. Det gällde att skaffa fakta och åter fakta, endast låta fakta tala och aldrig lämna en position bakom sig, förrän den var ordentligt erövrad och befastad. I huvudet ställde jag upp en helt ny plan för vårt arbete, där inte en enda lös ända skulle lämnas efter för att använda Tores eget uttryckssätt, en plan, som förmodligen skulle ta betydligt längre tid att utföra, än den jag först tänkt mig, men som i stället skulle bli tillförlitligare.

Och dock kände jag vagt inom mig, att hela kontrollen skulle bli av noll och intet värde för ett avgörande. Vi skulle med all säkerhet inte finna några fel på Tores experiment, vi skulle få ge honom rätt på alla punkter utom just den viktigaste.

Naturligtvis hade Andréen rätt: det finns ingen logik i världen, som tvingar en att dra just de slutsatser, som Tore förmodligen dragit ur sina försök, men å andra sidan finns det ingen vetenskapsman med någon resning, som skulle kunna

underlåta att dra just de slutsatserna heller. Det råder intet tvivel om, att man kunde ställa upp tusen teorier för att förklara "Wagge-effekten", men det råder lika litet tvivel om, att man skulle gå förbi de tusen teorierna och söka denna enda. Det är, som när man får välja mellan två vägar, varvid den ena för mellan branta bergväggar, som stänga utsikten, och den andra leder över bergen, man tvekar inte i valet.

Det erkännandet måste jag ge Tores idéer: de öppna vid utsikt. Att det skulle kunna vara den största upptäckten i mänsklighetens historia, skulle jag också nästan kunna skriva under på. Ty för människan kan det endast finnas en centralfigur i världen, och det är hon själv, och vad Tore tror sig ha upptäckt, är det centralaste hos denna centralfigur.

Innan jag somnade, gav jag mig själv ett löfte. Jag hade sett Tore berusad av dessa idéer, jag hade sett Andréen på väg att glida bort i samma riktning. Jag beslöt mig för att hålla huvudet kallt. Det finns ingenting så smittosamt som entusiasmen för en ny idé. Samtidigt kände jag en viss lättnad över, att ännu ej behöva inta en definitiv ståndpunkt utan kunna överlämna det åt framtiden. Jag undrar, om det är rädsla inför en stor åsiktsförändring, eller om det är ett atavistiskt återfall till religiösa förfäders ståndpunkt? Ty säga vad man vill: det är en viss skillnad

mellan den Gud, man får lära sig om som barn, och den Gud vars existens man kan bevisa, och som man kan avslöja på ett laboratorium.

*

Det var vid sjutiden på morgonen, jag kom in på laboratoriet och fann såväl Tore som Andréen där före mig. Tore, som hade tagit fram en av sina robotar på golvet och höll på att syssla med något i hans innandöme — jag kände igen George Washington på en buckla i plåten — hälsade "god morgon" med den en smula upptagna, halvt frånvarande min, han alltid anlägger, när han är upptagen av något problem.

Jag hade ännu ej kunnat övervinna den känsla av obehag, jag erfor, när jag såg Tores robot första gången, och nu, efter mitt samtal med Andréen på kvällen, voro de mig dubbelt motbjudande.

— Skall du leka med George Washington i dag? frågade jag.

Tore nickade.

— Jag skulle helst vilja gå igenom hela mitt disponibla våglängdsområde så fort som möjligt, sade han. En preliminär översikt innan jag börjar bearbeta detaljerna. Har du tittat på generatorns frekvensreglerare? Som du sett, är tavlan indelad i fyra kvadranter. De två första har jag nu gått igenom, den tredje håller jag på med och den fjärde, den, på vilken det är satt en

pappersslapp med ordet "förbjudet" har jag ännu inte börjat med. Det kan hända — i själva verket väntar jag det nästan — att den sista fjärdedelen ger de intressantaste resultaten. Den omfattar de lägsta våglängder, vi överhuvud kunna framställa på jorden, kanske till och med de lägsta, som det någonsin skall bli oss möjligt att framställa.

Egentligen skulle Andréen och jag ta itu med förberedelserna till vår kontroll, men det skådespel, som en robot i rörelse under inverkan av gammastrålarna erbjuder, är alltför fascinerande — vidrigt fascinerande — för att vi skulle vilja försumma ett sådant tillfälle.

Tore återtog med huvudet långt inne i robotens mage:

— Vad jag för närvarande kan göra, belöper sig egentligen bara till en allmän orientering över vad, som äger rum. Jag slår till generatorn och låter roboten uppträda i frihet. Jag observerar, vilka rörelser han gör, och för protokoll över dem för att på så sätt få fram, huruvida någon viss serie återkommer, eller om rörelsernas följd alltid är ny. Vidare jämför jag George Washington och William Shakespeare med varandra för att se, huruvida hjärnornas individualitet är märkbar.

— Finner du någon skillnad mellan dem? frågade jag.

— Det tycks faktiskt, som om de skulle ha

sina specifika särdrag, som äro urskiljbara. Naturligtvis kan jag inte peka på en viss egenskap och säga, att den är karakteristisk för George Washington eller för William Shakespeare, men Mac Logan, som var nära bekant med de ursprungliga ägarna till dessa hjärnor — han är för resten den ende vite jag sett, som verkligen förmår individualisera svartingar — säger, att han, utan att veta vilken som är vilken av robotarna, skulle kunna avgöra vems hjärna, som är monterad i den ena och den andra. Eller hur, Mac Logan?

Mac Logan hade just kommit in, fräsch och full av ungdom.

— Ja visst, sade han, det skulle jag kunna, men det är kanske inte värt att fästa alltför stor vikt vid det, det är bara en rent subjektiv känsla, som jag inte kan motivera. Jag har försökt fixera den i ord, utan att lyckas. Det är som när man är tillsammans med vanliga människor, det karakteristiska hos dem är inte sådant, som man ser eller hör dem göra, utan sådant som man själv känner.

Jag kände Andréens ögon fästa på mig och lade märke till, att Mac Logan talade om roboten, som om han vore en faktisk människa, men av en något ovanlig typ. Han talade om "vanliga människor" i motsats till robotar. Men jag antar, att man inte kan hjälpa det, om man håller på någon tid. Själ, har jag upptäckt, säger jag nu-

mera "han" om William Shakespeare och George Washington i stället för "den", som jag gjorde i början.

— Mac Logan tar väl protokollet som vanligt, sade Tore. Är du klar, så sätter vi i gång.

Det syntes på dem, att det väntande skådespelet fångslade hela deras intresse, fastän de redan sett det så ofta. Själv skulle jag inte ha kunnat släppa det med ögonen, så spänd var min förväntan. Mac Logan satte sig vid skrivbordet, där han hade papper framlagda, upplinjerade efter ett visst schema, medan Tore gick bort till instrumenttavlan, fällde in svitchen och började manövrera handtaget över tavlan i riktning medsols. Ett svagt surrande hördes, och ett par visare på andra taylor gjorde utslag. Tore kom tillbaka.

— Vi måste vänta ett par minuter, tills generatorn kommit in i fortfarighetstillstånd, sade han.

Ingen sade något. Mac Logan tuggade på en blyertspennstump. Andréen, som satt på ett av laboratorieborden med benen dinglande, hade ett spänt, allvarligt uttryck i ansiktet, och Tore själv, lade jag märke till, darrade en smula på handen, fastän han för övrigt såg lugn och samlad ut.

Genom fönstret hördes plötsligt skratt från ett par av de svarta arbetarna i trädgården, och Tore sade: — Nu är det väl färdigt, varpå han gick fram till roboten, som stod orörlig mittpå

golvet, och förde över kontrollerhandtaget i ryggen till vad han kallade 0-läge.

Roboten svarade ögonblickligen med att gyroskopsanordningen trädde i funktion, även på några stegs avstånd kunde man höra det svaga surret, som den med våldsamt hastighet roterande snurran åstadkom, blanda sig med generatorns mörkare brummande, och kroppen svängde en smula framåt, beroende på att låsmekanismen i fotleden, som höll honom upprätt vid urkopplat gyroskop, satts ur funktion, men för övrigt stod han stilla. Jag tror jag höll andan i spänning. Efter en evighet sade Mac Logan, som satt i gång ett stoppur: — En minut, och just då började roboten lyfta sin högra arm. Rörelsen kom så långsamt, att det var först när armen var halvvägs uppe, som jag blev medveten om den. När armen kommit i horisontellt läge, avstannade rörelsen, och flera sekunder stod han där pekande mot något osynligt mål. Jag stötte mig på min egen tysta formulering: naturligtvis var det ett osynligt mål, eftersom roboten var blind.

Så började armen vandra nedåt igen, långsamt och med avbrott, och efter en stund stod han, som om han aldrig rört sig. Om jag inte sett Mac Logan fylla papperet med anteckningar, kunde jag ha tagit allt för en synvilla.

Det var mer än egendomligt. Några sekunder stod han orörlig, sedan lyfte han foten och tog ett steg framåt. Ny orörlighet. Så tog han ännu

ett, till dess han kom fram till väggen. Man förfaller lätt till att använda inkorrekta uttryck, vilket inte är bra, därför att det binder ens tankar vid felaktiga banor. Jag stod faktiskt och tänkte: "Nu försöker han forcera väggen", och strax därefter: "En maskin kan inte försöka göra någonting. En maskin kan inte vilja. Om jag inte tar mig i akt, kommer jag att betrakta denna robot som en människa — eller djur åtminstone — liksom resten av sällskapet tycks göra. Men han är i alla fall bara en maskin."

Emellertid var det tydligt, att han skulle ha fortsatt framåt, om inte väggen tagit emot. Han lyfte foten, och när knäet tog emot väggen, pressades kroppen i en vinkel bakåt, så han såg ut att i vilket ögonblick som helst kunna falla baklänges. Men just i det avgörande ögonblicket sprang han ett par snabba steg tillbaka och stod åter upprätt.

— Den där rörelsen tillhör en annan kategori, sade Tore, den är rent mekanisk, utan samband med hjärnan, en ren reflex skulle man kunna säga. Jämviktsmekanismen utlöser ett par steg i lutningens riktning, när lutningsvinkeln överskrider den tillåtna, så han rätar upp sig igen.

Tore gick fram och vände hans ansikte utåt mot rummet, och promenaden fortsatte. Han tog nu kortare steg med höger fot än med vänster och gick följlaktligen i cirkel, samtidigt med att han höjde och sänkte armarna på ett nästan ryt-

miskt sätt. Det gick rummet runt, nästan ett helt varv. Så tvärstannade han och stod orörlig större delen av en minut. Han stod nu framför ett av laborationsborden, som var ungefär en meter högt, nästan som om han övervägde, vad han skulle ta sig till. Så plötsligt, innan jag egentligen förstått vad han ämnade göra, lyfte han den högra armen högt över huvudet och lät den drabba ned med en fruktansvärd kraft på bordet framför sig. Han såg ut, som om han vore rasande och ville låta sitt dåliga humör gå ut över bordet. En ensam glasbägare, som stod på andra sidan, hoppade högt upp i luften och föll i golvet, där den krossades i tusen bitar, men ingen av oss rörde sig ur fläcken, den ende som ej var trollbunden av skådespelet, var Mac Logan, som till synes fullt oberörd skrev i sitt protokoll.

Roboten tycktes nu bli lugnare, liksom om han uttömt sina krafter, han gick några steg runt golvet, denna gång i vänstervarv, stannade, gjorde armrörelser, benrörelser, jag kan inte påminna mig allt. Det var fantastiskt. Och när jag tänkte på, att det inte var ett levande väsen och egentligen inte heller en riktig maskin utan någonting mitt emellan — en robot med människohjärna — blev det mig vedervärdigt. Jag kände en vämjelse, som var så stark, att den nästan började närma sig illamående.

— Femton minuter, sade Mac Logans uttryckslösa röst, och Tore gick fram och slog

ifrån mekanismen. Vi betraktade varann, som när man vaknar ur en dröm. Tore torkade svettpärlor från pannan, Andréen hade lagt båda händerna på knäna och fixerade envist orörlig en fläck på golvet framför sig. Mac Logan lutade sig bakåt i stolen, och jag kunde se, att han var blek, nästan grå under solbrännan. Plötsligt reste han sig, gick bort mot en av vattenledningsvaskarna, böjde sig över den med ryggen mot oss och kräktes.

— Hur är det? frågade Tore. Mår du illa?

— Det är ingenting sade Mac Logan, jag blir faktiskt alltid obehagligt upprörd, när jag ser våra stumma vänner i arbete, och då kan jag inte behärska mina reflexer. Har du en cigarrett?

Mac Logans enkla handling hade den verkan, att den förde oss tillbaka till verklighetens fasta mark igen.

*

— Vi ha nu gjort ganska många försöksserier, sade Tore sedan han granskat protokollet och jämfört med en del föregående, och vi äro snart i stånd att dra vissa slutsatser. Variationsmöjligheterna för robotens handlingar äro ju ganska inskränkta, han kan röra armar och ben, han kan gå och vända sig och lite till. Men intressant är, att han aldrig någonsin upprepar dessa rörelser i en följd, som går igen. Man skulle kunna säga, att han inte har något standardprogram

utan komponerar nytt varje gång, han uppträder, och det är likgiltigt, om vi använda samma vågfrekvens eller variera.

— Vad drar du för slutsatser av det? frågade jag.

— Tills vidare vill jag bara säga, att detta ger honom ett drag av oberäknlighet, som en maskin saknar. Om han skall betraktas som maskin, är han åtminstone ingen vanlig maskin. Han kan överraska, och det får en maskin inte kunna. Om jag skriver: God jul! med min skrivmaskin så får det inte bli: Visky och soda på papperet.

— Det kan vara en viss risk, att ha oberäknliga maskiner i huset, sade jag. Människor äro ju också oberäknliga, men endast inom vissa gränser, de ha ju sin moral och så vidare. Men vad har en maskin? Hur tror du, det hade gått ifall någon haft sitt huvud, där bordet står, när han smällde till?

Tore ryckte på axlarna.

— Om du går och tittar efter huru djupt märket i bordet blev, kan du antagligen svara själv på den frågan. Detta är en grovarbetarrobot och utrustad med ganska avsevärda kroppskrafter.

Men allvarligt talat, så är det ingenting att skämta med. Nu kommer det ju aldrig på fråga, att de lämnas ensamma med mekanismen i gång, men det hände för någon tid sedan, när jag var ensam med dem här inne, och dörren till vå-

ningen råkade stå öppen, att jag vände mig bort ett ögonblick tillräckligt stort för att låta William Shakespeare försvinna. Jag slog ögonblickligen ifrån strömmen och rusade ut för att leta efter honom. Han hade hunnit ända in i Irènes sängkammare, där stod han med armarna utsträckta som en klädhängare, när jag kom in.

Naturligtvis kunde en olycka ha inträffat, men å andra sidan är den inte mycket sannolik. Om man släpper in ett lejon i våningen, är det farligt, därför att lejonet kan skrämmas eller retas av saker och ting, men det kan aldrig en robot. Det finns inte en enda nerv, som kan leda några impulser utifrån, från sinnesorganen, som för resten inte finnas, till hjärnan. Den hjärna, som ligger där inne, är så absolut isolerad från den omgivande världen, att även om den vore, vad vi kalla "levande", vet jag inte, hur den skulle kunna veta om det själv.

Man talar om ensamhet, men en sådan ensamhet kan vi svårligen föreställa oss. En människa på en öde ö eller i ett fängelse har sällskap med yttervärlden och med sig själv, med sina händer och fötter och sitt ansikte, men en ensam hjärna utan kropp vad har den för sällskap? Sina egna tankar — det är ju möjligt att den kan tänka — men för övrigt den stora ron, den absoluta ensamheten, kanske som en paralysie-générale-patient i sista stadiet.

— Sluta då någon gång, sade Mac Logan. Jag

är inte biolog, jag är mekaniker. Jag kan plocka sönder vilken maskin som helst och sätta ihop den, så den går åt rätt håll, men när det gäller att plocka sönder negrer i småbitar och låta bitarna arbeta för sig själva, tycker jag det börjar gå utanför mitt gebit. Jag har intresserat mig för detta, därför att det rör mina robotar och de ha varit mina ögonstenar i ett par år. Men om du filosoferar för mycket, kan jag inte upprätthålla fiktionen, att det är maskiner jag arbetar med för mig själv — jag känner redan hur jag håller på att börja behandla dem som människor — och då vet jag inte hur det går. Jag måste få betrakta hjärnan i roboten som en maskindel och ingenting annat. Ungefär som när man tar till en buck-sena när dragremmen till fläkthjulet på lastbilen går av, och man inte har någon i reserv. Något moment av liv vill jag absolut inte ha med.

*

Helt plötsligt kom det liv i Andréen. Efter att ha varit praktiskt taget stum nära en timme, lät han nu upp sin mun och sade:

— Jag förstår ganska väl Mac Logans inställning. Innan vi gå vidare, vore det kanske skäl i att försöka fixera skillnaden mellan djur och maskin i ord. Redan Sokrates hade ju den principen att alltid göra klart för sig, vad det var, han talade om, och det är en bra princip. Så kanske Mac Logan också kommer underfund om,

9. — *Berggren, Robotarnas gud.*

huruvida hans fruktan beror på oklara begrepp, eller den är motiverad av omständigheterna.

— Vänta nu, mr Andréen, sade Mac Logan, nu förstod jag er visst inte riktigt. Ni vill väl i alla fall inte låta påskina, att jag skulle sväva i okunnighet om vad som är skillnaden mellan ett djur och en maskin? Jag trodde annars, att det inte fanns många saker, som jag visste så säkert. Eller vad säger mr Ek? Ser ni några svårigheter i att dra en sådan gräns?

Det var först senare jag förstod, huru skickligt Andréen i själva verket lagt upp sin fråga. Hans förhoppning var, att genom en allmän diskussion om detta, som tycktes ligga en smula på sidan om vårt egentliga ämne, förmå Tore att lägga fram sina åsikter, vilket denne annars inte skulle ha gjort förrän på ett långt senare stadium av undersökningarna.

Mac Logans fråga var inte så enkel, som han föreställde sig, och jag sade honom det. Det är ingen, som tvivlar på, att han skulle kunna skilja en flodhäst från en automobil eller en flygmaskin från en gräshoppa, den praktiska gränsen är lätt nog att dra, men när det gäller den principiella skillnaden, stöter man på vissa svårigheter, som till och med förefalla vara omöjliga att undanröja.

— Vilka då?

Jag förklarade, att av de två kategorier vi rörde oss med i ett sådant resonemang och jämförde

med varandra, är den ena "levande" och den andra "icke levande", och att vi icke kunna jämföra dem utan att samtidigt ge en vetenskaplig definition på livet. En sådan existerar emellertid inte. Det existerar inte ens en hederlig beskrivning på livet. Det finns visserligen en serie egenskaper, som brukar finnas hos levande varelser, rörelseförmåga, förmåga att fortplanta sig, förmåga att assimilera och så vidare, men dels finns det faktiskt döda "varelser", som ha någon eller några av dessa egenskaper, och dels finns det faktiskt levande varelser, som sakna en eller flera av dem. Det är länge man har kunnat framställa, vad man felaktigt benämnt "konstgjorda amöbor", som alldeles likna vanliga, men som bara ha det lilla felet, att de inte leva, fastän de under vissa omständigheter kunna röra sig och "äta".

— Men finns det då ingenting, som verkligen karakteriserar livet, sade Mac Logan, som skiljer det från det döda? Man tycker ju ändå, att livet är något så oerhört påtagligt, som man aldrig behöver tvivla på.

— Jo, det finns verkligen en sådan sak, men enligt mitt och mångas förmenande är den alltför ytlig för att ge en verklig inblick i problemet. Man brukar faktiskt slå sig till ro med, att livet är något så litet filosofiskt som sammansättningen hos äggviteämnen. Det fordras en viss komplikation hos ett äggviteämne, för att det

skall kunna bära liv, och man brukar för enkelhets skull vända på satsen och säga, att om man uppnått denna sammansättning, då kommer vad vi kalla liv till automatiskt, då lever det.

— Tror du på det där också? frågade Tore.

— Nja, svarade jag. I modifierad form. Den kemiska byggnaden är naturligtvis ett villkor för att materia skall kunna bli bärare av liv, den är en betingelse, men den är inte livet självt. Jag tror, att livet är något, som under *normala omständigheter* måste ärvas, vi kommer aldrig att kunna göra liv ur död materia på laboratorium, därtill sakna vi vissa förutsättningar. Att livet en gång uppstod på jorden, anser jag emellertid berodde på, att det är någonting, som under vissa omständigheter kan läras, de första levande varelserna lärde sig att leva, på samma sätt som vi lära oss att gå och bruka våra lemmar, när vi äro små. Man kan kanske tänka sig, att ett stycke av ett äggviteämne, som bildats i havet någon gång i jordens barndom, kanske under tusentals år utsattes för alla de växlande öden, som en upprepad variation i temperatur genom dag och natt, i strålning genom solens upp- och nedgång och all så kallad kosmisk strålning inte att förglömma, kunde skänka, och att den därigenom fick den mentala och fysiska rörlighet, som livet bland annat innebär. En mental träning alltså innan någon mentalitet fanns. Det kanske misslyckades tusen millioner gånger, men

om det bara lyckades en, så var ju allt vunnet. Naturens tålmod är så oändligt, att det är ofattbart för oss.

Men det där gör naturligtvis inte anspråk på att vara en förklaring på, vad livet är. Den kommer vi aldrig att kunna ge, lika litet som vi kunna föreställa oss fjärde eller femte dimensionen. Det enda vi kunna säga — men det kunna vi säga med en viss säkerhet — är att livet är ett av de ord, varmed kosmos uttrycker sin tanke. Det kan kanske till och med hända, att vi någon gång få tag på så många av dessa ord, att vi få hela meningen förståelig, men jag föreställer mig, att det är lång väg dit.

Tore såg fundersam ut.

— Rätt originellt uttryckt, sade han, men för att kunna lära sig en sak måste man ha minne. Vill du verkligen påstå, att så kallad död materia, även om det rör sig om ganska komplicerad äggvita, skulle vara utrustad med minne?

— Varför inte? Om du går till bordet där borta, skall du se, att till och med eken i bordskivan visar tecken till att minnas William Shakespeares hårdhänthet alldeles nyss. I själva verket uppfattar jag minnet som en av de mest universella egenskaperna, en egenskap hos materien själv, som inte bara är knuten till levande materia. Felet är, att vi förutsätta ett självmedvetande för att kalla en företeelse för minne.

Antag till exempel att du tar en järntråd och böjer den. När du böjer den tillbaka, blir kröken inte på den första böjningspunkten utan strax bredvid. Du utrustar dina ögon med mikroskop och säger: "På grund av den kallbearbetning, som utfördes när jag böjde tråden första gången, blev den hårdare i en punkt, och därför behöll den sin form där." Alldeles riktigt. Men är det egentligen mindre sant att säga: "Tråden minns den första böjningen, och sätter sig emot ett uppreparande"? Jag skulle vilja säga, att vad som på jorden gjorde äggvitan till livets bärare, är det faktum, att den hade bättre minne än den övriga materien.

Tore försjönk i tankar, Mac Logan tände en ny cigarrett och Andréen såg ut som om han undrade, huruvida vi skulle komma till saken någon gång. Till slut återtog Tore:

— Resonemanget förefaller filosofiskt bestickande. Det innehåller en förklaring, som ingenting förklarar utan bara uttrycker svårigheterna med andra ord. Du inför nya begrepp, som vi inte kunna ha kunskap om för att förklara sådant, som vi inte vet.

Jag genmälde litet misslynt, att vad jag egentligen gjort bara var, att jag visat var de verkliga svårigheterna lågo, och att svårigheterna råka vara oöverbanneliga är otur och inte mitt fel. Det kan ju vara av ett visst värde att veta, att dörren till rummet, dit vi försöka komma in, är låst, så

vi inte behöva öda energi på att rycka i dörrhandtaget.

— Du är pessimist, sade Tore. Om vi inte kunna ta oss in genom dörren, är det ingenting, som hindrar, att vi försöka fönstervägen. Nu gällde problemet: vad är skillnaden mellan maskin och djur, och inte mellan "levande" och "icke levande". Och därvidlag kan vi nog i alla fall få fram vissa karakteristiker genom att bortse från livets biologiska sida.

— Kasta loss, låt oss höra!

— Du minns kanske, att när jag talade om mina robotar, så sade jag, att för att få ett grepp om livets problem måste man se det mot en bakgrund av maskinen, man måste se maskinen och djuret i arbete för att förstå skillnaden. Det är efter deras handlingar, man skall bedöma dem.

När jag nu talar om maskiner, menar jag emellertid inte bara sådana, som faktiskt finns, utan även sådana, som skulle kunna konstrueras, och det är betydligt fler, därför att vi bara utföra dem, som vi ha nytta eller nöje av. De övriga bli aldrig till.

Nu menar jag, att det finns två slag av handlingar, som jag i brist på bättre terminologi kallar "fria" och "ofria" handlingar. Till den senare kategorien hör till exempel alla handlingar, som äro reaktioner mot yttre inflytanden, alla reflexhandlingar och liknande, men också en del andra. Se här till exempel. Jag tar upp en cigarrett och

tänder den. Det är en handling, som vi åtminstone tills vidare kunna betrakta som fri, åtminstone finns det för närvarande ingenting, som synes tvinga mig att göra just så. När jag tänt cigaretten, lägger jag den brinnande tändstickan i handen på Mac Logan. Se bara! Han rycker undan handen. Det är, vad jag menar med en ofri handling.

— Damn it! sade Mac Logan.

— Nu måste vi utan vidare utgå från, att alla maskiners alla handlingar måste vara ofria. Något annat vore löjligt. En maskins existens hänger just på det faktum, att han lyder order, om han börjar handla på annat sätt, skickar man honom på reparation. I vilket fall som helst skulle det strida mot maskinens idé.

Men det intressanta är, att en mängd av människornas och djurens handlingar också äro typiskt ofria. Och det visar sig därav, att vi kunna konstruera maskiner, som handla exakt som människor skulle göra. Jag menar nu inte, att vi kunna göra en maskin, som utför en viss rörelse — det är ju självklart — utan att maskinen i samma situation som människan skulle handla på samma sätt. Tänk bara på huru Mac Logan drog tillbaka handen, när jag lade tändstickan i den. Det behövs inte mycken omändring av George Washingtons maskineri för att han skulle göra på exakt samma sätt, när man lägger en brinnande tändsticka mellan hans tångskänklar.

Det är på samma sätt i en mängd fall. Saken skulle kanske ofta fordra ett mycket invecklat maskineri men den skulle lika fullt vara möjlig, och det är i detta sammanhang huvudsaken.

— Förlåt jag avbryter, sade Andréen, huru är det med de så kallade drifterna och instinkterna? Till vilken kategori räknas deras verkningar?

— Jag tänkte just gå in på dem nu, sade Tore. De inta en viss mellanställning, men man måste nog betrakta dem som ofria. Det faktum, att man kan låta bli att dricka, när man är törstig, gör inte drickandet till en fri handling, lika litet som våra robotar bli fria, därför att en vägg kan hindra dem att gå.

Könsdriften är ju en sak vi kunna lämna å sido helt och hållet därför, att en maskin å priori är könlös, men betrakta törsten! Det finns intet principiellt hinder för att jag skall kunna utrusta en robot med ett system hygrometrar, som alltid äro torrare än den omgivande luften, och som utlöser en rörelse hos roboten i riktning mot stigande fuktighetshalt. En sådan robot skulle alltid känna sig törstig och alltid befinna sig på språng efter vattenpussar och brunnar. Det skulle inte heller möta något hinder att montera in en anordning på roboten så, att han självmant byter ackumulatorer, så snart hans egna äro urladdade, med andra ord äta.

Utom denna typ av handlingar, som jag kallat

de ofria, förekommer emellertid ett annat slag hos djuret och människan. Jag kallar dem fria, därför att jag inte har något annat ord för dem. Enklast är det kanske att säga, att en maskin alltid måste ha ett motiv för att handla, men en människa kan handla utan motiv. Saken är ganska svår att urskilja, därför att när man handlat — om man än gjort det aldrig så motivlöst — så konstruerar man efteråt fram motiv för att undermedvetet övertyga sig om, att man handlat logiskt.

— Det finns eller rättare fanns för ej så länge sedan en psykologisk skola, som betraktade människan som en rent reaktiv varelse, sade Andréen, den tog bara hänsyn till de företeelser, som följde på yttre eller inre påverkan. Den hade — naturligtvis — amerikanskt ursprung och kallades behaviorismen.

— Hade den någon framgång? frågade Tore. Jag har aldrig hört talas om den.

— Jo, från början. Den hade en viss förmåga att klarlägga särskilt en del uppfostringsproblem, sade Andréen, men när den sträckte ut sig och försökte ge en samlad bild av psykologien ur sin synpunkt, märktes det ju genast, att den inte var fullständig, och nu har den knappast några anhängare längre. Men i ett robotsamhälle hade den nog kunnat bli statsreligion.

— Allt det där är nog mycket intressant, sade Mac Logan, men vart för det?

— Jag skall fortsätta resonemanget och visa er det, sådant det så småningom tvingat sig på mig under de gångna månaderna, sade Tore. Jag har legat vaken långa timmar på nätterna och grubblat och på dagen under arbetet, och till slut har det tagit form i min hjärna.

Nästa fråga blir naturligtvis: eftersom skillnaden mellan djuret och maskinen ligger i att djuret kan handla fritt i vissa fall, vilken förmåga maskinen saknar, man kan ju formulera saken så, att djuret har en frihetsgrad mera än maskinen, om man vill vara vetenskaplig, vad beror då denna extra frihet på? Svaret är inte utan vidare klart, men man kan alltid svara: skillnaden sitter i hjärnan. Strängt taget behöver väl saken inte bevisas, men ni påminner er nog ett experiment, som ni antagligen fått vara med om under er studietid, det brukar utföras på alla fysiologiska institutioner i världen: man opererar bort stora hjärnans båda hemisfärer på en groda och ser, vad resultatet blir. Ni kommer ihåg grodan efter operationen? Enligt Andréens terminologi skulle man kanske säga, att hon blivit en "behavioristisk groda". Hennes initiativ upphör att existera, fastän hon för övrigt lever som förut. När man droppar en droppe saltsyra på ryggen av henne, gnuggar hon bort den med bakfoten, när man petar henne i baken, tar hon ett hopp för att komma ur vägen, aldrig mer än ett, när man lägger henne i en balja, simmar hon fram

till kanten och sätter sig där. Särskilt lustigt reagerar hon för lutningsförhållanden. När man sätter henne på en bräda och lutar på den klättrar hon alltid uppför, till dess lutningen upphör. Tyvärr kan en sådan groda inte leva som en vanlig, därför att hon saknar förmåga att koppla tillsamman hungerkänslor med näringsintagande, så hon svälter ihjäl med mat och dryck inom räckhåll. Hon inte ens sväljer, om man placerar maten i munnen på henne.

Det är alltså i hjärnan denna extra frihet sitter, som vi ha förmer än maskinerna. Men detta betyder — som jag ser saken — icke detsamma som att hjärnan är säte för tankeverksamhet. I själva verket föreställer jag mig, att på djurets vandring upp från amöba — eller ännu längre tillbaka — till högre former, finns handlingen före tanken. Det är handlingen, som framtingat tanken, och inte tvärtom. Tankeverksamheten — och självmedvetandet — äro resultat av en kombination i förekomsten av handlingar och av ett minne, som registrerar dessa handlingar. Sedan har denna kombination framtingat nya fakulteter, som vi uppfatta som vårt själsliv — och som bärare av detta, vår själ.

Men om detta är sant, varifrån kommer då initiativet? Om initiativet fanns före hjärnan, kan det inte vara hjärnan, som producerar det. Det skulle för resten innebära en ohållbar självmotsägelse, det vore att tänka sig en båt, som inte

endast går framåt av egen maskin utan dessutom styr sig själv eller en radiostation, som inte endast sänder ut programmen utan dessutom är sin egen hallåman och programchef.

Nu invänder Ek, att detta rör själen och religionen och därför är oåtkomligt för all naturvetenskap, som han sade häromdagen, men det kanske bara beror på, att vi inte *kunnat* behandla det naturvetenskapliga förut. Det är inte säkert, att det existerar principiella hinder, om vi bara välja rätta metoden. Jag för min del har blivit övertygad om att initiativet, incitamentet, är något som kommer utifrån, att hjärnan själv inte producerar impulser till handlingarna utan endast transformerar ett yttre inflytande, att den verkar som en radioapparat, som tar emot en strålning av något slag, av kosmisk natur, och omsätter den.

Om vi återgå till vår ursprungliga fråga om maskinen och människan, menar jag alltså, att liksom maskinen är maskin för oss — det är vi, som genom diverse konstgrepp, spakar och rattar och kontrollervevar, få den att göra vår vilja — äro vi maskiner i förhållande till någon eller någonting annat — observera, att jag inte obetingat påstår att det rör sig om en personlig makt! — utom oss, utom jorden, någonting kosmiskt. *Vi äro också maskiner, men i förhållande till våra egna maskiner av en högre ordning.*

Andréen lutade sig en smula framåt.

— Hur tänker du dig denna åsikt inkomponerad i utvecklingsläran?

— Huruvida det existerar något direkt samband mellan den organiska utvecklingen och denna kosmiska makt, som jag för enkelhets skull kallar A-strålar, har jag ingen åsikt om. Men en följd är ju klar: eftersom hjärnan tycks vara organet varpå A-strålarna huvudsakligen verka, blir ett djur "friare" i den mening vi nyss använde ordet, ju högre i utvecklingskedjan det står. En amöba är i mycket hög grad en maskin av samma slag som en robot, men allteftersom hon utvecklas till högre former, får hjärnan större betydelse och därmed A-strålarna vidare latitud att verka. Utvecklingen går mot högre former även i denna mening.

Det blev tyst när Tore talat ut, så tyst att det kändes tryckande. Jag tittade ut genom fönstret och såg, att solen hade gått bakom moln, det var nästan skumt, och ett oväder kunde bryta ut när som helst. Luften kändes åsktung och full med elektricitet.

Varför skall en strängt deterministisk åskådning alltid kännas så avskyvärd? Är det därför, att den sårar vår fåfänga? Vi själva ha ingen plats i den utan endast våra gärningar. I sin teori reducerar Tore ned vår känsla av egen betydelse till ungefär noll. Våra handlingar äro inte våra egna utan någon annans. Det enda vi faktiskt göra, är

att vi finna upp motiv, som övertyga oss om, att vi haft skäl att handla på det sätt vi göra. Vad är det sedan värt att vara människa?

— Men, sade Mac Logan allvarligt, om det nu är, som du säger, hur ha vi kunnat undgå att genomskåda förhållandet förut? Om det inte är vi, som dikterat våra beslut, utan en annan, en utomstående, varför ha vi inte känt det?

Tore dröjde en smula med svaret, som om han sökte en bild för att göra saken tydligare. Till slut sade han:

— Tänk dig att en vanlig elektriskt driven skrivmaskin, som tillhörde en författare, vore utrustad med självmedvetande, men samtidigt saknade möjlighet att direkt konstatera, att det är en människa som manipulerar tangenterna. Han ser den ena bokstaven efter den andra födas på papperet, ord lägges till ord och mening till mening av djupa och strålande tankar. Han har ett konstruktivt ingenium och funderar över företeelserna. Vad anser du, han skall tro? Förmodligen säger han: "Allt detta, som kommer fram på papperet, är mina tankar och mina känslor, som jag skapar ur min själs djup. Det konstnärliga skapandet är en underbar process, som endast kan jämföras med undret! Är det inte underbart, hur mycket som kan dväljas i en skrivmaskins omedvetna!"

Plötsligt började Andréens fötter svänga, där han satt på bordet, och hans rynkiga ansikte lyste

upp av något, som kunde misstas för ett smående. Han sade:

— Nu har jag suttit en stund och letat i mitt minne, var jag läst just dessa saker helt nyligen, och nu har jag kommit på det. Brukar du läsa Voltaire, Wagge?

Tore skakade på huvudet. Andréen fiskade i sin vida kavajficka och drog upp en liten smutsig volym, som jag sett han hade med som reslektyr, det var ett fickkoncentrat av Voltaire, han bläddrade en stund, strök för en mening och räckte boken till Tore. Jag böjde mig över Tores axel och läste. Där stod:

Nous sommes les machines de la Providence.

— Det var som fan, kom det häpet från Tore.

XI.

Arbetet har nu kommit i gång på allvar. Med stöd av de för övrigt mycket klara och noggranna anteckningar över sina förberedande arbeten och experiment, som Tore fört, skrida vi sakta framåt på samma väg som han. När vi så finna det nödvändigt, och tiden tillåter, göra vi kontrollexperiment, annars nöja vi oss med att göra en grundlig analys av de fakta, han drar fram, och sätta överallt hans slutsatser i fråga. Såsom man gör när det gäller en kontroll.

Särskilt värdefull visar sig Andréens skicklighet i indirekt bevisföring vara. Han utgår från en slutsats och letar sig baklänges tillbaka till premisserna. Med den metoden fångar man lätt många fel, som annars skulle slinka genom nätets maskor.

Det är i själva verket inte många lösa trådar, Tore lämnat efter sig. En skicklig experimentator och driven vetenskapare som han känner luckorna i ett resonemang innan han på logisk väg upptäckt dem, och han tycks instinktivt välja den enklare vägen, när det finns två att välja på, samtidigt som hans intuition tillåter honom att i varje

10. — *Berggren, Robotarnas gud.*

ögonblick icke endast sammanfatta de resultat, han dittills nått, utan se igenom dem och tillgodogöra sig det värdefulla och upplysande i dem.

Aldrig förut har jag tvingats att reflektera över, i hur hög grad det vetenskapliga arbetet och det konstnärliga skapandet kunna stå varandra nära. Naturligtvis betyda metoden och formen ingenting därvidlag, utan ytterst hänför sig allt till den personlighet, som skapar, och som sätter sin särprägel på det hela. Här foga sig fakta till fakta och tanke till tanke för att bilda en organisk enhet med fasta konturer och klara linjer, där man svårigen kan taga bort något och absolut inte lägga till något utan att fördärva det hela. Det är ett konstverk av fakta. Men varför skulle en konstnär icke kunna skapa ett konstverk av fakta likaväl som av ord eller färger eller marmor? Materialet i konstverket är väl alltid den oväsentligare delen.

Denna min uppfattning inverkar naturligtvis ej på min uppfattning om, huruvida Tore har rätt eller ej. Andréen uttalade det högsta gillande, han var mäktig, när han efter ett avslutat kapitel sammanfattade ett omdöme: "Det är ett gott stycke arbete." Och jag ser på små, nästan omärkliga tecken, att han är oerhört entusiastisk för de nya idéer, han gjort bekantskap med. Om jag skulle våga en gissning, skulle jag säga, att det inte är för idéernas eget innehåll utan därför, att de äro så radikala, så absolut oväntade. Han är så entu-

siastisk, att om han inte redan sedan lång tid glömt bort, huru man lägger sin förtjusning i dagen på gamla dammiga laboratorier, skulle han sjunga eller vissla eller använda något annat av de sätt, vi andra bruka. Nu nöjer han sig med att emellanåt ta av sig glasögonen och torka dem omsorgsfullt och klippa med ögonlocken som en gammal, vis uggla.

Själv kan jag emellertid inte dela denna entusiasm. Dels är det naturligtvis en ren lämplighetsfråga: jag håller på med en kontroll och måste vara objektiv, om jag låter personliga sympatier spela in, blir jag lätt skumögd för felen och kan gå dem förbi. Privata antipatier spela i det sammanhanget mindre roll. Men det finns någonting mera där, en rent personlig fråga. Tores hela världsbild är mig motbjudande. Det är inte därför, att jag blivit för gammal att ändra åsikter — det har jag visat tillräckligt många gånger under de senaste åren — men det är kanske därför, att jag blivit för gammal att ändra just denna åsikt. Jag kan hålla med Tore och ge honom rätt i hans undersökningar så länge, han håller sig på fasta marken, men när han ger sig ut på kosmiska promenader, då vägrar jag att följa med längre. Jag anar redan, att vår kontrollundersökning kommer att sluta med en åsiktsdivergens: vi komma att få ge honom rätt i alla avseenden till en viss punkt, och därefter få vi säga: "Här har du dragit en slutsats, som möjli-

gen kan dras, men som inte är nödvändig, och så länge inga nya, absolut nya fakta, som ligga utanför dina experiments ram, komma fram, måste vi anse, att ditt resonemang hänger i luften."

Jag har mycket undrat, vad det kan vara inom mig, som gör Tores åsikt om människan som en maskin av högre ordning så fruktansvärt motbjudande. Och nu börjar det kristallisera ut en klarhet. Jag börjar tro, att jag håller på att bli verkligt religiös. Min religiositet är någonting, som sovit, därför att jag aldrig haft någon orsak att ta fram den till begrundande, jag har aldrig befunnit mig i själanöd och mitt arbete har hittills absorberat allt mitt intresse. Men nu tvingas jag till självrannsakan och ståndpunktstagande och drives därmed i en viss riktning. Valet står mellan en åsikt, som utmärker sig för klarhet och rena linjer, och en som sveper allt det oförklarade i ett dunkel och deklarerar det som oförklarligt. Och fastän jag är gammal naturvetare, som hela mitt liv sökt förklaringar, väljer jag den senare! Jag skulle säga, att det är underligt, ifall jag inte av erfarenhet visste hur underligt livet och jag själv är.

Tores resonemang är för enkelt. Gud får inte vara någonting enkelt. En religion måste innehålla moment av under, eller åtminstone plats för dem, men var finnes en sådan plats i Tores värld?

Jag har nu kallat resultaten av Tores experiment för "religion", det är kanske inte rätt, ty en religion måste ju även innehålla andra moment, men det faktum, att han anser sig om inte förklara så åtminstone ge problemet Gud en helt ny belysning ur rent naturvetenskaplig synpunkt, gör uttrycket försvarligt.

Om det inte bara är så, att han flyttat gränserna utåt en smula: att han skapat eller lagt grunden till en ny vetenskap av högre ordning, utanför vilken det oförklarliga i alla fall finns kvar.

Jag känner det irrationella så starkt inom mig, att jag har svårt att tro, att allt skall kunna göras rationellt.

Jag minns, hur jag i min ungdom tyckte att åttio- och nittioalets profeter, monisterna Hæckel och Ostwald och vad de nu hette, voro löjliga, som trodde det var möjligt att förklara allting ur rent naturvetenskapliga premisser, vare sig de kallade ursprunget Kraft eller Materia eller Energi med stora begynnelsebokstäver. Är det egentligen någonting annat Tore gör, fastän han fört allting upp på ett högre plan?

*

När jag kommer på någon idé, som förefaller svår att infoga i Tores tankevärld, går jag till honom och ber honom förklara saken för mig. Han har tänkt sig igenom sin åskådning ganska

väl, och att finna en verklig spricka i hans rustning är svårt.

I dag frågade jag:

— Om det är så, att vi äro maskiner, som sättas i rörelse på ett mystiskt sätt av kosmiska krafter — vi undvika alltid försiktigtvis att blanda in ordet Gud i våra resonemang — hur kommer det sig då, att vi handla olika? Jag har tänkt mig, att du inte menar, att varje människa — och djur — mottar ett särskilt slag av impulser, utan att impulserna äro gemensamma för alla. Men borde inte i så fall också reaktionerna bli desamma? Om jag trycker på en viss knapp på alla världens skrivmaskiner, får jag alltid samma bokstav. Men i detta fall åstadkommer samma impuls ett nästan obegränsat antal reaktioner. Hur förklarar du det?

— Det är nog kanske inte så svårt att tänka sig, sade Tore. Jag har visserligen sagt, att människan är en maskin, men hon är givetvis betydligt mera komplicerad än en skrivmaskin. Någon standardtillverkning av levande människor är inte gärna möjlig. Alla skrivmaskiner skriva samma bokstav, om du trycker på samma knapp, därför att de äro — inom praktiska gränser — identiska. Men du kan inte leta upp två människor, som äro identiskt lika, inte tillnärmelsevis en gång. Tänk bara på det faktum, att byggnadsmaterialet för den animala organismen är individuellt olika, att äggvitan hos varje levande

varelse är olik alla andras, är specifik, vad det kan innebära av variation i uppfattande av impulserna. Och vad vet vi egentligen om finstrukturen hos hjärnan, det kan finnas hur stora olikheter som helst mellan två individers mottagningsapparat för A-strålarna, utan att vi ens med mikroskop behöva bli det varse. Det vore i själva verket oändligt osannolikt att två människor reagerade på samma sätt för samma impuls.

— Då menar du antagligen också, att det inte är så säkert, att man reagerar på samma sätt för samma impuls vid två olika tillfällen?

— Säkert inte. En människa är inte densamma — fysiologiskt — från ögonblick till ögonblick. Vi växla ideligen. Ingenting hos oss är konstant, utan allt rör sig och flyter. Organismen är en sammanfattning av en mängd system, som sträva efter jämvikt inbördes och efter jämvikt inom sig själva, men som aldrig lyckas realisera detta tillstånd. Än inträffar det ena än det andra, så att jämvikten störes, och krafter komma i rörelse, som verkar i någon riktning. Det är förhållanden så komplicerade, att vi överhuvud endast kunna fatta de allra grövsta dragen av vad som sker. Härigenom får emellertid varje impuls en prägel av oss själva, vi stämplar den så att säga, innan vi släppa ut den som handling. Men att av handlingen försöka sluta sig till den impuls, som åstadkommit densamma, är betydligt mera lönlöst än att försöka sluta sig till en

enstaka människas tankar genom att läsa världshistoria.

— Men, sade jag, borde inte en förändring i vad du kallar A-strålningen — förutsatt att en sådan verkligen existerar — åstadkomma vissa gemensamma verkningar, verkningar i någon viss riktning hos en större mängd människor? Det finns ju något som kallas folkrörelser.

— Det är ju alltid möjligt, sade Tore dröjande, men än så länge vet vi för litet. Det vore att gå för brådstörtat till väga att redan nu, när vi befinna oss i undersökningarnas första skede, försöka sätta sådana saker i samband med varandra.

Men av hans min såg jag, att han fått något att tänka på.

Lustigt nog tycktes just denna idé ligga i luften. Andréens rörliga hjärna hade också tagit fasta på den.

Jag hade gått till sängs på kvällen och låg och läste något likgiltigt för att kunna somna, när Andréen kom in och satte sig på en stol i ett hörn. Han såg fundersam ut, och jag lämnade honom i fred, jag förstod, att han i alla fall förr eller senare skulle komma fram med vad han hade på hjärtat. Det kom också.

— Jag har gått och funderat på en sak i dag, sade han. Antag att Wagge har rätt (så sade han bara därför, att han inte ville erkänna för mig, att han trodde det själv), skulle man då inte

kunna förklara en del, hur skall jag säga, masspsykologiska företeelser i mycket stor skala helt enkelt genom att anta, att A-strålningen ändrat karaktär?

— Vill du förklara dig närmare, sade jag.

— Jo, antag till exempel att en ökad intensitet av strålningen medför en ökad aktivitet hos oss, det är ju en sak, som vi inte veta något om, men vi kunna anta den för enkelhetens skull, då skulle en variation i A-strålningen få ett direkt inflytande på verksamheten på jorden. Den skulle med andra ord påverka, vad vi kalla ekonomiska konjunkturer. En gång i tiden trodde folk, att konjunkturväxlingarna sammanhänge med solfläckarna. Kanske de i stället bero på kosmiska oregelmässigheter. Det vore förnuftigare om så vore, därför att det skulle innebära, att man lade huvudvikten vid det mänskliga psyket, som ju i alla fall är en huvudfaktor.

Jag försökte med ironi:

— Du menar, att om vi kunde jämföra kurvan för A-strålningen och kurvan för konjunkturväxlingarna, skulle de visa överensstämmelser. Ja visst, och vidare, kunde du kanske rentav förklara sådana mänskliga katastrofer som det stora världskriget 1914—1918 ur rent kosmiska orsaker. Av någon för oss okänd anledning förändrades någonting ute i världen, och vips blev folk så uppjagade, att de förklarade varandra krig.

Andréen lyste upp. Han är som ett barn, ironi är bortkastad på honom, och bortkastad ironi kommer mig alltid att skämmas, jag känner det, som om jag skulle sparka en krympling.

— Jag hade inte tänkt gå fullt så långt, sade han, men du har förstått vad jag menar. Wagges teori är så genomgripande och genialisk, att den knappast lämnar något område av mänskligt vetande och mänskligt liv oberört. Det finns inte några företeelser, som den inte har någonting att säga om, och varför inte då också se krigen ur denna synpunkt. Krigens frekvens i historien har ju aldrig varit konstant, utan de stora krigen ha varit koncentrerade till vissa perioder skilda av mer eller mindre fredliga intervall. Man må säga, vad man vill, att goda tider förbereda krig, och att det är ekonomiska makter, som regera i historien, men när det kommer till kritan, är det i alla fall det mänskliga psyket, som är huvudaktör, och varför skulle det inte direkt kunna vara beroende av kosmiska krafter? Tanken är i själva verket så enkel, att det fordras en Wagges geni för att upptäcka den.

— Låt oss gå en smula djupare i frågan, föreslog jag. Om det nu verkligen är, som du tycks tro, vad anser du då vara ursprunget till denna kosmiska kraft? Vi ha ju ultragammastrålarna, vilkas ursprung vi anse ligga i världsalltsdjupen mellan stjärnorna, där de kanske bildas genom att materia dör eller föds, förintas eller skapas.

Tänker du dig Wagges hypotetiska A-strålning som en dylik rent fysikalisk process, eller lägger du in någonting av religiösa föreställningar i den?

Han slog ut med händerna.

— Vad vill du att jag skall säga? Jag tror, att du lägger för stor vikt vid en skillnad, som kanske bara finns i orden. För dig gäller frågan: är det Gud eller är det en fysikalisk process, antingen-eller. Kanske det går så, att vi till slut få slå oss till ro med ett både-och, både Gud och en fysikalisk process. Du kan väl i alla fall inte påstå, att vi äro bättre rustade att förstå och föreställa oss sådana saker som materias uppkomst ur energi eller energis uppkomst ur materia eller materias förintelse, när elektronerna störta sig i protonens armar och båda upphöra att existera, än föreställa oss Gud. Åtminstone jag tycker det är lättare att föreställa mig Gud, om det nu också kanske beror på, att jag vant mig vid att utrusta honom med mänskliga drag från det jag var liten, och det kan jag inte med de fysikaliska processerna. När vi komma bort till så fjärran nejder, som det här rör sig om, upphör helt enkelt våra kategoriindelningar att gälla. De gränser, vi sätta upp, äga dock alltid sin prägel av, att vi äro ett slags maskiner, som gå på två ben och på lediga stunder syssla med något, som kallas tänkande. Och om vår tanke räcker till för att sätta gränser för oss själva,

räcker den i alla händelser inte till för att sätta gränser för kosmos.

Det är inte lätt att finna bärande invändningar mot ett sådant resonemang, men jag muttrade något om, att allt var för bestickande enkelt för att vara sant. Och att dessutom bevisen fortfarande saknades.

Andréens genmäle kom mycket sakta, ungefär som om han varit ledsen över att ha annan åsikt än jag.

— Vad det beträffar, så skall det nog aldrig lyckas, att ge bindande bevisning någon gång heller. När man kommer utanför en viss gräns, blir det i alla fall bara tron, som avgör våra åsikter, även inom naturvetenskaperna, hur mycket vi än må kalla dem för exakta vetenskaper. Den s. k. objektiva kunskapen är bara prat av folk, som inte förmått gå till botten av sig själva. Vad, som ger en teori värde och existensberättigande, är, att den kan sammanfatta många fakta i sig, men att vänta, att den skall ge mera än dessa fakta, är att vänta för mycket.

Och likväl är det just, vad jag gör, när det gäller biologiska problem, livsproblem. Ty är det inte det karakteristiska för livet just, att summan av alla delarna är mindre än det hela?

XII.

Det är en underlig samling människor, vi, som gå omkring här på Tores farm i dessa dagar. Vi äro alla obnorma eller åtminstone bragta ur jämviktsläge. Vi går här omkring varandra, vi arbeta, vi tala om ett och annat, mest likgiltiga ting, till det yttre se vi ut, som vi alltid ha gjort, men över det hela vilar en tanke, som vi aldrig bli fria från, den smyger sig in i våra samtalsämnen, vi finna igen den i våra drömmar, och vi må koncentrera oss hur mycket som helst på andra saker, alltid finns det någonstans en springa, där den kan slinka in.

Jag syftar naturligtvis på hela historien om Tores robotar.

Det är underligt i hur hög grad denna idé verkar fascinerande. Vare sig den drar en till sig eller stöter en ifrån sig så fångslar den ens intresse, vare sig man inriktar sig på att finna stöd för den eller överbevisa sig själv om, att den är felaktig, suger den till sig alla ens tankar, som en järnkärna suger till sig kraftlinjer. Den är det första, man tänker på på morgonen, när man vaknar, och den är det sista, man tänker på, när

man somnar på kvällen. Detta är så mycket förargligare, som jag för min del aldrig arbetar bra, ifall jag inte under en stor del av dygnet kan totalt släppa tankarna på, vad jag har för händer och tänka på likgiltiga saker. Mina idéer och resonemang bli annars lätt ansträngda, det är som om hjärnan skulle få kramp av spänningen. Denna historia med Tores robotar är emellertid en så stor och betydelsefull sak, att min vanliga självkontroll inte räcker utan tankarna få härja fritt mera än vad som är nyttigt.

Men jag är som sagt inte ensam om det. Vi äro alla likadana. Tore är kanske värst däran. Han går omkring som en andligt frånvarande. De första dagarna, jag var här, tog han i alla fall en liten smula hänsyn till mig personligen, han kunde tala om gamla tider och intressera sig för mina arbeten under de senaste åren, men nu existerar jag för honom endast i den mån jag kan bestyrka eller motbevisa hans åsikter. Vi träffas vid måltiderna på neutral mark, men i allmänhet äter han utan att säga ett ord, och i allmänhet drar han sig omedelbart efteråt tillbaka till sitt lilla kontor, som ligger i samma flygel som laboratoriet. När man talar med honom om någonting, som inte rör hans arbete, går det en lång stund, innan han hinner koppla in sina tankar på det nya spåret, och sedan släpper han det nästan omedelbart igen och försjunker i sin vanliga tystnad. Hela hans tillstånd tyder på den

högsta andliga koncentration på ett problem, och det är med en viss spänning, jag avvaktar, vad som så småningom skall födas därunder.

Andréen känner jag knappt igen. Vi ha i många år arbetat tillsammans på mitt privata laboratorium, han har varit min personliga assistent, en idealisk assistent för övrigt. Han har den mentalitet, som predestinerar honom till medhjälpare. Han är skicklig laborator och preparator, oerhört noggrann i arbetet och mycket kunnig. Men han kan inte arbeta självständigt på eget ansvar utan måste känna en chef över sig för att få så mycket säkerhet, att något blir utfört. Tore har nog rätt, när han säger, att med självförtroende kunde han gått långt.

Och hur är han nu? Jag gnuggar mig bildligt i ögonen och undrar, om det är samme Andréen, som jag känt i många år. Han är en puppa, som blivit fjärril, den torra ökensanden, som skjuter blommor. Ombytet av förhållanden och tillfredsställandet av hans gamla dröm att få resa och se sig om ha skänkt honom individualitet i hans egna ögon och ett självintresse, som nästan kan ersätta självförtroende. Och de vida konsekvenser, som Tores teorier föra med sig, de vidder, de öppna för den, som tror på dem, ha berusat honom mera än livet självt någonsin förmått. Att tro på dem ger honom ett slags revanche på en värld, som visserligen om också motvilligt skänkt honom vad han begärt — därför att han

varit så blygsam i sina önskningar — men som aldrig frivilligt givit, vad han är värd eller känner sig vara värd.

Mac Logan har också blivit mycket förändrad efter vårt långa samtal inne på laboratoriet. Att han förut varit obehagligt berörd av kombinationen robot-människohjärna har väl närmast hängt samman med, att han egentligen är tekniker och inte så lätt som en tränad biolog kan bortse från det känslöbetonade momentet, i det han arbetar med levande material, det fordras ju mycken träning, innan man kommer så långt, men när han så på en gång fick klart för sig, vad det hela rörde sig om, att konsekvenserna av dessa till synes ganska banala experiment inte bara rörde verkningssättet och inre konstruktionen hos ett mänskligt organ, hjärnan, utan, som den tolkades av Tore, i själva verket rörde ett centralproblem, vars verkningar sträckte sig över vida områden och knappast lämnade något väsentligare vetenskapligt problem orört, då blev han bokstavligen talat rädd. Jag har sett rädslan i hans ögon. Det är rädslan hos en gosse som fingrat på knapparna på en elektrisk instrumenttavla och för sent upptäcker, att han fått dammluckorna i en fors att öppnas och nu väntar på att katastrofen skall inträffa.

Att det skall bli en katastrof, det är han övertygad om, huru det skall gå till, kan han bara inte riktigt föreställa sig.

Jag tror, att jag skall tala med honom någon dag. Det är osäkert, om jag kan hjälpa honom, men det skulle ju kunna hända, och jag tycker bra om honom.

Emellertid har jag hela tiden tänkt mig Irène stå utanför våra bekymmer. När jag sett henne röra sig bland oss, glad, lugn och behärskad, alltid samlad, har jag utan närmare reflektion utgått från att hennes inre befunnit sig i jämvikt och harmoni, att hon ägde den inre ro, som var hennes särmärke redan i gångna dagar.

Nu vet jag, att det inte är så helt med den saken.

Vi börja dagen tidigt här. Klockan sex varje morgon kommer en boy in med téet, och då brukar jag stiga upp. Ungefär tjugu minuter senare är jag färdig med toaletten, och sedan brukar jag ta mig en motionspromenad en halvtimme eller så över savannen. Så tidigt har solen ännu inte blivit varm, och det är en underbar upplevelse att ströva omkring ensam där ute genom gräset, som nu på ett par dagar sedan regntiden börjat blivit grönt och skjutit upp, så det räcker mig till knäna. Det är som att vada i ett hav av daggdroppar och blommor.

Min morgonpromenad har samma verkan på mig, som när man torkar en svart tavla ren, innan man börjar en lektion.

I morse fann jag Irène före mig på verandan, när jag kom ut. Det var lite ovanligt, ty annars

brukar vi inte träffas förrän vid frukost, men när hon började tala, förstod jag, att hon väntade på mig.

— Jag tänkte göra en morgonpromenad tillsammans med dig, om jag får, sade hon.

Vi satte i gång, för jag hade naturligtvis inget skäl att neka henne, rakt ut mot ett bambusnår, som höjer sig över slätten på ett par kilometers håll, inte för att vi hade något där att göra, men för att det känns behagligare att gå med rikt-punkt.

Hon gick ett halvt steg snett framför mig, och så gingo vi flera hundra meter, varför jag hade god tid att betrakta henne. Hon var klädd som hon vanligen var på förmiddagarna, och när vi äro ute i marken: en vit sportskjorta med nedvikt krage och smal urringning, ärmarna uppkavlade till armbågarna, korta vita knäbyxor, som lämna knäna bara och sportstrumpor, som räcka på halva vaden. Vidare naturligtvis tropikhjälm av flädermärg och en smal käpp med doppsko och silverbeslag, som hon aldrig skiljs från, och som hon nu under gången slog av grässtrån med, halvt i distraktion och halvt för att hon inte fann ord för vad hon ville säga. För det var tydligt, att det var för att tala med mig om någonting, som hon valt att göra denna morgonpromenad i mitt sällskap.

Irène tillhör avgjort de kvinnor, som kunna bära manlig dräkt utan att se löjliga ut. Hennes

hull är så knappt och linjerna så spänstiga och fasta, att hon så klädd närmast gör intryck av att vara en graciös, nätt och jämnt fullvuxen pojke, och jag kände mig nästan som hennes äldre bror, som ville vara henne till hjälp, om jag kunde. Jag frågade:

— Hur är det fatt?

— Jag ville tala med dig om Tore, sade hon. Hon vände inte på huvudet utan talade rätt fram, vilket kom hennes ord att klinga en smula främmande och opersonliga. — Och om mig själv. — Så var hon tyst några tiotal meter. — Jag börjar bli orolig för Tore. Jag har aldrig någonsin sett honom gå upp i en sak, som han gör nu, och jag trodde inte ens det var möjligt. Det kan aldrig vara bra för honom.

Jag medgav, att han otvivelaktigt var hårt engagerad, men var det överhuvud något att göra åt saken? Kunde inte hon göra något, vem skulle då kunna? Och för resten vad var det egentligen hon ville?

Hon gled undan för frågan.

— Du, som inte sett honom på länge, har ingen aning om, huru förändrad han är. Det här är inte, som när han vanligen håller på med sina arbeten. Det här är en helt annan sak, som jag aldrig förr sett. Annars arbetar han som i ett stegrad rus, hans vitalitet växer undan för undan, som han skrider framåt, ända till dess arbetet är avslutat, och då brukar han slappna av. — Jag

gjorde den reflektionen för mig själv, att beskrivningen var sällsynt träffande. — Men nu är det tvärtom, nu är arbetet en vampyr, som suger blodet ur honom och krafterna och entusiasmen. Han sover aldrig riktigt om nätterna. Han bara ligger och grubblar. Han blir sjuk eller tokig, om detta får fortsätta, det kommer att sluta med ett nervöst sammanbrott.

Jag försökte lugna hennes värsta farhågor. Så farligt som hon framställde det, var det väl i alla fall inte. Det är sant, att han för närvarande lever i ett tillstånd av oerhörd andlig koncentration, men det kan ju inte räcka i evighet. Det brukar jämna ut sig, innan det går så långt att nerverna ge vika. Och vad beträffar att grubbla så man blir tokig, som folk pratar om, det gör man aldrig, det kan man inte göra, lika litet som man kan hålla andan tills man dör. Det har naturen sett till. Det finns en automatisk spärranordning . . .

— Du är man, du förstår inte alls hur farligt det är. Jag är rädd.

Kvinnor ha ett mycket enkelt sätt att låta oss känna vår underlägsenhet, när det gäller saker, som vår hjärnas logik inte riktigt bemästrar: Det där förstår du inte. Du är man!

Jag försökte på en annan bog.

— Du kan ju försöka tala med honom då, försök att få honom att slappna av och ta det hela lugnt. Problem bruka inte springa bort för en.

Du har större inflytande över honom än någon annan människa, skall det lyckas för någon, skall det vara för dig.

Då vände hon äntligen på huvudet och jag såg i hennes ögon, att hon var mycket allvarlig. Det är något underligt med Irènes ögon för resten: hur många gånger jag än ser in i dem, glömmet jag alltid bort att titta efter vilken färg de ha.

— Jag kan inte, sade hon. Jag är antagligen den enda människa i världen, som inte kan föreslå honom det. Och det av två skäl. Tror du mig, om jag säger, att jag, sedan jag blev gift med Tore, aldrig bett om någonting? Så är det emellertid. En sak, som man måste be om att få, är inte värd att ha. Kan han inte läsa i mina ögon eller på annat sätt förstå, vad det är jag vill, då får det hellre vara. Om man måste be om en sak för att få den, har man redan betalt den för dyrt. Och nu vet jag, att det är inte bara av hänsyn till Tores hälsa, som jag vill han skall sluta, utan också därför att jag är svartsjuk på hans arbete. Du förstår, en man som Tore får aldrig bli bara en kvinnas man. Han har sitt verk, som han måste göra också. Om jag skulle be honom offra sitt verk för mig, är det troligt, att han gjorde det, men jag skulle känna det, som om jag vore illojal, som om jag inte stred med blanka vapen. Det är därför, att jag vet, att han

älskar mig så högt, att han inte skulle kunna vägra mig det, som jag inte kan be om det.

Resonemanget var en smula subtilt för mig. Och hon såg det tydligen i mitt ansikte, ty hon stannade och pekade med käppen.

— Antag att Tore stod här med en hink vatten, och där stod någon, som höll på att törsta ihjäl. Och just som Tore skulle ge den där någon att dricka, skulle jag säga: Tore, får jag det där vattnet att tvätta håret med. Tror du jag skulle få det? Säkert. Men tror du, jag skulle kunna be om det? Naturligtvis inte. Det är så med det här också. Jag önskar intensivt, att han ville sluta, men jag kan inte be honom om det, därför att jag är säker på, att han skulle göra som jag bad.

Jag undrar, om det inte är vanligare, att en kvinna överskattar styrkan av en mans kärlek än tvärtom?

— Vad är det du vill då? frågade jag till slut.

— Jag vill, att du skall tala med Tore och försöka få honom att lämna detta.

— Skulle jag tala med honom? Aldrig i livet! Det är fullkomligt omöjligt.

— Varför är det omöjligt då?

— Jag är rädd för att det är saker en kvinna inte kan förstå. Inte kan gamla kamrater och vänner, som vi äro, lägga oss i varandras angelägenheter, varandras arbete på det sättet. Om en vän föredrar att ta livet av sig med arbete, är

det väl strängt taget hans privatsak, som en utomstående inte har rätt att lägga sig i.

— Vilka vänner?

— Naturligtvis låter sådant underligt för en kvinna, men det är en gång så. Män kan vara vänner, därför att de inte lägga sig i saker, som inte angå dem, inte ge råd oombedda.

Vi hade hunnit fram till bambusnåret, och Irène satte sig på en jordhög och började borra i marken med sin käpp. En otålig kvinna, som inte får sin vilja fram.

Jag frågade:

— Men du skulle väl i alla händelser inte vilja, att Tore slutade undersökningarna helt och hållet?

Hon nickade.

— Helt och hållet? Är det ditt allvar?

Hon nickade igen.

— Det kan inte komma något gott av dem.

Jag kände, att vi började närma oss pudelns kärna.

— När man vetenskapar tänker man väl i allmänhet inte på om det kommer gott eller ont av saken.

— Varför är det ni vetenskapsmän arbeta då?

En svår fråga att svara på. Jag sade, att de bästa av oss i själva verket arbeta därför, att de inte kunna låta bli. I alla händelser få gagnet och skadan stå i bakgrunden.

— Men om man är säker på, att positiv skada blir resultatet, har man rätt att fortsätta då?

— Kanske har man inte det. Men fallet är så klart teoretiskt. Hur skall man kunna avgöra, om det är nytta eller skada, ur vilken synpunkt skall man betrakta det? Vad som är nytta för den ene, är skada för den andre, vad som ser ut som skada i början, kan i längden visa sig vara nytta.

— Säg, sade hon, och hon var alldeles orörlig, när hon frågade, tror du, att Tore har rätt i sina idéer? — Jag dröjde med svaret — att vi människor inte är något annat än ett slags andra gradens maskiner, att de enda av våra handlingar, som äro något värda, äro vi inte ansvariga för — att Gud bara är en otäck strålning, som kommer, vi vet inte varifrån? — Hon gjorde ett uppehåll mellan varje fråga som för att understryka vikten av dem.

Jag svarade lamt och utan övertygelse.

— Det är just för att undersöka den saken jag kommit hit. — Men hur är det i själva verket: tror jag eller tror jag inte? Om jag verkligen inte trodde på Tores idéer, varför skulle jag då behöva reagera så starkt inför dem? Irène har givit mig något att fundera på. Kanske är det så, att jag är rädd bara därför, att jag innerst inne känner att Tore har rätt.

— Ser du, sade Irène, *jag* tror inte på det, men jag är rädd för, att hans undersökningar skall

ge sådana resultat, att man får böja sig i alla fall. Och då vet jag inte, hur det skall gå. Kan du tänka dig leva under sådana omständigheter? Kan du tänka dig, att man skulle kunna arbeta och sätta barn i världen och dö på en sådan tro, att man skulle kunna glädjas över sin styrka och sörja sina sorger? *Jag* kan inte tänka mig det. Naturligtvis skulle jag inte skjuta mig, men jag skulle aldrig bli densamma efteråt. Jag skulle tappa lusten att leva.

Insekterna runtomkring oss surrade och brummade och gnisslade, och savannen sände upp en bedövande doft av jord och liv. Platsen var ovanligt illa vald för religiösa resonemang. Irènes röst sjönk ned nästan till en viskning.

— Tänk i alla fall vad de kristna förr i tiden hade det enkelt. För dem var Gud bara någon, som var mycket mäktig, och som bodde rakt ovanför oss. Det var bara avståndet, som gjorde det omöjligt för oss att se honom. Sedan blev jorden bara en liten prick i världsalltet och människans en ändå mindre prick, och sedan kom vetenskapen och talade om, att vi kunde reda oss utan honom. Men vi smugglade med honom i alla fall, och han var bra att ha, fastän det naturligtvis inte är samma Gud, om vi tittar efter noga, därför att vi måste tro, trots vad vi veta och inte tack vare. Tänk om nu Tore får rätt, vad blir det då kvar åt oss, som behöva tro?

Ingenting som är värt att sparas på. Då är alltihop bara bosch.

Naturligtvis ligger det en hel hop i vad hon säger.

*

Jag är en idiot, men min svaghet för folk, som råkat i svårigheter, är nästan patologisk. Innan vi voro tillbaka i bungalowen, hade jag lovat Irène att tala med Tore. Naturligtvis utan att nämna om vårt samtal.

Men vad tjänar det till? Naturligtvis går det aldrig att få Tore att ge efter. Då är det säkert betydligt lättare att tala förstånd med en av hans robotar.

*

Jag öppnade dörren till laboratoriet utan buller och steg in, men blev stående orörlig på tröskeln. Fastän jag nu har sett Tores robotar så många gånger, att jag borde vara härdad, verkar åsynen av dem lika äckligt på mig som första gången, den gör mig nästan illamående, det är kanske något slags idiosynkrasi, när allt kommer omkring. Mitt ute på golvet stod en av dem — jag tror det var William Shakespeare — och utförde med sina stela glänsande metall-extremiteter något, som möjligen kunde ha föreställt valda delar ur ett gymnastikprogram. Just när jag fick syn på honom, hade han båda ar-

marna sträckta rakt upp, så sänkte han dem, först den ena, sedan den andra, därpå lyfte han dem, en i taget och upprepade samma sak gång på gång med tröttande monotoni. Denna armlyftning och -sänkning räckte säkert flera minuter.

Plötsligt såg det ut, som om han fått en ny idé. Medan han nu höll armarna orörliga efter sidorna, började han taga små korta steg, så små att de nästan utgjorde "på stället marsch", men som förde honom långsamt i cirkel genom rummet med vänstra sidan först. Därunder började armarna arbeta, denna gång i hastigare takt — nervösare — stegen ökade i längd, och inom ett par minuter befann han sig i ett tillstånd av våldsamt upphetsning, som kunde allvarligt ha skadat möblerna, om han inte hållit sig mitt ute på golvet.

Så upphörde med ens all rörelse i en konvulsivisk darrning. För mig var det, som om jag bevittnat ett det mest obehärskade vredesutbrott, som plötsligt gått över. Men hur skall man kunna tala om vrede, när det inte finns någon, som kan känna den?

Först nu kom jag att tänka på, att jag knappast kunde vara ensam åskådare, och jag såg mig omkring efter de andra. Det var bara Tore, som var där utom jag. Han satt vid det lilla skrivbordet med ryggen vänd mot mig och huvudet stött i händerna, framför honom låg protokollet oskrivet och en penna. Jag kunde inte se

hans ansikte, men jag kunde ana det drag av spänd ansträngning, som vilade däröver, när han koncentrerade hela sin viljekraft på att förstå, att nå under ytan av vad, som skedde, och se sammanhanget mellan delarna i det skådespel, som utfördes framför honom.

Han hade inte lagt märke till, att jag kommit in, men när jag hälsande lade min hand på hans axel och sedan satte mig på bordet till vänster om honom, nickade han utan att ta blicken från William Shakespeare. Roboten stod fortfarande orörlig, det enda man kunde märka av liv i honom — jag har inget annat ord att ta till för att beskriva hans sätt att uppträda — var att armarna rörde sig en liten smula fram och tillbaka, för övrigt stod han orörlig, som den plåtstaty han är. Och så blev han stående under åtminstone femton minuter, medan Tore och jag oavvänt betraktade honom. Det var, som om han gjort slut på all den energi, som han behövde för att röra armar och ben.

Utan ett ord gick Tore till sist bort till instrumenttavlan och slog ifrån strömmen på strålningsgeneratorn. Den lilla rörelsen upphörde, och William Shakespeare var återigen ingenting annat än en maskin som millioner andra, den livgivande kraften var borta.

Tore sade:

— Av någon anledning, som inte är fullt klar, det är kanske vår hjärnas konstruktion eller nå-

gonting liknande, tvingas vi oavslåttigt att söka sambandet mellan vad som sker, mellan företeelserna. När man ser äpplet falla, söker man utforska kraften, som får det att falla, när man ser en blomma slå ut, söker man utforska anledningen till, att hon gör det. Vi handla som om allt reducerar sig på premisser och slutsatser: ge mig klara premisser, och jag skall dra slutsatserna ur dem enligt de fastställda logiska lagarna. Men kan du säga, huruvida det existerar någon logik i robotens arm- och bengtymnastik? Gäller våra vanliga tankelagar för just detta problem? Existerar det något samband mellan rörelserna? Är det med andra ord någonting någon vill säga oss, som någon inte kan uttrycka på annat sätt, därför att han inte har något annat sätt att tillgripa? Jag har grubblat robotpsykologi så huvudet känns som fullt av någon värkande massa, och tankarna marschera fram med sandpapper under fötterna och gonggonger i händerna. Och jag kommer inte ur fläcken.

Robotpsykologi! Vilket ord!

— Menar du verkligen, frågade jag, att du betraktar detta som ett psykologiskt problem? Att du verkligen tilltror den där hjärnan, som du förvarar i en glasburk, något slag av verksamhet, som har ens den ringaste likhet med, vad vi mena med hjärnverksamhet? Om du gör det, kanske du rentav tilltror burkens innehåll ett självmedvetande, att den där negern vad-var-det-

nu-han-hette, som föll från taket, inte är riktigt död än utan lever kvar i roboten? Hur bär du dig åt för resten för att göra robotpsykologi? Det är ju uteslutet att göra några psykologiska experiment, därför att du aldrig kan komma åt att studera hans reaktioner för yttre påverkan, eftersom han inte har några nervbanor, som leda in i hjärnan utan bara ut, och för resten inte heller några sinnesorgan?

— Förr eller senare blir jag tvungen att ge honom något sinnesorgan, sade Tore, ett öra eller ett öga. Rent tekniskt är det nog inte omöjligt, men saken kompliceras så oerhört av, att man inte kan vara säker på att de högre centra, som samordnar inåtgående och utåtgående impulser verkligen är funktionsdugliga. Antag, att jag kan reta hörselcentra eller syncentra, hur skall jag veta att de reaktioner, jag får, inte bara är rent lokala reflexer? Därför har jag tills vidare nöjt mig med att försöka tänka mig in i saken rent teoretiskt: jag har försökt föreställa mig, hur jag skulle känna det, om jag vore robot, eller rättare om det vore min hjärna, som låg i glasburken. Det är ju den klassiska psykologiska metoden, om man önskar veta, hur en människa skall handla i en viss situation: man tänker efter hur man skulle handla själv.

Tores idéer bli faktiskt mer och mer fantastiska, och ändå vet jag, att han aldrig brukar göra saker utan att ha tänkt sig långt in i dem.

— Hur känns det att tänka sig som isolerad hjärna? frågade jag. Sagolik upplevelse eller hur?

— För all del, Tore lät fullt allvarlig, saken fordrar egentligen bara en långt driven abstraktionsförmåga. Du abstraherar bort från det ena efter det andra, ungefär som när du gick i skolan, du minns kanske, att vi försökte föreställa oss "jaget" en gång under en psykologitimme? Först sluter du ögonen, så det blir mörkt, sedan tänker du dig tussar i öronen, så det blir tyst, sedan föreställer du dig, att du undergår successiva amputationer undan för undan, först benen, sedan armarna, sedan bålen, sedan huvudet. När du hunnit så långt, har du hunnit en bit av vägen.

— Fortsätt bara, vad finns det mera att bortse från?

— Det tillstånd, du nu har uppnått, är ungefär detsamma som uppnås av varje patient i paralysis générale i sista stadiet, när han inte längre har kommunikation med yttervärlden, eller det som indiska adepter uppnå i vissa former av trance, jag tror de kalla det "kali-mudra". De äro fullkomligt avkopplade från yttervärlden. Tyvärr ha vi aldrig lyckats reda ut, hur en paralytiker har det, vilka upplevelser han har i sin ensamhet. Och indiska yogi påstå, att man inte kan beskriva tillståndet med ord. Hur som helst är det nog ingen obehaglig tillvaro, utan förmodligen tvärtom. För att komma fram till vår robot-

hjärnas värld, får du emellertid gå ännu ett steg längre. En paralytiker kan vara — och är — i sin oåtkomliga själ ännu en personlighet, en personlighet med fantasi och drömmar. Som sista steg får du ytterligare abstrahera bort från hela den inre sekretionen, som skänker ljus och skugga, doft och färg och alla gnistrande facetter åt ditt sjäsliv. Om en känsla hos dig är en symfoni, så är den hos roboten inte mera än en vissling, om en tanke hos dig är en hel bok, så är den hos roboten bara en morsesignal. Det är den visslingen, den morsesignalen, som tar sig uttryck i William Shakespeares bensprattel och bålrollningar, och som jag försöker föreställa mig för att få någon mening i det hela.

Tycker du det låter löjligt? Naturligtvis är det inte vetenskapligt, men jag gör det för att försöka få åtminstone en liten tillstymmelse till grepp om det hela. Kommer du ihåg gubben Nanking på institutionen? Han brukade säga, att om vi bara kunde föreställa oss vad, som skedde, i påtagliga bilder och sedan höllo fast vid, att bilderna var felaktiga, skulle det gå lättare att arbeta.

Det var nästan, som om Tore var generad för sitt resonemang.

Plötsligt kom jag ihåg, att jag hade en särskild avsikt med mitt besök på laboratoriet.

— Säg Tore, sade jag, tror du att något gott kan komma, av vad du håller på med?

Han skakade på huvudet.

— Hur skulle jag veta någonting om den saken?

— Kanske det rentav kan åstadkomma positiv skada. — Jag märkte, att jag nästan ordagrant använde Irènes uttryckssätt.

— Det är också möjligt.

— Har du tänkt på, att det är ett ganska stort ansvar, du tar på dig i och med att du utför dessa undersökningar? Hur skulle det vara, om du lämnade dem åt sitt öde, glömde vad du gjort och återgick till andra saker? Jag undrar, om inte det vore bäst för alla parter, för dig, för Irène och för oss alla andra?

Tore vände långsamt ansiktet mot mig och såg mig rakt i ögonen.

— Ser jag ut som en lycklig människa? frågade han. Frågan klingade dystert, men var inte dystrare än hans ansikte, som tankearbete och grubbel satt prägel på, med mörka ringar runt ögonen och en svävande blick.

— Det finns ingenting, jag önskar så mycket, som att jag aldrig givit mig in på det, jag avskyr dessa förbannade undersökningar, och jag hatar alla robotar i världen, om det nu är möjligt att hata maskiner.

Jag började förstå en smula.

— Du menar, att du inte kan lägga upp? För din egen skull?

— Ungefär så. Jag önskar, att jag aldrig bör-
12. — *Berggren, Robotarnas gud.*

jat, men sedan jag en gång givit mig in i saken, måste jag fortsätta. Det är värre än narkotika. Det finns ett kinesiskt ordspråk, som säger, att den, som rider på en tiger, inte kan stiga av. Det är ungefär min situation. Så länge jag sitter kvar, kan jag känna mig någotsånär lugn, men skulle jag försöka stiga av, vet jag inte, huru det skulle gå. Antagligen vore det ute med mig. Jag kan bara fortsätta och hoppas på att slutet skall bli lyckligt, eller åtminstone inte katastrof.

Det kunde inte råda något som helst tvivel om, att han menade blodigt allvar. Det vore inte bara lönlöst att tigga honom om att sluta, det vore grymt. Här äro krafter i rörelse av annan storleksordning, än dem, jag är van möta i mitt dagliga liv. Som i en fläkt kände jag någonting av den kyla, som omger de stora klassiska tragedierna. Är Tores dilemma kanske rentav konflikten i en tragedi? Gud vet, det får man inte se förrän i upplösningsögonblicket.

Vi började tala om någonting annat.

XIII.

Nu håller hushållet på att gå sönder.

När jag kom hit, var det jag mest beundrade kanske den perfekta organisationen på farmen. Det fanns en uppsättning negerboys, relativt intelligenta och mycket villiga tjänare, deras sysslor voro strängt specialiserade, som visst är vanligt under dessa förhållanden, men allt utfördes på ett så nära fullkomligt sätt, som gärna är möjligt under överinseende av en svart major-domus, som hette Ali. Han var för resten inte ren neger utan av blandat egyptiskt ursprung. Organisationen arbetade till den grad friktionsfritt, att man överhuvud aldrig tänkt på, att det skulle kunna gnissla i maskineriet.

Ju finare ett maskineri är, desto känsligare är det emellertid.

I dag var det inte den vanliga boyen, som kom med mitt te på morgonen, utan det var Mac Logan.

— Hallå, sade jag, något yrvaken, vilken överraskning! Har något inträffat?

Han nickade.

— Det är en jäkla historia. Alla boys ha givit sig i väg.

Jag blev nästan klarvaken.

— Varför det?

— Ni skall få höra sedan, jag har inte tid nu, och han gav sig i väg med en fart, som om hela husets välfärd hängde på hans snabbhet att förflytta sig.

När jag träffade Irène litet senare, fick jag förklaring över hur det hängde ihop. Det tycks alltihopa vara robotarnas fel. Redan från början ha boyarna visat en respektblandad förundran inför dessa järnmänniskor, som liknade dem själva i så många avseenden, men som var dem så olika i ändå fler.

Den tjänare, som städat på laboratoriet, har alltid kategoriskt vägrat att ta någon befattning med dem och gärna gjort en krok förbi på golvet, när han passerat dem. Och alla de övriga ha sorgfälligt undvikit laboratoriet, kanske även därför, att där funnos så många andra oförklarliga företeelser, åtminstone för deras mera inskränkta intellekt.

När Tore började sina hjärnexperiment, föll det sig så, att boyarna inte fingo veta, att hjärnorna skulle monteras in på robotarna — det fanns ju inget som helst skäl, varför de skulle få veta det — men å andra sidan var det heller ingen, som gjorde fullt klart för sig, att de inte borde få veta av det. Man tänkte överhuvudtaget inte på saken.

Så småningom måste det i alla fall ha sipprat

ut. Man kan tänka sig ett ord fällt här, ett ord där, man kan tänka sig, att de sett genom fönstren, hur robotarna varit i rörelse, den vaknaste av dem har kanske lagt ihop två och två och funnit, att det gör fyra, och misstanken om det rätta förhållandet har dykt upp.

Till slut har den, som städar laboratoriet, gjort en heroisk gärning, som placerar honom i jäm-bredd med historiens hjältar, han har betvingat respekten och fruktan för de underliga maskinerna och en gång, när han varit ensam, har han öppnat nackluckan på William Shakespeare eller George Washington och fått se en hjärna ligga där i en glasburk, lika frisk som den dag, dess ägare gick hädan.

Man kan föreställa sig hans känslor! Vad som för oss är en obehaglig och mystisk sak, blir för honom den svartast möjliga magi, en magi så svart, att han måste gå tillbaka till stammens uråldriga trolldomstraditioner för att finna något liknande. Askgrå i ansiktet (en blek neger har verkligen en underlig hudfärg!) och med skälvande ben har han gått ut till de andra och berättat om sin gräsliga upptäckt. Det har behövts några timmar, innan nyheten fullständigt trängt igenom deras hjärnskålar, men sedan detta väl har skett, har hållits en palaver, där ingen enda röst höjts för ett kvarstannande på detta fasansfulla ställe, och mot morgonsidan ha de alla avlägsnat sig med sina få ägodelar på

skottkärror, och vad de för övrigt kunnat uppbringa av transportmedel.

Först hade emellertid major domus varit nog vänlig att gå till Mac Logan — de ha alltid haft en viss klockarkärlek till honom, som talar deras eget språk lika bra som de själva och ser djupare i deras enkla själar än vi andra — väcka honom och tala om det väsentliga. Mac Logan störtade ut i sin skära pyjamas — en gräslig syn inom parentes — och försökte tala förstånd med dem. Han försökte förklara saken, om den nu överhuvud är möjlig att förklara för en hop infödingar med den ytligast möjliga fernissa av den vite mannens kultur, men naturligtvis begrepo de ingenting, och det de tilläventyrs begrepo, tolkade de på sitt eget lilla sätt, han bad, han hotade, han besvor dem. Men ingenting hjälpte. Han hade inga vapen, som förslogo mot den kompakta fruktan och fasa de kände. Hans ord hade inte tusendelen av en chans att tränga igenom deras pansar av uråldrig vidskepelse, som snarare förstärkts än försvagats av ett par generationers kristendom. När morgonen grydde avtågade hela karavanen, en tystlåten flock, kastande skygga och förskrämda blickar på laboratorieflygeln, som dolde så fasansfulla hemligheter.

Jag frågade Mac Logan, vad det var, de egentligen voro rädda för, men han kunde inte ge klart besked. De hade varit märkvärdigt skygga

att tala om den saken, alldeles som om de ville undvika att söka sak med andarna genom att tala om den, som om de tänkte sig, att de skulle bli lämnade i fred själva, om de lämnade dem i fred i sin tur. Antagligen trodde de väl, att Tore inspärtrat deras avlidna kamraters andar i sina robotar, och att han hade för avsikt att använda dem till "tjänande andar". Andar som tjänare är ju ett motiv, som går igen lite varstans i sagor. Men att vara riktig tjänare i ett hus med andar till medhjälpare, det är en sak, som borde kunna få ryggen att gå i vågor på den modigaste neger.

Så egentligen säger jag inte så mycket om, att de gåvo sig i väg.

— Jag har nästan misstänkt, att det kunde vara något i görningen, sade Andréen. Jag brukar gå ned till byn ibland och titta på, hur de har det, och jag har alltid blivit mycket väl mottagen, särskilt brukar barnen hålla sig i hälarna på mig. Men i går på eftermiddagen, när jag var där nere, var det som om jag luktat illa eller varit smittofarlig. Det var ingen, som vågade komma mig närmare än femtio steg, och där jag gått fram, samlades de i flockar, stucko ihop huvudena och pratade i munnen på varann. Till och med mina speciella favoriter bland ungarna gav upp illtjut och sprungo och gömde sig, när jag försökte närma mig!

— Tydligt hade ryktet gått i förväg, sade Irène. Och nu få vi tills vidare reda oss, så gott

vi kan. Men det räcker nog inte så länge, för i morgon bittida får Mac Logan fara in till Nairobi eller Chartoum och ordna vår tjänarfråga.

— Det värsta är, sade Mac Logan, att jag misstänker, att det inte går att använda svarta tjänare i fortsättningen. Ryktet kommer att smitta ned varje ny uppsättning inom två till tre dagar, och sedan stå vi där igen. Antagligen blir farmen blockerad för all framtid av alla boys i hela Centralafrika. Och att få vita tjänare hit ut är nog inte så lätt.

Irène mulnade en smula. — Men det ordnar sig alltid, tillade han optimistiskt.

Jag har på känn, att Mac Logan snarast njuter av den uppkomna situationen. Det är som om bristen på tjänare skulle föra oss alla närmare varandra. Och jag har en liten misstanke, att om Irène bad honom torka golven med näsan, skulle han göra det med förtjusning.

*

Jag hjälpte Mac Logan att dra ut flygmaskinen ur garaget i dag, när han skulle starta, och stannade kvar och pratade med honom, medan han tittade över motorn och gjorde den i ordning för färden. Han var pratsam som vanligt och på gott humör, och jag själv kände mig i en helt annan sinnesstämning än på sista tiden. Det är, som om tjänstefolkets desertering genom att kasta vardagens praktiska problem i ansiktet på oss

hade skänkt oss alla en välkommen omväxling och kommit oss att för ett ögonblick glömma det andra problem, som svävar över allting här, det för vilket skull jag kommit hit.

Nu när vi förmått skjuta det tillbaka i bakgrunden, märka vi än tydligare hur stor plats, det i själva verket tagit i vårt tankeliv. I dag är det, som om solen vore ljusare och luften friare än de andra dagarna.

Mac Logan var som sagt i det närmaste uppsluppen. Han gick på och berättade små anekdoter och händelser från sin barndom och uppväxt i Afrika, gjorde reflexioner över negrernas utvecklingsmöjligheter, som jag fann ganska sunda och i synnerhet förvånansvärda, därför att han betraktade rasproblemet ur så helt annan synpunkt än anglosachser brukar göra, och gick till slut in för att illustrera sin uppfattning om negrernas sjäsliv med sagor, som han hört berättas vid lägereldarna under safaris eller i hyddorna, dit han brukade slinka in på kvällarna för att lyssna och prata. Jag kan föreställa mig, hur oerhört populär han måste vara bland dessa naturbarn.

— Hur gammal är ni? frågade jag till slut.

— Tjugusex år.

— Ni har hunnit med en hel del på så kort tid. När tänker ni slå er till ro och i så fall med vad? Jag föreställer mig, att detta jobb inte i längden kan vara något för er.

Han grinade.

— Än är det ingen brådska, än har jag mycket att lära. Jag finner då och då vid vägkanten en bit att stoppa in i hjärnkontoret, en sak, som är rolig eller nyttig att kunna, och då sparar jag på den. När jag ledsnar på detta slags liv, skall jag söka in i guvernementet. Jag kan egentligen ingenting systematiskt, men jag vet en massa saker. Jag känner landet och folket bättre än de flesta, bättre i alla händelser än de flesta kolonialtjänstemännen, och jag har fått för mig, att jag har en uppgift att fylla, att Afrika behöver mig liksom jag behöver Afrika, att — han grinade när han sade det — vi komplettera varandra. Men det är ingen brådska med det där ännu, guvernementet springer inte bort för mig, det väntar så snällt tills jag är färdig och villig. För resten blir det kanske inte så länge nu till dess. Senast nästa år är jag i alla händelser färdig med detta jobb, om jag ens får behålla det så länge.

— Varför det? frågade jag.

— Har inte chefen talat om, att han lämnar Afrika då? Det gör han emellertid. Jag har fått för mig, att det är fråga om småfolk och kanske klimatet för sådana är bättre i ert land. Naturligtvis är jag ledsen, att de reser härifrån, men jag har ingen orsak att beklaga mig. Dessa år ha varit mina bästa läroår, och Wagge har blivit för mig den bästa vän, jag någonsin haft.

Från den plats, där maskinen stod, var det ungefär trettio meter till en av laboratedörarna. Plötsligt sköts denna upp, tydligen hade den endast varit igenlagd, och en av robotarna trädde ut på slänten, som ledde ned till gräsplanen i stället för trappa, samt kom gående emot oss över planen med den egendomligt stötande gång, som karakteriserade dem, vilt gestikulerande med armarna.

Jag kastade en blick på Mac Logan. Han hade ett ansiktsuttryck, som jag inte blev riktigt klok på.

Roboten hade hunnit ungefär halva planen, när han utan vidare stannade och intog den orörliga ställningen, som visade att generatoren var frånslagen. Ett ögonblick senare kom Tore ut genom dörren för att söka rätt på rymlingen och återföra honom till laboratoriet. När han fick se oss, hälsade han med handen, men sade ingenting.

Vi sågo båda under tystnad Tore försvinna in på laboratoriet med sin fånge, sedan sade Mac Logan:

— Han har alltid behandlat mig som en vän, och jag tror också, att han i själ och hjärta är det, men ändå är jag inte säker på att han inte i sin fanatism skulle kunna offra mig för sina förbannade robotexperiment. Lova mig en sak, om jag skulle råka ut för olyckshändelse av något slag och slå ihjäl mig eller annars gå åt, och

Wagge vill ta min hjärna och sätta in i en robot, hindra honom då! Lova mig det! Jag ligger ibland om nätterna och tänker på, huru det skulle kännas att vara en ensam hjärna i en robot, ensammare än någon människa i hela världen och inte kunna eller ens ha någon möjlighet att komma i förbindelse med omgivningen. Jag skulle kunna bli alkoholist, när jag tänker på det.

Hans vädjan kom så spontant, att jag faktiskt inte fann något att säga. Jag bara lovade.

*

Mac Logan har nu kommit tillbaka. Han hade med sig en mulattska, som ser ut att inte låta sig skrämmas av den lede själv, att sköta köket, och två indier för det övriga. Få se hur länge de stanna.

*

Allteftersom dagarna gå, börjar jag undra, oftare och oftare, huru allt detta egentligen skall sluta. Är det möjligt, är det överhuvud överensstämmande med den goda regi, som dock trots allt karakteriserar vårt livs händelser och dess utveckling, att en historia med så fantastisk uppläggning, som den jag nu upplever, skall kunna få ett normalt, ett borgerligt slut? Där allting ordnar sig, och alla parter på slutet äro nöjda?

En vetenskaplig undersöknings öde är ett av två: antingen ger den positiva resultat, dessa accepteras då som byggnadsstenar i den världsbild, vi alla arbeta på att resa, de muras in fast på sin plats och förblir där, visserligen inte bortglömda men så småningom undanskymda av andra byggnadsstenar, som komma att ligga mera i förgrunden, allteftersom problemställningen växlar, eller också förkastas de som byggnadsstenar, redan innan de kommit till användning liksom felslagna tegel eller misslyckade byggnadsbalkar.

Men jag har svårt att tro, att någondera av dessa öden skall bli, vad Tores undersökning får röna. Jag har ägnat hela mitt liv åt ett vetenskapligt studium av livet, och, som jag sade Tore, jag tycker mig ha funnit, att från vilken sida man än nalkas problemet, så hejdas man till slut av en stängd dörr. Vad mig beträffar, har jag slagit mig till ro med, att denna stängda dörr skulle vara omöjlig att forcera. Jag ser ingenting abnormt däri, ingenting som kommer mig att beklaga våra inskränkta möjligheter, utan jag ser däri tvärtom nästan ett glädjeämne: en värld, där vi, jag vill inte säga förstode allt, ty det är långt dit, men där vi hade möjlighet att förstå allt, vore, från mitt sätt att se saken, olidlig att leva i. En sådan värld skulle inte kunna skänka oss någonting, vi skulle inte ha någon horisontlinje att se bort emot, utan vi skulle ständigt vara på andra sidan om horisonten.

Jag tror nu inte, att Tores geni skall kunna lösa alla knutarna i vårt problem, men jag fruktar, att hans undersökningar skall ge nyckeln till alltför mycket av det, som nu är dolt för oss. "Och det kan aldrig vara meningen."

Skillnaden i åsikt mellan Tore och mig är inte en vanlig meningskiljaktighet, som man kan komma över med logiska resonemang, det är en skillnad i inställning, som ligger djupt i våra väsen, och som vi nog ej kunna överbygga på något sätt.

Hur skall då detta sluta? Där nekar min fantasi att gå vidare. Jag kan inte föreställa mig någon upplösning. Hade jag levat några hundra år tidigare, skulle jag ha fruktat en jordbävning, som uppslukat oss alla, eller en blix, som bränt oss till aska. Men, som sagt, vi äro flera hundra år försent ute, för att sådana medel skulle komma till användning.

Vad jag inte kan komma ifrån är emellertid, att det vilar något av ödesstämning över oss alla. Man sitter i en båt utan åror och roder och driver nedför strömmen. Det kan hända, att det inte finns någon fors där nedanför, men det kan också hända att det finns en.

Men vad kan man göra åt saken?

*

När jag kom hit till Afrika, hade jag inte mycket uppfattning om min egen ställning i religiösa

frågor. Jag är väl i det fallet, som folk är mest. Att vara spontant religiös är något, som fordrar alldeles särskilda egenskaper hos människan, och det är inte ofta de egenskaperna finnas. I den dagliga gärningen reder man sig för resten ganska bra utan religion. Det är först när påfrestningarna utifrån eller inifrån bli starka, överskrida en viss gräns, som vissa människor tillgripa religionen för att fördela trycket och lättare bli i stånd att bära sin börda. För de flesta människor är religionen ingenting annat än en reaktion mot något, icke en spontan själsrörelse.

Vad mig beträffar har det egendomliga inträffat, att det är ett naturvetenskapligt resonemang, som verkat som yttre kraft och tvingat mig att gå till rätta med mig själv och visa färg. Vad jag erfar, är nu naturligtvis inte, vad man egentligen menar med religiositet, i alla händelser inte av den ortodoxa typen, men det tillhör otvivelaktigt samma kategori. Naturvetenskapen har av ålder ansetts verka upplösande på den religiösa känslan. Skulle jag döma från mitt fall, måste jag i stället säga, att ett naturvetenskapligt resonemang i och för sig inte har någon som helst förmåga att upplösa eller stärka ett religiöst medvetande. Antingen är man religiös, och då fäster man helt enkelt inte avseende vid resonemanget, eller också är man irreligiös, och då är det inte vetenskapen, som åstadkommit det. Att naturvetenskapens stora framsteg i slutet av aderton-

hundratalet till tiden sammanföll med en våg av ateism, behöver inte nödvändigt betyda, att det ena var en följd av det andra. Det kan finnas andra förklaringsgrunder till samtidigheten.

Emellertid är jag ganska förvånad över mig själv. Man skall ju vänta sig, att en vetenskapsman, som alltså hela sitt liv sökt betrakta företeelserna ur synpunkten orsak-verkan, med glädje skulle anamma en möjlighet att ge en "naturlig" förklaring på "gåtan människan", men så är inte fallet. Jag kan bara konstatera faktum. Tydligen är jag vetenskapsman bara till en viss punkt. Och därefter? Människa kanske.

Jag föredrar en så kallad övernaturlig förklaring, som är oåtkomlig för mina sinnen och min hjärna framför en förklaring, som kan ges i matematisk-fysikalisk formulering i bestickande enkelhet.

Tore sade i dag till mig: — Jag förstår i viss mån din inställning, men om du tänker efter, skall du se, att mitt sätt att se saken i grund och botten är detsamma som ditt, fastän jag använder andra ord. Tänk till exempel på frågan om själens odödlighet. Du menar, att det finns någonting, som är dödligt, din kropp och därmed också dina tankar och känslor, i den mån de icke återfinnas på s. k. odödliga boksidor eller grammofonplattor, och något, som är odödligt, som i tidens fullbordan återvänder till någonting, som du kallar Gud.

Vad är det annat, jag påstår då? Det förgång-

liga hos dig dör och försvinner eller går om i kretsloppet, men det, som kommit dig att vara människa, som höjt dig över maskinerna och den döda materien, det gudomliga hos dig med andra ord, det dör inte, det är en underlig stråle, som emanerar någonstans ifrån, vi veta inte var, och som, sedan den befruktat din hjärna, fortsätter sin väg genom rymden för att efter milliarder år — därför att världsalltet är ett slutet rum — återvända till sin källa. Som du kan kalla Gud eller vad du vill.

Det är underligt. Faktiskt uttalar han bara med andra ord, vad alla tiders andliga ha haft att säga om just den saken. Men att han använder naturvetenskaplig terminologi och bilder lånade från våra laboratorier gör, att saken blir omöjlig att acceptera. Hans formulering tar bort allt, vad vi lägga in i odödlighetstron. Vad skall man med en sådan odödlighet att göra?

I religionen är det inte en förklaring, man söker, utan en kudde att luta huvudet mot, när man är trött.

*

XIV.

Nu är det äntligen kväll efter en dag, som räckt i hundra år. Jag är dödstrött och vet lika fullt, att jag inte kommer att kunna sova, jag känner fruktan för ensamheten och de tankar, som komma krypande ur den, och ändå längtar jag efter att få tänka mig igenom just dessa tankar för att pröva, om jag kan komma till någon sorts förståelse av vad, som inträffat. Man måste acceptera det, som möter, det hjälper inte att försöka hålla sig undan.

Jag börjar från början för att se till, att jag verkligen får med allt. En morgon som vanligt. Varför skulle den vara annorlunda för resten? Det kan hända, att stora händelser kasta sin skugga framför sig, men ett dråpslag bakifrån är ingen stor händelse, fast det kan få vida konsekvenser. Jag ligger här i mörkret och låter dagens tilldragelser dyka upp i mitt medvetande en och en, låter dem tjänstgöra som verklighetskriterium för att övertyga mig om, att allt inte är en dröm. Lade jag inte av misstag tre bitar socker i teet, och när jag kände hur sött det var, hällde jag bort halva koppen och fyllde på nytt från

kannan? Eller var det kanske i går? Men när jag rakade mig, skar jag mig ett fult snitt i hakan, det vet jag, ty när jag gör en grimas, känner jag ännu, huru huden är stel omkring såret.

Men det var först på laboratoriet dagen egentligen började. Överhuvud är det där allt utspelat sig, där och på gräsplanen utanför. Jag har svårt att ta frågorna i ordning, jag märker, att jag vill gå fram för hastigt.

Det gick alltså till så här: När jag kom till laboratoriet, var Tore ensam där. Andréen låg till sängs i någon tillfällig åkomma, och Mac Logan var sysselsatt i maskinverkstaden.

Tydligen hade Tore inte varit där länge, när jag kom, några minuter på sin höjd. Han satt vid skrivbordet och grubblade med två protokoll framför sig, som han jämförde. Jag hälsade.

— Vet du vad, sade han, jag skall börja på en ny bog i dag. Jag skall börja låta robotarna uppträda samtidigt.

— Varför det?

— Jo, för att kunna jämföra dem bättre. Jag hinner i alla fall få med det väsentligaste på protokoll, och jag får ett mycket starkare intryck av deras olikheter och likheter. — Han gav mig en blick från sidan. — Du får komma ihåg, att för mig är detta bland annat ett psykologiskt problem, om det också inte är det för dig.

Jag sade:

— Du, med din robotpsykologi! Om du åtmin-

stone försökte psykoanalysera ett ostron, just i det ögonblick, man sväljer det, skulle jag finna någon mening i det. I stället ger du dig väl snart på skrivmaskinen eller någon elektrisk motor.

Och vi logo båda.

— Men jag kan nog inte hålla till här inne, sade han, här blir för trångt. Jag skall ta dem ut på gården, på gräsplanen, och låta dem leka där. — Vi sågo ut genom fönstret, och han pekade. — Där mittpå planen sätter jag en skruvstol, och sedan spänner jag ett rep över gården mellan flygeländarna, så får jag en ungefär lagom plan utan ojämnheter och instängd på alla fyra sidorna, så de inte kunna ge sig ut på långfärd.

— Kommer inte robotarna för långt bort från generatoren, eller är verkligen strålningskällan så stark, att den räcker över större distanser?

— Det behövs förvånansvärt svag strålning. Jag har visserligen inte gjort särskilda försök, men inom några hundra meters avstånd från huset ser man egentligen ingen skillnad. Vad tänker du sysselsätta dig med?

Jag visade på en hög hjärnpreparat, som jag letat fram och ämnade gå igenom i mikroskopet.

— Jag måste kontrollera dina förutsättningar, sade jag.

— Det är naturligtvis riktigt, sade han. Naturligtvis måste de kontrolleras. Men jag får säga, att jag aldrig i hela mitt liv varit så säker på en

sak, som att alla experimentella detaljer äro korrekta. Du kommer inte att finna ett fel. Först när det gäller tolkningen, är det, som menings-skiljaktigheterna infinna sig.

Jag vet inte, om det bara är därför, att allt nu är så mörkt, som allt då syntes mig så ljust. Tore visslade, när han gick ut, han som inte visslat en enda gång, sedan jag kom till Afrika, och han visslade fortfarande, när han kom med ett rep över armen och spände det i ett par krokar i väggen tvärsöver gårdsplanen. Därpå kom han in och hämtade en stol, satte i gång generatorm och tog sina två experimentdockor med sig ut på gården.

— Nu lämnar jag dig i fred, ropade han, när han marscherade ut.

Några ögonblick blev jag sittande och betraktade hans vita gestalt och ljusa hår mot den friska grönskan — jag hade flyttat mikroskopet till ett av de fönster, som vetta mot gården för att få bättre ljus — tropikhjälmen hade han lagt av sig, då det var en smula molnigt, och jag tänkte ett ögonblick på vilken tavla av liv och friskhet, han bildade mot bakgrunden av de vederstyggliga karikatyrer av människor, som rörde sig omkring honom med sina stötiga och oavsiktliga rörelser.

*

Jag vet inte, hur länge jag satt försjunken i arbete utan att röra mig annat än för att då och

då göra en anteckning och byta objektglas eller objektiv, jag var endast svagt medveten om, att bakom mig surrade den lilla motorn, som drog termostatens omrörare, och då och då smälldes det till i regleringsmekanismen på det lilla värmeskåpet, när temperaturen där inne steg över eller sjönk under de tillåtna gränserna. Men plötsligt kände jag, att jag inte längre var ensam, och när jag tittade upp, fann jag Irène stående alldeles intill min ena armbåge.

— Stör jag? frågade hon.

— Inte alls. Hur kan du tro något sådant, sade jag, ty om jag också blev störd, så sätter jag så stort värde på Irènes sällskap, att jag för det gärna uppoffrar en stunds arbete. Hon var frisk som en daggekåpa, och skorna voro fuktiga efter en promenad i gräset.

— Var är Tore? frågade hon, men just då fick hon syn på honom och han på henne, och hon viftade med handen, och han nickade och log och var sekunden därefter återigen fördjupad i sina observationer.

Irène lade sig framstupa med armbågarna på bordet på min ena sida och tittade ut.

— Du må säga, vad du vill, sade hon, detta är kanske den allvarligaste saken i världen just nu, men ohyggligt löjligt ser det ut. Ser du, hur robotarna traska omkring, absolut allvarliga och upptagna, utan att någonsin dra på mun (Därför att de inte ha någon mun att dra på, sade jag)

utan att inse, huru löjliga de är. De är precis som folk, som tror att de begriper någonting.

— Du kan inte begära så mycket av dem, sade jag, som kände mig uppfordrad att försvara dem, när de angrepos, det är inte så länge sedan, de blev uppfunna. De ha inte så stor erfarenhet ännu. Men vänta bara, tills de varit med lika länge som vi!

Irène var djupt inne på en egen tankegång.

— Och att tänka sig, att de där är på väg att avsätta Gud, sade hon.

— Tycker du det verkar sannolikt? frågade jag.

— Hur menar du?

— Att ett par sådana där — maskiner — skulle kunna avsätta Gud, ifall han inte ville bli avsatt själv?

— Om han är den, man tror honom vara, skulle han naturligtvis inte låta avsätta sig, men varför gör han då ingenting för att förhindra det?

— Vad vill du, att han skall göra? Skall han låta blixten träffa William Shakespeare och George Washington, eller skall han låta Tore få skrivkramp, när han gör sina anteckningar?

— Ja, någonting sådant. Varför ingriper han aldrig, varför ger han aldrig ett tecken? Det är orättvist mot oss, som tro på honom. Jag är säker på, att om man ginge omkring i världen och samlade skäl, varför han inte kan existera,

och varför han måste existera, så skulle man finna många fler och bärkraftigare skäl emot — än för. Gör han så bara för att göra det svårare för oss?

Hon hade hoppat upp på bordet och satt där och dinglade med benen som en halv vuxen pojke, men hennes ton var allvarlig.

— Du vill ha ett under, sade jag. Men jag för min del tror, att ifall man inte tror utan under, då tror man inte heller med. Kanske du redan har fått tecken många gånger, fast du inte vet det. Kanske möter man undret ofta, dagligen, men uppfattar det inte som under utan bara som något självklart. När allt kommer omkring är kanske de största undren just de saker, vi alltid betraktat som mest självklara.

— Tror du nu, på vad du säger? frågade hon.

Jag svarade som sanningen var, att jag inte visste, och att det var en idé, som jag fått just då.

— Du är alldeles för subtil för mig i religiösa frågor, sade hon. Jag är kvinna, och vi kvinnor tänka mycket mera konkret, än ni gör. Vad jag vill ha, är inte en abstrakt Gud utan egenskaper, som existerat i evighet och som kommer att fortsätta med det, utan jag vill ha en konkret Gud, som jag vet intresserar sig just för mig, som jag kan gå till, när jag är trött, och som hjälper mig, när jag är osäker.

— Vad du vill ha är inte en Gud utan en facit, så du slipper besvara dig med att lösa problemen

själv, sade jag, och slipper bära ansvaret för dina misstag.

— Du är stygg, sade hon. Du är mycket stygg. Men varför skulle man inte kunna gå till honom och fråga om saker och ting, när man inte är säker?

— Det gör man ju också, fastän jag misstänker, man får svaren från sig själv och inte från någon annan.

— Är du alldeles säker på det? Du förstår, när jag var liten kicka, hade jag min egen metod att bestämma, hur jag skulle göra, när skälen för och emot vägde ungefär jämnt. Jag gick till exempel på gatan och gjorde den överenskomsten med mig själv, att om antalet gatstenar till nästa hörn var udda, då skulle jag gå hem och läsa läxan, varom inte fick det vara. Eller också räknade jag hur många personer, jag mötte, eller någonting sådant. Och jag fick i allmänhet ganska förnuftiga råd. Är du riktigt säker på, att de råden inte kom från Gud?

— Tänk dig själv in i saken, sade jag. Antag att du bestämde dig för att gå hem, om det var udda antal gatstenar. Gud ville, att du skulle gå hem, men antalet stenar råkade vara jämnt. Vad tror du, han skulle ta sig till då? Du inbillar dig väl inte, att han skulle bryta upp gatan enkom för din skull.

Irène höjde ett triumferande pekfinger i luften.

— Jag förstod, att du skulle komma med den

invändningen, sade hon, men Gud är betydligt intelligentare än så. Han brydde sig naturligtvis inte om att bryta upp stenläggningen, utan han lät mig välja så att det stämde med hans avsikter, därför att han visste på förhand, hur många stenar det fanns där. Det var kanske inte så dumt det där, du sade om undret i alla fall.

När jag nu ligger i min säng och tänker igenom dagens händelser, försöker jag rekonstruera samtalet i detalj för att se, om det verkligen behövde föra fram till vad, som blev dess resultat, om tankarna i kedjan foga sig logiskt, den ena till den andra. Kanske göra de det, kanske inte. Jag kan inte säkert avgöra.

Emellertid tror jag inte, att Irène hade några bestämda avsikter med sitt besök hos oss, utan att det helt enkelt var ett hugskott, som bestämde hennes handlingar. I vilket fall som helst diskuterade vi nog mera för glädjen att få diskutera, att få korsa värjorna med varann, än för att försöka komma till någon djupare förståelse.

Men allt detta spelar mindre roll. Logiken ligger kanske så djupt, att jag inte ser den. Känslan, att det var oundvikligt, släpper mig inte, att vi drevo fram mot en lösning utan att kunna göra något åt saken.

Plötsligt sade Irène:

— Jag var nyss inne i manövreringsrummet. Säg, vad är det för ett instrument, som sitter där

snett under huvudströmbrytaren till höger? Jag vet mig aldrig ha lagt märke till det förut, men det är ju ganska länge sedan jag var in där.

— Det är regleringsmekanismen till vad Andréen kallar "Robotarnas gud", sade jag. Med den sätter man i gång och reglerar strålningsgeneratorn, som kommer robotarna där ute på gården att röra sig.

— Vad betyder papperslappen, som är påklistrad då: Förbudet?

— Det betyder bara, att det är ett område, som ännu inte är undersökt. Tore klistrade dit lappen för att inte behöva riskera att komma in på de ultrakorta våglängderna för tidigt av misstag.

— Vad är det då, som inträffar, ifall man drar över handtaget?

Jag ryckte på axlarna.

— Jag vet inte.

Men hon envisades:

— Inträffar det någon katastrof, slår blixten ned eller springer laboratoriet i luften, eller vad blir det för effekt? Någonting kan du väl säga i alla fall.

— Det finns ingen människa i hela världen, som *vet*, vad som inträffar, sade jag, men skall man döma av vad som sker på större våglängder så inträffar ingenting extraordinärt. Antagligen fortsätter robotorna att sprattla som förut ungefär, kanske hastigare, kanske långsammare,

men det kan också hända, att de alldeles sluta upp.

— Jaså.

Hon gick omkring i laboratoriet en stund och öppnade skåpdörrar och tittade på hyllor, medan jag förstrött tittade på Tores robotar, som gjorde sina konster på gräsplanen.

Så kom hon tillbaka till mig, som om hon fattat ett beslut.

— Du sade, att ingen människa vet, vad som inträffar, ifall jag slår över handtaget inom det förbjudna området, sade hon.

— Nej, det vet ingen, sade jag och undrade, vart hon tänkte komma.

— Där har jag en möjlighet att ställa min fråga, sade hon.

Jag förstod inte.

— Förstår du inte, jag slår över handtaget och ser, vad resultatet blir. Jag vill ge Gud en chans att tala till just mig, att svara på min fråga. Likaväl som man kan räkna gatstenar eller slå med tärningar eller sätta fingret på en boksida och se efter vilket ord, som står där, kan jag se efter, huru robotarna bete sig. Om bara Gud vill ge mig ett svar, skall jag nog förstå att tolka det.

Synpunkten var så överraskande, att jag blev sittande ett ögonblick utan att riktigt förstå. Jag hade, uppriktigt sagt, inte väntat mig något dylikt av Irène. Hon tillhör inte den hysteriska kvinnotyp, som à tout prix vill avslöja hemlig-

heterna från andra sidan med så kallad psykisk forskning och spågummor, utan hon har alltid varit en personifikation av lugn och sanning i det fallet.

Först tänkte jag slå bort saken med ett skämt, men jag behövde bara kasta en blick på hennes ansikte för att förstå, att det hade varit olämpligt. Antagligen beror det väl på, att vi en längre tid gått omkring och levat i en atmosfär, där religion och naturvetenskap varit så blandade, att vi ej kunnat skilja dem åt, att en sådan tanke kunnat få insteg hos henne. Jag visste inte riktigt, hur jag skulle ställa mig. Jag sade:

— Att du skall behöva tvivla på en sak, som i alla fall inte kan bevisas!

Jag kunde lika gärna ha försökt tala förnuft med mikroskopet som att försöka föra henne på andra tankar. På mina invändningar svarade hon inte alls, hon nöjde sig med att rycka på axlarna, och till slut gav jag till hälften vika genom att hänskjuta saken till Tore.

— Jag skall ropa in Tore, sade jag, så får du höra, om han är villig.

— Vänta, sade hon. Du får inte ropa in Tore! Detta får Tore aldrig veta.

Jag gapade av förvåning.

— Skall han aldrig få veta det? Varför då?

— Förstår du inte det? Jag vill inte, att Tore skall ana, att jag är så svag, att jag behöver fråga. Jag är för Tore, vad en operationsbas är

för en örlogsflotta. Till mig kommer han för att förnya sina förråd, när de äro uttömda, för att få sina själsliga ackumulatorer laddade. Men det kan han göra, bara ifall han verkligen tror, att jag är stark, skulle han misstänka ett ögonblick, att jag är så svag, som jag faktiskt är nu, skulle han inte komma, och jag skulle inte betyda mera för honom, än vad en vanlig hustru betyder för en vanlig man. — Det låg vädjan i hennes röst. — Du förstår, om man är en människas ideal, så är det ens skyldighet att leva upp till den standarden också.

Min svaghet att ge vika för folks böner är så stor, att den närmar sig karaktärslytet. Naturligtvis kunde jag inte hålla mot i längden. Det började med, att jag tänkte över följderna av ett sådant experiment och naturligtvis fann dem betydligt oviktigare, än de synt vid första ögonkastet. Vad kunde i själva verket det hela leda till? Vad kunde inträffa, om jag läte handtaget gå in på fjärde kvadranten? Som jag nyss förut sagt till Irène, borde förmodligen ingenting alls inträffa. Robotarna skulle kanske sprattla lite mer eller lite mindre, eller kanske sluta upp helt och hållet. Men för övrigt? Om jag kunde se någon avsevärd skillnad på deras uppträdande, måste jag naturligtvis berätta orsaken för Tore, för att inte fördärva hans undersökningsserie. Men chansen var faktiskt för, att han aldrig skulle behöva få veta det. Hela saken var i och

för sig lika värde- som betydelselös — att Irène bara kunde komma fram med ett sådant förslag! — men hon skulle få en nyck uppfylld, och barn, som få sin vilja fram, bruka inte gråta.

— Som du vill, sade jag, du skall få din vilja fram. Sätt dig här och titta ut, så går jag bort och manövrerar generatorn, när du säger till.

— Nej, sade hon, du sitter kvar där och talar om, vad du ser, medan jag sköter apparaten.

Vilka idéer! Jag gjorde en elak reflexion, som kanske närmast bottnade i dåligt humör:

— Jaså, du är rädd att se på, vad du ställer till! — men Irène bevärdigade mig ej med något svar utan gick bort till manövreringsrummet.

*

Efter någon minut sade hon:

— Nu skall jag se på allt detta genom dina ögon. Du börjar berätta, vad du ser, allt, förstår du, även sådant, som du tycker vara oväsentliga detaljer, och det fortsätter du med hela tiden, sedan jag slagit till generatorn, och ända till dess jag ger dig lov att sluta. Är du färdig?

Jag nickade.

— Då kan du börja.

När jag nu tänker mig igenom det hela, förefaller det mig dumt och omotiverat, och jag tycker det är underligt, att jag gav mig in på det, men då var det på ett helt annat sätt. Allt grep in i vartannat som kuggarna i ett väl smort

maskineri, och händelserna följde varann — tyckte jag — med en obetvinglig logik.

Jag började alltså:

— Jag sitter vid ett bord och tittar ut genom ett öppet fönster på en gårdsplan mellan två flyglar och en huvudbyggnad. Den fjärde sidan är för tillfället avstängd med ett rep, så att gårdsplanen följaktligen är sluten. Avståndet tvärsöver, till köksdepartementet, är ungefär tjugumeter, flyglarnas längd tjugufem meter. Många fönster vetta ut mot gården, och i ett av dem ser jag en fet mulattska, som, när hon inte tittar på cirkusen på gräsplanen, är sysselsatt med att laga mat. Jag använde ordet cirkus, och det kan ha ett visst litet berättigande. Mittpå planen på en vridbar kontorsstol sitter Tore. Han har vickat stolen bakåt för att lättare kunna skriva på det plån, som ligger i knäet, och på vilket han kastar ned anteckningar då och då. På marken bredvid ligger hans hjälm, som han slängt av sig, därför att himmeln är mulen och vädret kvavt.

Cirkusen består emellertid ej endast av denna centralperson utan även av tvenne människoliknande robotar, William Shakespeare och George Washington, som se ut ungefär som om de just nu ginge igenom ett gymnastikprogram. William Shakespeare står och svänger armarna runt som väderkvarnsvingar, medan George Washington sysselsätter sig med en ny lek, som han tydligen nyss funnit upp. Han går två steg framåt och

ett steg tillbaka. Detta för honom långsamt fram emot repet, som han just nu når. När repet spännes av hans frammarsch, pressas hans överkropp bakåt, och nu når den en vinkel, som är så stor, att den automatiska balansutlösningen träder i funktion: han tar två snabba steg tillbaka och står åter upprätt. Det förefaller, som om detta äventyr skulle ha fört honom på nya tankar, ty nu vänder han helt om och börjar en vanlig promenad in mot väggen . . .

Så fortsatte jag att berätta, vad jag såg, vad de två robotarna togo sig för, deras evigt enahanda rörelser utan sammanhang och genomskådbar mening, medan Tore gjorde sina iakttagelser från sin observationsplats, och Irène lyssnade på mitt prat från manöverrummet.

— Nu slår jag om handtaget, avbröt mig Irène, och som en bekräftelse hörde jag ögonblicket därpå en klick, och samtidigt fick det dova surret från generatorrummet en annan, en smula högre ton.

Jag fortsatte att berätta. Jag talade om hur William Shakespeare promenerade, ibland med armarna orörliga, ibland svängande med dem, hur George Washington ibland gjorde på samma sätt, ibland rakt motsatt. Och när jag berättat i fem minuter sade jag:

— Jag kan inte se någon skillnad mot förut. Möjligen röra de sig en liten smula snabbare — nervösare sade jag visst för resten — än förut,

men skillnaden är så obetydlig, att den ej berättigar till några slutsatser. Något svar på en fråga kan jag i alla händelser inte få fram.

— Jag skall låta dig hålla på fem minuter till, sade Irène. Om ingenting inträffat då, ger jag upp försöket.

Jag återtog min berättelse, ointresserad. Det hela var ju bara en nyck, som inte kunde leda till något, men som man måste ge vika för, och fem minuters prat kunde jag ju stå ut med.

Och jag pratade på utan uppehåll, kåserade en smula, gjorde små utvikningar, försökte mig på en och annan kvickhet, dock utan att Irène visade sin uppskattning, medan kanske två av de utlovade fem minuterna runno bort.

Då inträffade det.

Ställningen var ungefär denna: William Shakespeare befann sig gående runtomkring Tores stol i en vid spiral, som förde honom närmare och närmare stolen. Han hade hunnit så långt, att endast tre till fyra steg skilde honom från Tore, som han nalkades bakifrån, när George Washington gjorde någonting underligt, jag minns inte riktigt vad, som band Tores uppmärksamhet så vid honom, att han glömde bort, att han hade den andre bakom sig. Det låg ingenting särskilt påfallande i William Shakespeares sätt att närma sig, och likväl fick jag en plötslig vision av, vad jag en gång sett på laboratoriet: en robot, som låter sin järnklubba till hand

drabba ned så hårt på ett bord, att det blir djupa märken i eken, och jag tror jag skrek högt: — Tore, akta dig! men det var för sent, slaget kom så blixtnabbt på den oskyddade hjässan, att jag knappt kunde urskilja armens rörelse och så hårt, att den dova dunken måste ha hörts på långt håll.

Hjärnan arbetar utan tankar i sådana ögonblick. I samma ögonblick jag såg — som på ett fotografi — armen i sitt högsta läge, rusade jag upp, och det var mina armar, som togo mot Tore, när han sjönk ihop. Antagligen hade jag hoppat genom fönstret.

Det behövdes bara en blick för att se, att där fanns ingenting att göra. Döden måste ha varit ögonblicklig. Hela hjässbenet var intryckt.

Det är bra underligt, att det skall vara en så kort väg från liv till död, när den motsatta vägen är så oerhört lång och mödosam.

*

Nästa bild, jag blir klart medveten om, är, att Irène sitter på marken med Tores orörliga huvud i knäet, medan hennes vita dräkt sakta färgas röd av blodet, som sipprar fram.

I en stor sorg är varje utomstående en främling. Vad kan jag göra för henne? Jag går min väg och lämnar henne ensam.

Stackars Irène!

EFTERSKRIFT.

Jag sitter vid mitt skrivbord i arbetsrummet och bläddrar i gamla papper, som jag av en händelse funnit, medan jag letat efter andra gamla papper. Och då faller i mina händer dessa blad, som jag skrev under ett par skickersediga vecor i Afrika för flera år sedan under ett besök hos min vän Tore Wagge, som hade en farm där nere. Det är inte dagboksanteckningar — överbud tycker jag inte om att föra dagböcker — det är endast lösa blad, där jag kastat ned några anteckningar, antingen för att ordna intryck, som mött mig, eller för att bevara tankeföljder, som glidit genom min hjärna, en händelse här, en tanke där, men ingen fortskridande, oavbruten berättelse.

För en stund glömmar jag bort, vad jag har för händer, och fördjupar mig i minnen, jag ögnar igenom några blad, andra lämnar jag olästa, men ännu andra blir jag sittande över och funderar länge och väl. Jag känner mig som en arkeolog, som rotar i en urgammal kökkenmödding och ur de fragment av lergods och måltidsrester, han finner, syntetiserar fram gångnatidens människors dagliga liv och gärning.

Vad den värld, jag gräver fram och rekonstruerar, förefaller mig främmande! Inte människorna, de äro nog så levande, dem har jag inte kastat på kökkenmöddingen utan dem förvarar jag, där de få liv och värme av mig själv; jag behöver inte ens sluta ögonen för att se Tore och Irène och Mac Logan framför mig nästan lika friska och levande som den sista gången, jag såg dem. Människor, som man håller av, leva med ens eget liv.

Nej, det främmande är mina egna tankar, som jag möter, hela den intellektuella värld, jag då tydligen kallade min, mina egna resonemang och de synpunkter, jag då företrädde.

Är det något jag bör beklaga?

Man talar om bestående tankar, man tar till och med ordet odödliga tankar i sin mun. Vad är egentligen en odödlig tanke? Hur länge kan en tanke leva? Kan den överhuvud leva längre än det ögonblick, då den som ett stjärnskott dyker fram ur det omedvetnas natt och kastar ljus över någonting, som varit oss dunkelt? De enda verkligt odödliga tankarna äro de, som aldrig levat.

Vi spara på tankar, vi lägga dem på minnet, vi skriva upp dem i böcker och vi citera andras tankar ur andras böcker, men till vad nytta? Är det inte fetischdyrkan? Lika litet som en meteorsten, som fallit ned på jorden, kan lysa, lika litet kan en tanke lysa, sedan den en gång är tänkt och slocknad. Alla gamla tankar, som vi tänkt

och inte förmå glömma, bli bara stenar, slocknade meteorstenar, på vår väg.

Om vi åtminstone kunde nöja oss med att betrakta dem som stenar, men många gå ännu ett steg längre: de mura sig hus av sina utbrunna tankar, och märka inte, att vad de tro vara ljusa boningar i själva verket är mörka fångelser. Inte kan stjärnskottets glans leva kvar i en slocknad meteorit.

Allting flyter.

Om vi spara tankar, så är det därför, att vi tro dem vara lika levande, som vi äro.

Och likväl lever en tanke icke, den visar bara att vi själva gjorde det, när vi födde den.

*

Naturligtvis var det en olyckshändelse, som Tore föll offer för. När jag nu läser igenom mina anteckningar, märker jag, huru vi alla gingo omkring inställda på att en katastrof av något slag skulle inträffa, som skulle skära av Tores undersökningar och hindra honom att slutfölja dem. Hur en sådan stämning kunde uppkomma och få rotfäste bland så pass lugna och balanserade människor, som vi alla voro, är mer än jag kan förklara, men det är möjligt, att det var Tores eget oerhört starka uppgående i det problem, som upptog honom, som smittade av sig och kom oss alla att tappa sinne för proportionerna. Stämningen blev så småningom allt-

mera hysteriskt uppjagad, och förhållandena voro till slut faktiskt tillrättalagda för ett felbedömmande av situationen, när den en gång utlöste sig i katastrof.

Svårast att frigöra sig från denna ödesstämning hade naturligtvis Irène. För henne var hela saken självklar. Hon hade ställt en fråga till Gud, och Gud hade gett henne ett svar, och ett svar, som inte gärna kunde missförstås. Hon kunde vara så mycket säkrare på, att det var ämnat som svar, som det utgjorde svar på flera frågor samtidigt, inte endast den fråga, hon tänkte sig uttala, utan även andra, som lågo i bakgrunden och pockade på att uttalas.

Slaget blev dubbelt hårt för henne. Ty om hon också till slut kunde övertyga sig själv om, att hon endast varit ett redskap, så var det dock hennes hand som — ofrivilligt — dirigerat robotens rörelser. Robotens slag gjorde henne på en gång till änka och mörderska. En annan skulle kanske krossats av ett sådant slag, men Irène höll. Hon hade en, som hjälpte henne att bära bördan. Han fick för resten, när han i sinom tid skulle döpas, sin pappas namn och heter följaktligen Tore Wagge junior. Trots ålderskillnaden smickrar jag mig med, att vi äro mycket goda vänner, och hans månadsbrev i klumpig skolpojkspiktur tillhöra mina största glädjeämnen.

Jag tror, det var först sedan jag kommit till-

baka till Europa, som jag själv förmådde se klart på händelserna. En gudsdom? Varför skulle Gud använda så klumpiga metoder, när det finns andra enklare, och varför skulle han vara rädd att bli avslöjad, när vi i alla fall inte kunna fatta honom? Hela tankegången är typisk för den stämning, som rådde ibland oss.

Nej, naturligtvis var allt en ren olyckshändelse, fastän den inträffade vid ett exceptionellt gynnsamt tillfälle för att ge anledning till misstolkningar.

Andréen kommer just in och slår sig ned i skinnstolen borta vid fönstret och tittar ut, medan han röker en cigarrett. Jag nämner för honom, vad det är jag sitter och funderar på, och han nickar utan att svara. Men när han rökt slut sin cigarrett och släcker stumpen mot askfatskanten, säger han plötsligt:

— Du må säga, vad du vill, men jag kan inte dela din åsikt. Du talar om olyckshändelse och slump, men jag har slutat tro på, att det existerar någonting, som med rätta kan kallas slump. Om jag sticker ned handen i en kruka med svarta och vita kulor och drar svart tio gånger å rad, så är det inte en osannolik kombination, som du kallar det, utan det var den enda möjliga kombinationen, eftersom den inträffade. Den var avsedd. Om en händelse är möjlig, så måste den inträffa. Om en händelse inte inträffar, så är det beviset för att den inte är möjlig. Men om kata-

strofen med Tore var avsedd, om det fanns någon mening bakom, vilken var då avsikten?

Han ryckte på axlarna och gick tillbaka ut i laboratoriet för att återta sitt arbete, där han avbröt det före sin rökrast, lämnande åt mig att avsluta tankegången.

Vi ha, såvitt jag kan minnas, aldrig i grund diskuterat denna sida av saken, och jag blir en smula överraskad att finna en sådan åsikt hos honom. Vad är det? Vidskepelse kanske. Men den, som känner Andréen, använder inte gärna det ordet i ett sådant sammanhang.

Hur är det med mig då, är jag själv alldeles fläckfri i det avseendet? Varför har jag aldrig ens haft en tanke på att fortsätta Tores undersökningar och föra dem till ett slut? Här ligger ett uppslag obrukat, som, om det toges tillvara, kanske kunde föra till oanade konsekvenser och ge oss många viktiga upplysningar. Vad som håller mig tillbaka, är säkert inte någon sorts rädsla för att råka ut för ett olycksöde som Tore — om en idé inte är värd, att en man offrar livet för den, så är det mannens fel och inte idéns — utan när det kommer till kritan, är det kanske bara, att jag inte kan arbeta vidare på andras idéer, att jag avskyr att köra i andras hjulspår. En tankegång måste kunna tala till min fantasi för att intressera mig, och det kan en annans tankegång aldrig göra. För resten är det möjligt, att det fordras en Tores inställning för att kunna

göra just denna undersökning. En råtta, som gnager på en brödkaka, kan göra det på två sätt. Antingen gnager hon från periferien direkt in mot centrum, eller också gnager hon runt kanten och nalkas centrum efter en spirallinje. Tore skulle ha gjort på det första sättet, jag på det senare. I längden blir resultatet detsamma, enda skillnaden är, att man med hans system tidigare skulle nå centrum för att konstatera vad? — att hålet i kakan inte är någonting att bita i kanske.

Livets gåta är ett problem så motsägelsefullt, så ologiskt, så krokigt i uppläggningsen och med så hisnande perspektiv, att det alltid måste fascinerar människan. Finns det överhuvudtaget en lösning på detta problem?

Det är möjligt, men det kan hända, att när vi komma så långt, vi finna, att lösningen är så mångtydig, att den får sin karaktär helt och hållet bestämd av, vad vi själva lägga in i den. Vilket är ett annat sätt att uttrycka, att det finns lika många lösningar som lösare, eller att livet är ett problem, som måste lösas individuellt.

Varför inte? Jag har alltid misstrott så kallade objektiva sanningar. Dock icke med avseende på deras sanningshalt utan med avseende på deras värde.

*

Det är en strålande vårdag i dag, lika strålande som den dag, jag fick Tores telegram, som blev

upptakt till hela den fantastiska historia, jag fick uppleva där nere i Centralafrika. Solen lyser klar mellan små vita ulltottar, som jagas norr ut av den sydliga vårstormen. Man känner, att dagen är sådan, att alla grässtrån måste sträcka på sig av lust att leva, och plantorna skjuta skott. Andersson går där ute på planen och stökar, gräsmattan är hans speciella stolthet, och hur han lyckas få den att se ut som safirgrön sammet om somrarna, är hans egen hemlighet.

Från min plats ser jag honom komma med en låda lökar, som han skall plantera i rabatten under verandan, tulpaner eller vad det är. Han har carte blanche att ordna sakerna, som han vill, och det blir säkert bäst så. Han tar i lökarna med samma ömsinta försiktighet, som en mor tar i en baby, avståndet är för långt för att jag skall kunna höra någonting, men jag är säker på, att han pratar med dem, och ibland spetsa sig hans läppar, och han visslar stumma melodier, lika mycket för dem som för sig själv.

Gubben Andersson har sitt eget lilla sätt att betrakta livets problem. För honom är livet visserligen under och mystär, men det är ingen gåta. Han har den lyckliga förmågan att kunna acceptera undret som under och inte fråga varför. Har han alltid varit sådan, månnstro? Det kan hända, men det är också möjligt, att det är något som åren och livet självt lärt honom. Och sämre lärdomar kan man få.

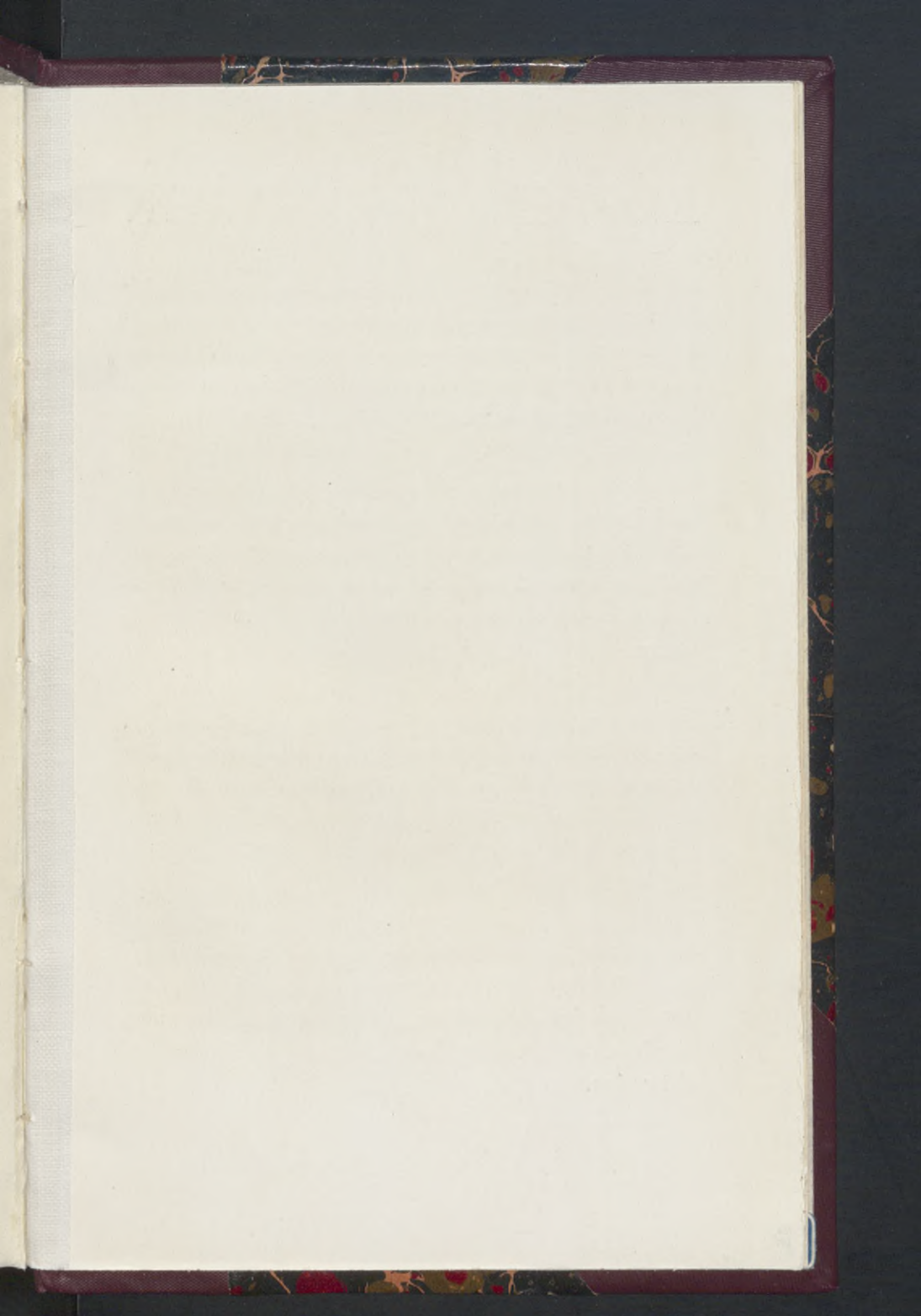
Jag undrar, vad han skulle säga, om jag ginge ut till honom och började tala med honom om livet, sådant han ser det omkring sig? Kanske skulle han bli stum, därför att han kände oöverensstämmelsen mellan saken och orden, och därför att, ifall man ej kan tala om en sak, som ligger en varmt om hjärtat, man åtminstone inte skall prata om den.

Förr tyckte jag, att hans inställning var för enkel och primitiv, att han själv var en atavism, som levde kvar sedan längesen svunna tidsåldrar, men nu överraskar jag mig med att betrakta den på ett annat sätt. Jag har börjat beundra honom. Jag nästan avundas honom. Och djupt inombords känner jag, att jag kanske själv en gång skall hinna så långt, när jag blivit ännu äldre och livet lärt mig ännu mer. Tanken är mig numera inte heller motbjudande. Det är visserligen ingen inställning som kan väcka folks beundran eller som för med sig ryktbarhet och annat sådant, men, herregud, om man nu älskar kålsoppa, varför skall man då anstränga sig med att få lager att växa i sin trädgård.

När jag väl kommit så långt, att jag älskar kålsoppa, då skall jag gå till gubben Andersson för att få lära mig, hur en kålplanta skall skötas. Jag är säker på, att han både vill och kan lära mig den konsten.

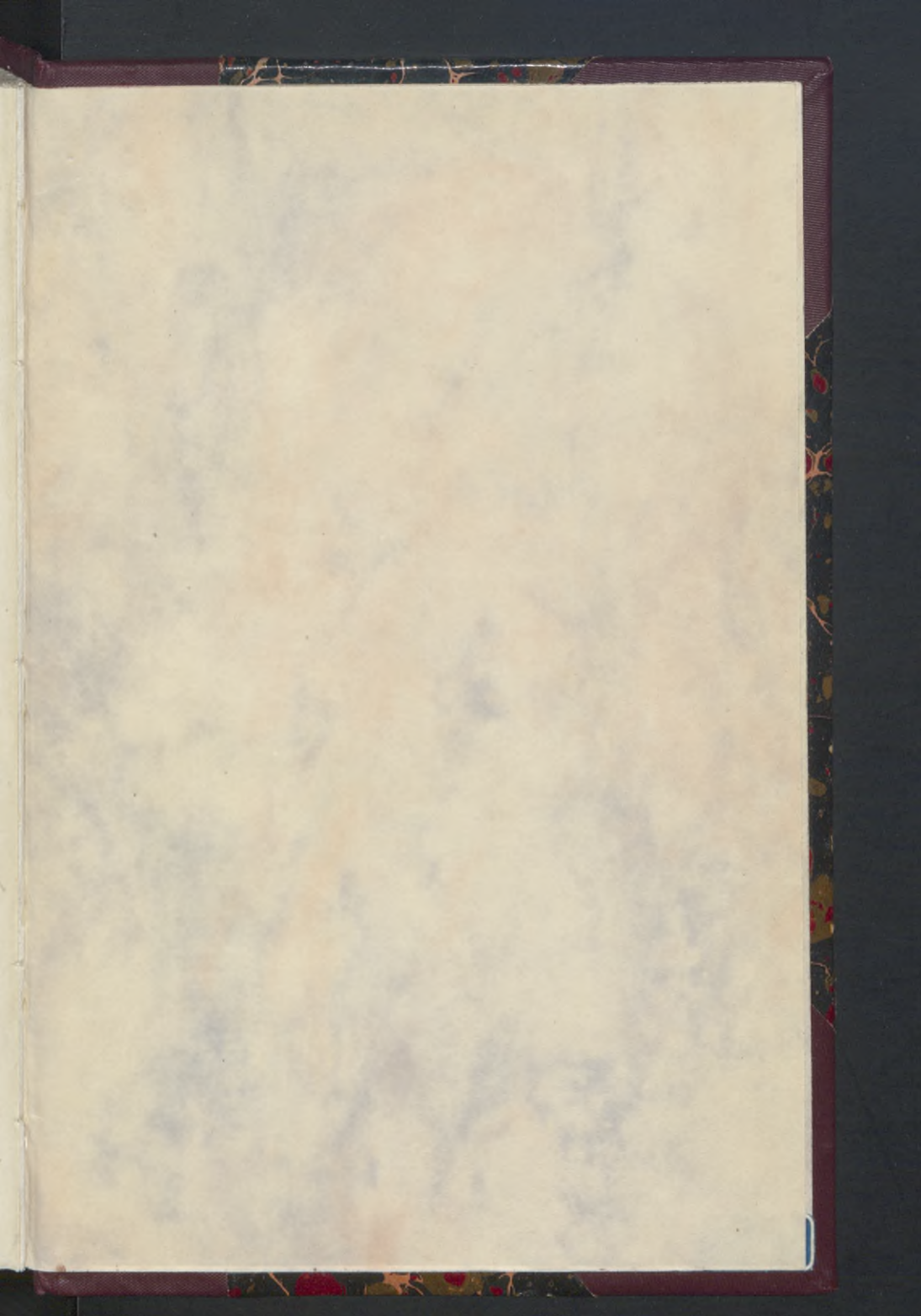

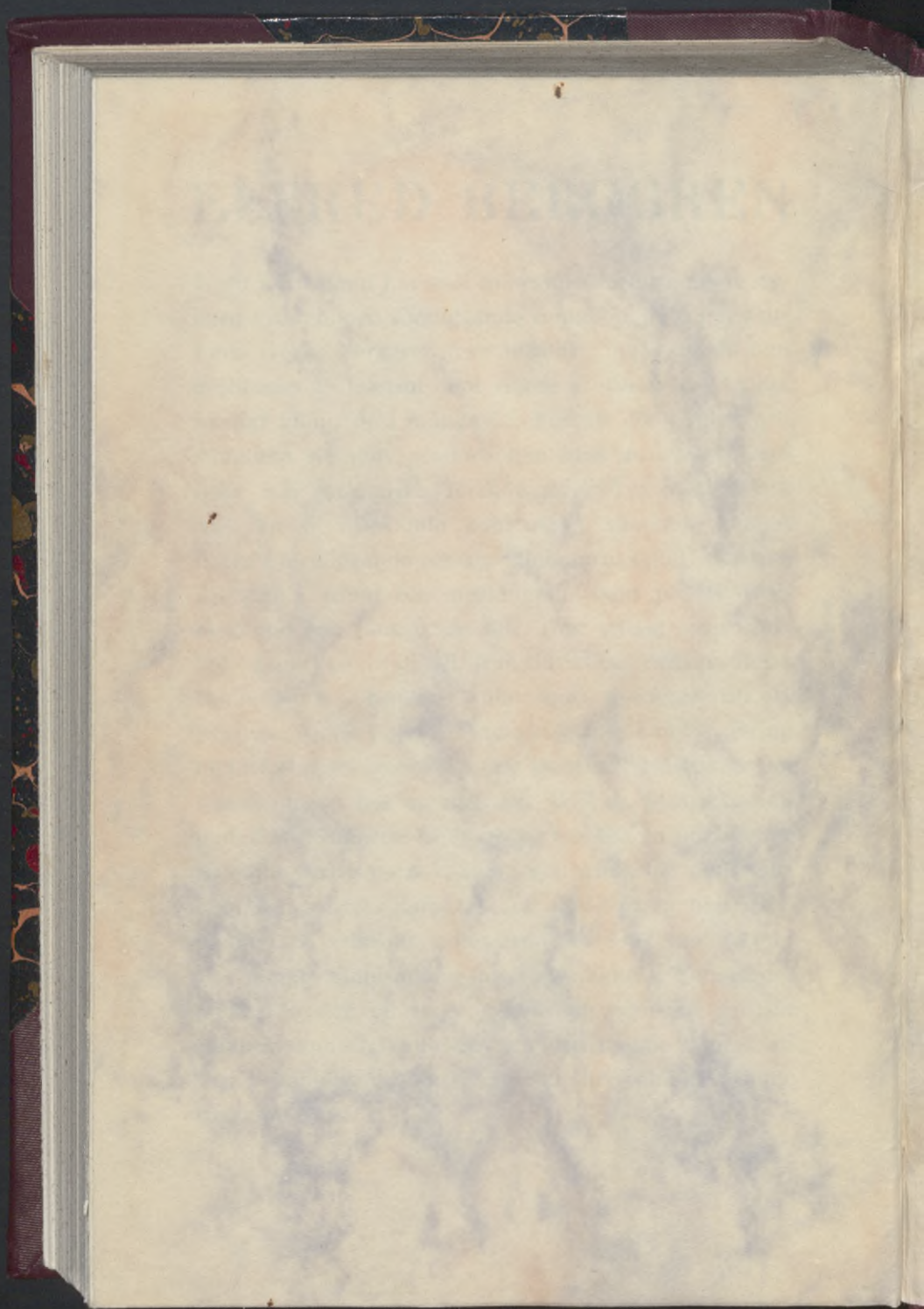
Stans 19/3
24 10

ELFRED BERGGREN

är ett nytt namn i svensk litteratur. Författaren är ny-
ligen avliden, och föreliggande roman är hans enda ut-
förda verk. Berggren var utbildad ingenjör, då han
drabbades av lungsjuka, mot vilken åkomma han hjälte-
modigt kämpade i många år. För att döda tiden och
stimulera sig själv sysslade han med ingående filoso-
fiska och mekaniska forskning, vilkas resultat han
med en överraskande konstnärlig säkerhet kunnat
fixera i föreliggande roman. "Robotarnas gud" varierar
det gamla temat om maskinmänniskan på ett över-
raskande och fängslande sätt. Den ytterst spännande
boken ger en originell framtidsvision men rymmer
samtidigt — i form av välavvägda maximer och re-
flexioner — en human livsvisdom, som hämtat näring
ur författarens filosofiska och tekniska beläsenhet. Det
finns i denna bok en hög och ren luft, som icke kan
undgå att fascinera. Inför döden har här en ung svensk
ingenjör skrivit en bok, som i sin helhet bär det friska
och starka livets karaktär och torde passa lika väl i
handen på tekniskt intresserad ungdom som på re-
flektande nutidsmänniskor i allmänhet. "Robotarnas
gud" fånglar de unga genom sin spänning och sin
humor, samtidigt som den ger den mogne läsaren en
stor behållning genom sin spiritualitet och sin levande
diskussion.

GÖTEBORGS UNIVERSITETS BIBLIOTEK

1001975897

1.75

JOHN JOHNSON
BOKBINDARE
GÖTEBORG

